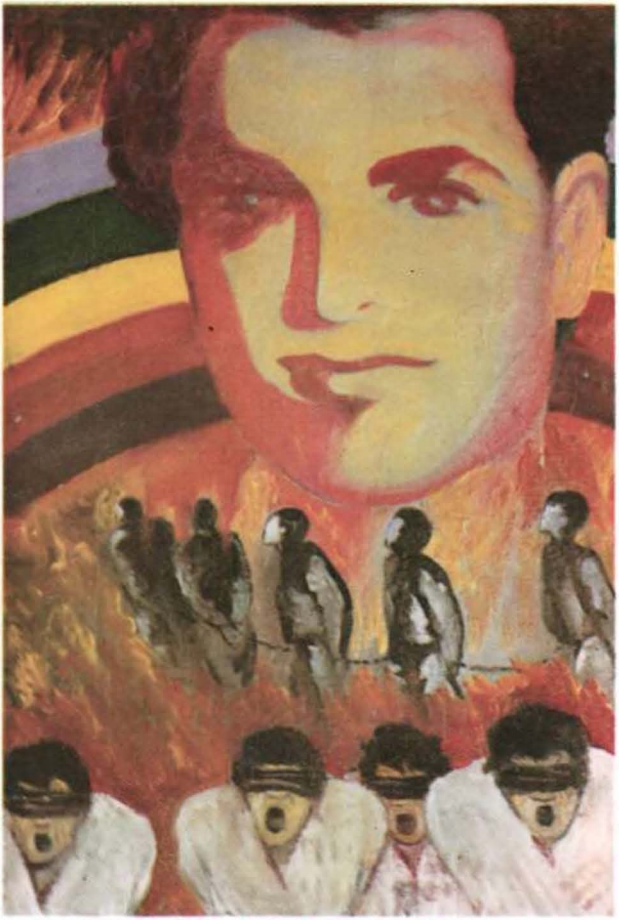
F.WELAT

DİYARBAKIR SORGU VE 5 NOLU

DİLAN
Yayınları

F. WELAT

DİYARBAKIR SORGU VE 5 NOLU

DİLAN
Yayınları

DİLAN YAYINLARI : 1
Yönetim Yeri : Yenişehir Mah.
Lise Cad. GAP Apt. Altı No:4
Tlf: 198 10 DİYARBAKIR

İkinci Baskı : Ocak 1992
Birinci Baskı : Temmuz 1987 yılında
Özgürlük Yolu tarafından yurtdışında yapıldı.

Kapak Resmi : *Arif SEVİNÇ*

Baskı : Baran Ofset

DİLAN
Yayınları

Yılmaz DEMİR

ve

Cezaevlerindeki

Bütün Şehitlerin Anısına.....

DİLAN
Yayınları

YAYINEVİNİN ÖNSÖZÜ

Yeni bir yayınevi ile sizlere merhaba demenin sevincini yaşıyoruz. Yayınevlerinin bolluğu ve halkımızla ilgili kitapların bolca basıldığı bir dönemde bir yayınevi daha kurmak ve bu alanda kitaplar yayınlamak belki fazlalık görülebilir. Ancak 25 milyonluk koca bir halkın, hem de dili yasaklanan, kültürü yok edilmek istenen, her yönüyle sömürülen, baskı gören bir halkın kaybolmuş bu alandaki değerlerini ortaya çıkarmak için yüzlerce yayınevi olmalı diye düşünüyoruz. Bu nedenle hoşgörünüzü ve desteğinizi peşinen istiyoruz.

İlk kitabımız ulusal ve uluslararası kamuoyunda işkenceleri ve vahşeti ile nam yapmış Diyarbakır 5 nolu cezaevi ve Diyarbakır'da- ki sorguyu konu alıyor. Bu, Diyarbakır'da yayın yaşamını sürüdürecek olan yayınevimiz için anlamlı bir adımdır. Sizler, "Şu ne? Cezaevi ile ilgili bir kitap daha mı?" diye düşünebilirsiniz. Ancak, bizce Diyarbakır 5 nolu cezaevini anlatacak onlarca kitap da olsa yine azdır. Orada yaşananlar birkaç kitapla anlatılacak ve sadece romanlara konu olacak kadar da değildir. Yaşanan vahşet dönemi ve uygulanan işkenceler şiirlere, tiyatrolara, resimlere ve bütün diğer sanat, kültür, edebiyat alanlarına da yansımalı...

Yansımalı ki, tarih bu dönemi tanıkları aracılığı ile kaydetsin.

Yansımalı ki, tarih bir gün bunları değerlendirebilsin.

Yansımalı ki, özgür bir toplumda yaşayacak olan gelecek kuşaklar bugünleri iyi öğrenip geleceklerini iyi kurabilsinler ve koruyabilsinler.

Elbette, tarihe malolacak bu dönemlerin tanıkları, tanıklıklarını titizlikle yerine getirmelidirler. Titizlik; olanları olduğu gibi aktarabilmek demektir, objektif davranmaktır.

Yaşanan olayları bir yönüyle anlatmak olasıdır. Ancak bu bile olayları kendine yontarak, kendini öne çıkarıp, başkalarını karalamak ve yok saymakla yapılmamalı. Böyle bir davranış sahibi tanıklığını yerine getirmemiş olur.

Elinizdeki bu kitabı ve yaşadıklarını resimleyen sanatçı arkadaşımız Arif'in resimlerini bu bakışla değerlendirdik. Yeri gelmişken sevgili arkadaşımız Arif'in anlamlı ve değerli fırçasından yeni çalışmalarını da sevinçle beklediğimizi ekliyoruz.

"Diyarbakır Sorgu ve 5 Nolu"nun ilk baskısı 1987 Temmuzu'unda "Diyarbakır 5 Nolu" adıyla yurt dışında yapıldı. Resimler ise, Türkiye'de sergilendi ve küçük bir broşür haline getirildi. Kitabı hemen hemen 5 yıl sonra tekrar ve yurt içinde yayınlıyoruz.

Bundan böyle DİLAN YAYINLARI insanlığı ve halkımızı ilgilendiren yayın alanındaki bütün yapıtları olanakları ölçüsünde ve sizlerin desteğiyle yayınlamayı bir görev bilir.

Ocak 1992

DİLAN YAYINLARI

İLK BASKIYA ÖNSÖZ

Bu kitapta okuyacağınız, 1982-87 yılları arasında beş yılını askeri cezaevinde geçiren bir üniversiteli Kürt öğrencinin kendi kaleminden anılarıdır. Bu, aynı zamanda, onun gibi binlerce yurtsever insanımızın ve bir dönemin öyküsüdür.

12 Eylül sonrası Türkiye ve Kürdistan'da, asker ve polis merkezlerinde, cezaevlerinde yapılan işkencelere ve buralardaki insanlık dışı koşullara ilişkin olarak şimdiye kadar çok şeyler yazıldı, kitaplar çıktı. Faşizmin sözcüleri tüm bunları yalanlamaya, bilgilerinde olmayan kimi ferdi olaylar gibi göstermeye çalıyştılar. Oysa 12 Eylül sonrası işkence çarkı gözaltında ve cezaevlerinde bir sistem olarak işletildi. Sola ve ilerici, yurtsever güçlere karşı, onları ezmek, sindirmek için, yıllarca önceden hazırlanmış bir plana uygun olarak, devletin en başındakilerinin bilgisi ve onayı ile uygulandı. Faşist cuntanın işbaşına getiriliş nedenlerinden biri, başlıcası buydu. Son yedi yılda gözaltına alınan, tutuklanan yüzbinlerce insanımız işkence çarkından geçti ve bu çark hala işliyor.

Şimdiye dek bu konuda duyduklarınız, okuduklarınız ne denli çok olursa olsun, Diyarbakır 5 Nolu Cezaevi'ne ilişkin bu notlar size ilginç gelecektir. Olayları yaşıyan genç iyi bir gözlem yapmış, olup bitenleri belleğine kazımış; onları duygulu, çarpıcı bir üslupla anlatıyor.

İnsan bu dönemde olup bitenler konusundaki tüm bilgisine rağmen, bu anıları okuduğu zaman, bunca zulüm karşısında

şaşırıyor. Kendileri de sözde birer insan olan işkenceciler nasıl bu kadar alçaklaşabiliyorlar? İnsan burada yaşananları daha önce Cezayir'de, Vietnam'da, Nazi kamplarında olanlarla kıyaslıyor. Naziler barbarlığın, vahşetin eşsiz örneklerini verdiler. Günümüzde Nazi kamplarını anlatan nice kitap, film ve tiyatro var. Ama insan, 12 Eylül sonrası Türkiye'de ve Kürdistan'daki cezaevlerinde, özellikle de Diyarbakır 5 Nolu'da olup bitenlerle kıyasladığında zaman zaman düşünüyor: Evet, Naziler gaz odalarına milyonlarca insanı gönderdiler, esir kamplarında insanları ezip tükettiler; ama yine de, burada olduğu kadar onları aşağıladılar mı? Ve kendileri de bu ölçüde alçaklaştıla: mı?

İnsan şunu da düşünüyor: Naziler insanlık tarafından hakkettikleri biçimde lanetlendiler; yaptıklarının hesabı bir ölçüde kendilerinden soruldu. Ya şimdi günümüzde kimi Latin Amerika ülkelerinde, Türkiye'de, Kürdistan'da olup bitenler? İlerici insanlık, kimi yaptıklarıyla Nazi'leri bile gölgede bırakan bu "çağdaş" canavarlar konusunda görevini yapıyor mu, sesini yükseltiyor mu? Cevabı ne yazık ki olumsuzdur. Ülkemizde yaşanan ve bugün hala sürmekte olan bu zulme karşı yükselen tepkiler yetersizdir. NATO başından beri faşist rejime destek verdi. Zaten faşist darbe planının ardında bizzat o vardı. "Demokrasi ve özgürlük" üzerine bunca demagoji yapan Batı'daki birçok hükümet, parti ve kurum, Türkiye'deki zorba rejimi aklamak, faşizme peçe çekmek için birbiriyle yarış içinde. Bu onların ikiyüzlülüğünü ve Nazi rejimine karşı söylediklerinin ne denli içtenlikten uzak olduğunu da göstermiyor mu?

J. P. Sartre, "herkes herkese karşı, herşeyden sorumludur," diyordu. Oysa başkalarının acı çekmesine yolaçanlar biryana, bu acılar karşısından tınmayan vurdumduymaz insanlar da dünyamızda az değil. Oysa kötülüğün kendisi bir gün, şu ya da

bu şekilde kendi kapımızı da çalabilir. İyi ve güzel bir dünyada yaşamayı, barışı ve mutluluğu haketmek için insanların, başkalarının acıları karşısında da daha duyarlı davranmaları gerekmiyor mu?

Faşist rejim, tüm bu yaptıklarıyla insanlarımızı sindirebilmeyi umuyordu. O, aklısıra, Türk ve Kürt halklarının, işçilerinin, aydınlarının, yurtsever güçlerin mücadelesini bastıracak, ileriden, iyiden, güzelden yana olan güçlerin "kökünü kazıyacak"tı.. Bu, tarihte haksız konuma düşen, eskiyen, ömrünü tamamlıyan tüm zorba rejimlerin ve düzenlerin ortak umududur, boş bir umuttur. Türkiye'deki sömürgeci faşist rejim de böylesi umutlarla çılgınca bir baskı sistemi kurdu; yaptıklarıyla alçaklaştı, hayvanlaştı. Ne var ki amaçlarına ulaşamadı, ulaşamazdı. Bugün varılan nokta, toplumun ilerici, taze güçlerinin direnme gücünü ve rejimin çaresizliğini açıkça gösteriyor. Bunda, cezaevlerinde ve işkence çarklarında destansı bir dayanma gücü ve direnç gösteren insanlarımızın önemli bir payı var. Gelecek kuşaklar, bu azgın çarkta yiğitçe direnen, yaşamlarını veren, sakat kalan, nice acılar çeken bu insanlarımızı saygıyla anacaklardır.

Diyarbakır'da faşist zulmün çok daha azgın olması nedensiz değil. Orada faşist zulüm sömürgeci barbarlıkla birleşti, Kürt halkına karşı kin ve nefretini kustu. Kürdistan'ın en büyük parçasını elde tutan sömürgeci Türk rejimi, hala Kürt halkını inkar, zorla eritme, yoketme politikasını ısrarla sürdürüyor. O hala bu düşlerle kendini oyalıyor. Gerçekleri inkar ve zorbalık üstüne kurulu bu politika bugüne kadar yalnız Kürt halkına değil, Türk halkına da büyük zararlar verdi. Bununla Kürt halkının kurtuluş mücadelesi önlenemez. Süngü gücüyle sonuç almaya çalışan sömürgeci rejim tam bir batağa düşmüştür.

Sonuçta yitirecek ve yok olacak olan Kürt halkı değil, çağını doldurmuş bu köhne ve zorba rejim olacaktır.

Bu kitapta anlatılan olaylar uzak geçmişe ait değil. Yalnızca düne de ait değil. Burada bugün de hala süregiden, yaşanmakta olan olaylar anlatılıyor. Bu kitabın baskıya hazırlandığı şu günlerde, 1987 yazında, cezaevlerinin durumu düzelmiş değil. Aksine Kürt halkına yönelik kitlesel kıyımlar ve oluşturulan "Bölge Valiliği" ile birlikte cezaevlerinde de işkence ve terör yeniden yoğunlaştırılıyor. Sömürgeci rejimin sözcüleri, "cezaevindekileri boşuna beslemiyelim , onlar cezaevlerini de bir direnme yeri haline getiriyorlar," diyerek tutuklu ve hükümlülere yönelik bir kanlı kırımın hazırlığını yapıyor, işaretini veriyorlar. Bu nedenledir ki Temmuz ayında Diyarbakır 5 Nolu Cezaevi'nde yeni bir ölüm orucu başladı. Metris, Malatya ve diğer cezaevlerinde de yüzlerce tutklu buna katılıyor, destek veriyorlar.

Bugün de kavga sürüyor. Tüm yurtsever, demokrat ve ilerici insanlarımıza düşen, bu azgın sömürgeci ve faşist zulme karşı sessiz kalmamak, cellatlara karşı direnen insanlarımıza destek olmaktır. Ülkenin üstüne çöken karanlığı dağıtmak, yurdumuzda özgür, barışçı, güzel bir gelecek yaratmak için üstümüze düşen bir görevdir bu.

Temmuz 1987

GÖZALTINA YOLCULUK

1982 Yılı Ocak ayındayız. İlk günleridir henüz bu ayın. Polis dolmuşu gözaltına götürülecekterle dolu. Şehri çıkıyoruz. Gözlerimiz açık, şehri görebiliyoruz şimdilik. Herkeste kaygılı bir yüz; geleceğimizden endişeli, gidiyoruz. Nefeslerimizle buğulanmış camlardan dışarıyı güçlükle seyrediyoruz.

Yağmur silecekleri düşen yağmur damlalarını kovalamaya çalışıyor. Önümüzde simsiyah, asfalt bir yol uzanıyor. Yağmur daha da bir parlaklık kazandırıyor yola. Önümüzdeki arabalar arka tekerlekleriyle sudan şeritler gönderiyorlar bize. Bu, ırak şehirlere giden bir yol. Kaç kez, oralara doğru hüzünle uğurlandık ve sevinçli dönüşler yaşadık. Bugün yolculuğumuz o ırak kentlere değil.

Bu kısacık yolculukta gözlerimize seslenen dışarının kış günü manzarası bir anda geçmişimizle bütünleşiyor belli belirsiz. Çocukluğumuz, gençliğimiz, namlunun ağzından çıkarcasına akıp giden yaşam; sevgilerimiz, coşkularımız, hüzünlerimiz bir anda canlanıyor gözlerimizde. Binbir duyguyla bezenmiş lise çağları.. Dünyayı yeni yeni kavrayışımızın ilk ışıklarının ekili olduğu olgunluk yıllarımızın seheri. Herşey, hızla dönen bir film şeridi gibi gözlerimizin önünden akıp gidiyor. Bunca yılımızı bıraktığımız sokaklar, caddeler, boş parklar, sinemalar belki de son kez bize görünüyor olacak. Onlara tekrar kavuşmanın umudunu kararlıca ve de gizliden gizliye döküyoruz içimize. Bu umut gerçekleşir mi

dersiniz?. Böylesi umutların gerçekleşme şansının azaldığı karanlık bir dönem yaşıyoruz.

"Öne doğru eğilin, gözlerinizi kapatın!" diyor bir ses. Şehri çıkıyoruz demektir bu. Dolmuş sıraları içinde bükülüp sıkışıyoruz. Dolmuş sağa yöneliyor az sonra. Önden ve arkadan başka arabalarla korunuyor. Anayoldan nizamiyeye sapıyoruz. Şimdi daha farklı bir duygu. Belki de farklı bir mekana ayak basmanın sonucu. Vede tanıdık olmayan. İlerliyoruz. Az sonra beklenen, bilinen ve "giyaben" çok yakından yaşanan bir yere varacağız. Varıyoruz.

Dolmuş duruyor. Başlarımızı kaldırıyoruz. Önce ön sıradaki görevliler iniyor. Sonra bizimde inmemiz için arka kapı açılıyor.

Sırayla iniyoruz. Hala çiseleyen yağmurun kayganlaştırdığı kumlu bir alanda 'tek sıraya girmemiz isteniyor. Sert tavırlar takınmaya çalışan silahlı subay ve askerler, bir anda bizleri emir salvosuna tutuyorlar. Önce kimlik kaydımız yapılıyor. Kayıtları birkez daha kontrol ediyorlar. Sonra üstümüzdeki herşeyi yere dökmemiz isteniyor. Ceplerimizi boşaltıyoruz. Kimliklerimiz, paralarımız, mendillerimizle birlikte herbirimizin önünde bir sürü ufak tefek şeyden kümecikler oluşuyor. Arama başlıyor. Önce üstümüzü didik didik arıyorlar. Sonra yerdeki eşya kümecikleri sırayla ve teker teker açılıp taranıyor. Mendiller havada bir iki kez sertçe silkeleniyor. Kimlik ve benzeri şeylerin sayfa araları dikkatli gözlerle süzülüyor. Kağıt paralar alt üst ediliyor. Para, mendil ve saatler geri veriliyor; ötekiler toplanıp bir başka yere götürülüyor.

Bir emir daha: Öndeki iki çavuş kendilerini takip etmemizi istiyorlar. Tek sıra halinde ağır ağır ilerliyoruz. Islanmışız. Karşıda tel örgüler. Tel örgülerin arkasında on metre genişliğinde bir alan. Onun da arkasında ünlü "Gözaltı".

Önce tel örgülerin arasındaki kapıdan geçiyoruz. Sonra sola, 1. Koğuşa yöneliyoruz. Koğuş kapısının demir parmaklıklarının

ardında saçları kesik, göz çukurları geriye kaymış, şakak kemikleri öne fırlamış insanlar.. Hepsinin de sakalı traşlı, benizleri soluk. Bize endişeli gözlerle bakıyorlar. Kendi yaşadıklarını bizim de pek yakında yaşıyacağımızı bilme endişesi..

Koğuş kapısı büyük bir gürültüyle açılıyor. Giriş kısmına alınıyoruz. Çevremizi bir kalabalık sarıyor. Hüzünlü bir karşılama yaşanıyor.

Genelde güzeldir karşılamalar. Yeni yerlere varmak, orada yeni insanlarla karşılaşmak.. Kimde böyle güzel buluşmaların anılarda bıraktığı bir tad yok ki! Gidilen her yer, daha sonra gidilecek yere varmak için bir basamak, bir habercidir. Ve her yeni noktada yeni buluşmalar, yeni ilişkiler başlar, yeni dostluklar kök salar. Her yeni yer, yeni güzelliklerin, yeni yaşamların, yeni hazların muştusunu verir.

Ancak böyle olmayanlar da var. Gözaltı 1. Koğuşu'ndaki karşılamalar bu türdendir. Belki buradaki karşılaşma da size yeni ilişkiler, yeni dostluklar getirecek. Ama orası asıl işkencenin müjdesidir. Size açıkça söylenmeyen, ama ulaştıran, hissettirilen bir "müjde".. Ve bu, karşılaştığınız insanların yüzlerinde okunan öyle bir mesajdır ki, buluşmanın bütün güzelliğini alır götürür.

Koğuşta ilk göze çarpan kasvetli bir ortamdır. Koğuş loş ve soğuk. İnsanların rengi soluk. Herbiri "uzun" günlerin yorgunluk ve acısını taşıyor. Bir savaştan ya da yıkıntıdan çıkmış gibi görünüyorlar. Sözle anlatılması güç bir manzara.

Giriş yerinin tam karşısında lavabo ve tuvaletler var. Tuvalet aralığından geniş bir alanı görmek mümkün. Çevre zaten askeri kışla. Biraz ilerde, Dicle'yi aşıp geçen şehirlerarası bir yol görünüyor. Tuvalet yerinden dışarıyı seyretmek, kısa bir süre için de olsa gözaltının zorlu günlerini bir yana bırakıp düş dünyasında yolculuğa çıkmak gibi güzel bir fırsat.

Girişin sağ tarafında yatakhane var. Yarıyarıya zemin düzeyinin altında kalan yatakhanenin yalnızca ön yüzünde birkaç pencere var. Pencereler yere bitişik. Bu nedenle gündüzleri zar zor aydınlanıyor içerisi. Koğuşun üç bir yanı iki katlı ranzalarla çevrili. Bir de tam ortada koğuşu bölen ranza dizisi var.

Girişin sol tarafı yemekhane olarak adlandırılıyor. Ortada boyası dökülmüş bir kömür sobası var. Çevresinde eski masalar, kırık dökük sandalyeler.

Hemen giriş yerinde saç traşına alınıyoruz. İki kişi saçlarımızı kısa sürede kesiyor. Ardından sakal traşı oluyoruz. Bölük subayının sakal traşına çok önem verdiği fısıldanıyor kulaklara. Yemekhane bölümüne geçiyoruz. Bize koğuştaki yaşam biçimi kısaca özetleniyor. Uyulması gereken kurallar hatırlatılıyor. Bunlar, komutanlığın koyduğu kurallar, bir de tutukluların kendi kuralları olmak üzere ikiye ayrılıyor.

Çevreyi merakla gözden geçiriyoruz. Tanıdık var mı diye, gözlerimiz tek tek insanların üzerinde dolaşıyor. Bu arada tanıdıklar çıkıyor ve hemen soruşturmadaki durumu sormaya başlıyoruz.İşkencenin dozu nasıl? Ne tür işkence biçimleri var? Yemek yemek ne durumda? Son zamanlarda işkencede ölen var mı? Sorular uzayıp gidiyor. Anlatılanlara kulak kesiliyoruz. Doğru ya da yanlış, söylenen herşeyden kendimize bir sonuç çıkarmaya çalışıyoruz. Anlatılanları daha önceden duyduklarım ve bildiklerimle karşılaştırıyorum. " Komutanlığın emri var", deniyor, " İşkencede kimse öldürülmeyecek". Yeni gelenler güç alıyor bu sözden. Bugüne dek işkencelerde ölen onca insan ve bu nedenle yönetimin sıkışıklığı, bu sözdeki geçerlilik payını arttırıyor.

Zaman kısıtlı. Öğlen yemeği zamanı geliyor, konuşmaya ara vermek zorunda kalıyoruz. Biz yeni gelenler, bir köşede yemeğin dağıtılmasını bekliyoruz. Koğuş sorumluları bizi ayrı masalara

alıyorlar. Kaç günlük açlık sonucu, önümüze gelen yemekler iştahımızı kamçılıyor. Yediğimizden birşey anlamadan önümüzdeki yemekler tükeniyor. Sofradan aç kalkmak, içimizdeki açlık duygusunu daha da körüklüyor. Akşam yemeğini bekleyeceğiz.

SORUŞTURMA GÜNLERİ

Koğuş bir anda hareketleniyor. Başlar kapıya dönüyor. Kapıda bir koşuşma var. Merakla bekliyoruz. Birden, "Disko arabası gelmiş!"* diye haykıran biri kapıdan giriyor. Durumu kavrıyoruz. Koğuş sorumlusu elinde bir listeyle beliriyor. Yüksek sesle "Disko'ya gideceklerin adlarını okuyorum,dinleyin!" diyor. Yeni gelenlerin isimleri bunlar. Herkesin acıma dolu bakışları bizim üzerimizde.

Daha birkaç saat oldu gözaltına geleli. Ne çevremizi tanıdık yeterince,ne de isteğimizce bilgilendik. Soruşturmaya aynı günde gidişin hem iyi,hem kötü yanları var. Uzun süre bekleyiş tedirginliği arttırır. Bu da yıpratmayı getirir beraberinde. Soruşturma hakkında yeterince bilgi edinmeden gitmek ise,gafil avlanmak olabilir bir bakıma.

Geride kalanlar, bizleri,yaşadıkları acı serüvenleri yaşamaya yolcu ediyorlar. Acıları depreşiyor yeniden. İşkence çarkını sanki bedenlerinde yeniden yaşıyorlar. Sonuçsuzca çıkıyoruz koğuştan. Ayrılırken gözlerimiz buluşuyor. Bakışlarımızla köprüler kuruluyor aramızda. Bu köprülerden moral ve cesaret aktarıyoruz birbirimize. Akım çift yönlü işliyor ve güçlenerek çıkıyoruz bu alışverişten. Tel örgüleri aşıyoruz. Birkaç saat önce dolmuştan indiğimiz yerden,bu kez bir başka dolmuş bekliyor bizi. Oradaki herkesin tanıdığı "Disko dolmuşu".

Diz çökmemiz isteniyor. Hepimizin gözleri sert,kalın bezlerle bağlanıyor. Kollarımızdan tutarak dolmuşa bindiriyorlar. Dolmuş

*Disko: İşkencehaneye verilen isim. (Y.N.)

hareket ediyor. Dolmuşun sağa sola dönüşleri sırasında dengemizi koruyamıyoruz. Biz sola savrulurken dolmuşun sağa,biz sağa savrulurken de onun sola döndüğünü farkediyoruz. Bir süre gittikten sonra,bir noktada araba iyice yavaşlıyor. Gelip giden başka araba seslerini duyuyoruz. "Demek anayola geldik ", diyorum içimden. Ve sola savruluşumuzdan sağa döndüğümüzü anlıyorum. Asfalt olduğu anlaşılan bu yolda bir kilometre kadar gitmeden tekrar sağa dönüyoruz. Tahminen askeri mahkemelerin bulunduğu yerden geçiyoruz. 4-5 dakika geçmeden dolmuş duruyor. Korkuyla karışık heyecan doruk noktasında seyrediyor. Önce ön kapı açılıyor. Öndekiler indikten sonra arkadaki açılıyor inmemiz için. "Sırayla inin!" diyor biri. Birbirimize tutunarak iniyoruz. Yukarıda bir yerden uğultu şeklinde sesler geliyor. Bunlar bizi karşılayanlar olacak. Bir ses:

" Yeni misafirlerimiz geliyor,yer ayırın çocuklar!" diyor.

Buna kahkaha sesleriyle başkası karşılık veriyor:

" Misafirlerimiz bizden memnun kalacaklar!."

Yine birinci ses araya giriyor ve komutlarla bize yol göstermeye çalışıyor:

"Sola kayın! Sağa kayın! Sağda hendek var! Dikkat edin! Eğilin, eğilin başınız değmesin! Tünelden geçiyorsunuz!"

Gözlerimiz kapalı, her yeni gelen komuta uygun olarak hareket etmeye çalışıyoruz.Durumun gerçek yüzünü bilmediğimiz zaman, sözümona tehlikeler karşısında her uyarılışınızda, yeni bir gerilimli atmosfere giriyorsunuz. Ancak bu ve buna benzer yapılanlar hakkında daha önce duyduklarım,bana daha rahat davranma olanağı veriyor. İşin aldatmaca ve moral çöküntüsü yaratmaya yönelik girişimler olduğunu biliyorum.

Böylece, kendi çevremizde birkaç tur gezdirildikten sonra, indi-

rildiğimiz yerin kuzey yönünde ilerliyoruz. Ben birini sırtından yakalamışım,diğeri benim sırtımdan tutmuş, bir sıra halinde merdivenlerden çıkmaya başlıyoruz.Herbirimiz, bir öndekinin hareket ritmine göre kendini ayarlıyor.Öndeki hızlanınca arkadaki de hızlanıyor. Öndeki durunca, arkadaki de ona çarpıp duruyor. Sanırım en öndekinin kolundan biri tutmuştur. Yerden yaklaşık 8-10 basamak yükseldikten sonra bir kapıdan içeri giriyoruz. Birkaç adım sonra durduruyorlar.

Düzensiz bir şekilde konuşan birkaç kişinin gürültülü sesleri birbirine karışıyor.Bize küfür ve hakaretler yağdırıyorlar:

"Bu orospu çocuklarının anasını ..."

"Piç vatan hainleri bunlar!.."

"Sizi uçağa bindirince göreceksiniz!"

Diğer yandan da üstümüz boşaltılıyor ve sözümona üstümüzde çıkanlar tutanağa geçiriliyor. Bizde hiçbir şey bırakmıyorlar; para, saat, mendil, ne varsa alınıyor. Yüksek sesle İstiklal Marşı'nı okumamız komutunu veriyorlar. Hep beraber yüksek sesle okuyoruz.

Marş biter bitmez, boğuk bir ses, ismimle çağırarak sıradan çıkmamı söylüyor. Bir-iki adım sıranın önüne çıkıyorum. Birden suratıma korkunç bir tokat iniyor. Gözlerimde kıvılcımlar çakıyor.

"Sen elebaşısın, senin anani ..." diyor aynı ses. Bu boğuk ses, daha sonra da defalarca kulağımda yankılanacak. Başlarda bu ses, korku ve telaşımın kabarmasının refleks kaynağı olacak. Sonra, gün gelecek, tanıdık bir ses olacak benem için. Artık korku uyandırmak yerine, herhangi bir sesten farksız olacak. Hatta giderek, bende tepki uyandırma gücünü yitirerek etkisizleşecek. Bağışıklık kazanacağım bu sese karşı.

Bu ilk karşılama, geleceğin benim için nasıl olacağını açık bir şekilde gösteriyor. Geldiğim yerin konumunu da iyi biliyorum.

Yine de daha ilk dakikalarda böylesi bir özel tanışmaya bir yanıt bulmakta güçlük çekiyorum.

Şimşek çakarcasına aklımdan bir düşünce geçiyor. "Anladım" diyorum kendi kendime: Dün akşam buraya getirilenler arasında beni tanıyan birkaç kişi vardı..

Tekrar yerime dönüyorum. "İçeri alınsınlar!" emri üzerine öndekilerde hareket başlıyor.Hareket bize de kayıyor. Öndekileri izliyoruz. Bir süre sonra durduruyorlar,oturmamızı söylüyorlar. Oturduğumuz yerin uzun, tek parça bir tahta olduğunu sonradan el yordamıyla öğreniyoruz.

Bu sözde "oturma" ve "dinlenme" yerinde başımızda duranların er olduğunu çok geçmeden fark ediyoruz. Bir çavuş, bir onbaşı, 4-5 de er. Bunlar "Disko"nun demirbaşları ve sürekli işkencenin vasıfsız uygulayıcıları.

Askerler sayım yapıyorlar ve anlıyoruz ki, bizden ayrı olarak, daha önce oraya, işkence yapılmak üzere getirilmiş otuz kişi daha var içerde.

Ve akşam şöleni başlıyor. Kuralların anlatımı dayakla atbaşı gidiyor. "Ayaklar, dizler yapışık olacak. Eller dizlerin üzerinde tutulacak. Başlar dik olacak, sağa sola çevrilmeyecek. Kimse yerinden kıpırdamıyacak. İzin almadan esnemek,kasınmak,sinek kovalamak, konuşmak yasak." Kuralların sonu yok. "Gözbağlarıyla oynanmayacak; oynayan yada açan olursa, vay haline! Burdaki tutukluların dışında herkes, 'komutanım!' diye çağrılacak. Verilen her emre karşılık 'emredersiniz komutanım!' şeklinde cevap verilecek ".

Bu uyarıları sıra dayağı izliyor. Dövme işine beş altı kişi birden katılıyor. Diğer uçtan başlayan dayak sesinin giderek bana yaklaştığını fark ediyorum.Copların ellere değerken çıkardığı sesler birbirine karışıyor. Cop seslerine dövülenlerin inlemeleri ekleniyor.

Şimdi sağımdaki dövülüyor. Vuruşları sayıyorum. Her vuruşta yanımdakinin hem inlediğini, hem de yerinde tepindiğini fark ediyorum. O anda dayak sırasının bana gelmekte olduğunu unutuyor, yanımdakinin görünmez tablosunun yarattığı acıklı kıvranışta boğuluyorum.

Sıra bana geliyor.Ellerimi üstüste koymamı söylüyor asker ve vurmaya haşlıyor.Dişlerimi sıkıyor, vuruşların biran önce bitmesini sabırsızlıkla bekliyorum.Her vuruşta el değiştiriyor ve bunun için acele ediyorum.Copların iniş-kalkışları arasındaki zaman ne kadar da uzuyor! Dayağın bitmesini bekleme sabırsızlığı acılı bir sancıya dönüşüyor.Dayak bitiyor.

Şimdi dövülen diğerlerinin seslerini duymuyorum bile. Dayağın bitmesinin verdiği yorucu bir rahatlık sarıyor beni. Yaralarımdan bıçaklar çekilmiş sanki. Bıçaklar çekilmiş, ama yaralar yerinde, yaralar canlı ve sağlam. Herşeye rağmen şu andaki acının, copların kalkıp indiği andakiyle hiç bir bağlantısı yok.

Acı diniyor ve diğer duyularım yeniden işlerlik kazanıyor. Dayak devam ediyor. Kırk dolayında insanı sıra dayağından geçirmek kolay olmuyor. Bir süre sonra sıra dayağı bitiyor. Dövenler, dövmekten yorulmuş, nefes nefeseler. Küfürler savuruyorlar bu kez de. Esas duruşu bozdu diye bizlere postallarla vuruluyor. Ya da rastgele, kol, baş, sırt ayrımı yapılmaksızın cop savruluyor.

İsim takma faslı başlıyor bu kez. Her tutukluya bir kadın artistin adı takılıyor ve bu adla çağrılıyor. Sonra başka türden bir adlandırma. Bu kez tutuklulara çok daha çirkin isimler takılıyor.

Birden bir el yakama yapışıyor. Kalkmamı istiyor. Beni biraz ileri çekiyor, ayakkabılarımı çıkarıp yüzüstü uzanmamı istiyor. Ayak tabanlarım yüze çıkıyor. Daha sonra onbaşı olduğunu öğrendiğim kişi başlıyor vurmaya. Ellerim birbirine kenetli olarak başımın altında. Vurulan her ayağımın, irademin dışında olarak bana doğru çekildiğini farkediyorum. Ağzım kapalı, bağırmamak için

kendimi sıkıyorum.İçimdeki sıkışıklığı burnumla solumaya çalışıyorum. Ve bir anda, tabanlarıma değen coplarla soluyuşlarım arasında bir harmoni oluşuyor. Her cop darbesinin ardından bir nefes alıp veriyor ve bekliyorum. Bu uyum sona kadar sürüp gidiyor..

Dövme olayında sızının ağırlık merkezi, ilk anda bedeninizin vurulan yeridir. Ancak hemen ardından içinizden bazı şeylerin uyarıldığını fark edersiniz. Sanki tonlarca yükün ağırlığı dövülen noktalarda birikir. Ayrıca bir el, içinize dalıp birşeyler kavrayıp çekmeye çalışır. Bir yandan, örneğin tabanlarınıza düşen vuruşların dinmesini beklerken, diğer yandan da içinizdekini vermemek için çabalarsınız. Bu çaba, tanımı güç bir sızıdır içinizde. İki merkezlidir dövülen yer. İki uçlu. Bir ucu vurulan yerdir, bir ucu içinizde biryerler..

Bir yere kadar vuruşların bitmesini beklersiniz. Ondan sonra beklenemez. Çünkü zaman işlemez. Gözlerinizi yumarsınız o zaman. Duyularınızı işlemez kılmaya çalışırsınız. Belki de insanın kendi kendisini unutmaya ya da inkar etmeye çalışmasıdır bu uğraş. Herşeye rağmen insanın kendi üzerinde işlenen bir işkence olayına karşı duyarsızlaşması mümkün değil. Yapılan sadece zamanın peşine düşmeden akışı çok küçük dilimlere bölmek ve sadece dilimin içindeki akışla başbaşa kalmak. Yani anlık yaşamak, yalnızca anı duymak.

Bitkin bir halde yerden doğruluyorum. Yerimde zıplamam için emir veriliyor. Zıplamaya başlıyorum. Ayaklarımın dibinde dikenden bir tabaka var sanki. Giderek ayaklarım hafifliyor. Sızı, yerini garip bir okşayışa bırakıyor. Az sonra ayakkabılarımı önüme fırlatıyorlar.Onları giyip tekrar yerime dönüyorum. Akşamdan başlayan şölen, bu şekilde, gece geç saatlere kadar sürüyor. Bayların enerjileri bitmiş oysa gerek. Şölene son veriyorlar. Uyuma

vakti gelmiş olmalı. Uyuma işi nasıl olacak, merak ediyoruz.

ESAS DURUŞTA UYKU!

İki nöbetçinin dışındakiler ayrılıyorlar. Bizi yatırmaları gerek!

"Herkes ayağa kalksın ve birbuçuk adım ileri çıksın!" emri geliyor.

İstedikleri yapılıyor. Bir emir daha:

"Herkes yerinde uzansın!"

Uzanıyoruz. Başlar, demin oturduğumuz tahtalara geliyor. Biz yeni gelenler ne yapacağımızı bilmiyoruz. "Komutanlar" başlarımızı tahtanın altına koymamızı istiyorlar.

"Başlar tahtaların altında! Sırtüstü! Ayaklar birbirine bitişik, eller karın üstünde kenetlenmiş, kıpırdanmadan uyunacak!"

Çıplak betonun üstündeyiz. Ocak ayının soğuğu tüm haşmetiyle sürüp gidiyor. Ama nerede ve nasıl olursa olsun, bunca yıpratıcı "İş" ten sonra, uykuya duyulan hasret bir başkadır. Yeterki kimse dokunmasın size. Belki de dinlenmeden çok, işkenceden bir kaçış, bir uzaklaşmadır bu. Gözleri kapayıp hiç bir şeyi duymamak.Geçici de olsa, bir yokluğa karışmak soruşturmada. Ne güzel!

Ama seninkiler de bu işin farkında! Sabaha kadar kaç kez, ya kendin dövülerek uyandırılır, ya da başkası dövülürken uyanırsın. Derin uykudayken "esas duruşunu bozdun!" diye bacağında şaklayan cop, seni yerinden sıçratır ve dünyanın en çok nefret üreten insanı yapar. Nefret ve öfkeni, gözbağlarının ötesinde ayakta duran eli sopalı adama yöneltirsin. Ondan hıncını almak için o anda, olmadık intikam planları kurarsın.

Uykudan başkalarının çığlıklarıyla uyanmak da bundan farksız. Acıma, öfke, nefret ve sıkıntıdan oluşan bir duygular cümbüşü sarar seni. İşkencede, en "selametli " zaman olarak bilinen gece uy-

kusu böyle geçer.

Sabah erkenden uyandırılıyoruz. Uykuya hasret, yine eski yerimize oturuyoruz.Gözbağlarımız birkez daha denetleniyor. Esas duruşta bekliyoruz.Tuvalete gitmek için el kaldırıp izin istiyoruz. İzin yok. Buz gibi betonun da etkisiyle sidik torbası bizi daha da sıkıştırıyor. Taşıdığımız sidik torbası değil de kaynayan bir çaydan sanki. Dayanılması güç.

Değişen nöbetçilerin yerine gelenler bizi sırayla götürüyorlar. Nöbetçi, beşe kadar sayacağını söylüyor ve bu sürede işimizi bitirmemizi istiyor. Tuvalete girer girmez de başlıyor saymaya:

"Bir... İki... Üç!.. "

Biriken bunca yükü bu kadar kısa sürede nasıl boşaltacağız? Biran önce rahatlamak için kendimi sıkıyorum. " Beş" biraz geç gelse.. Bütün bu telaş içinde düşünceler ardarda hızla akın ediyor. Derken, "çıkın!" diyor görevli asker.İşimizi bitirmemiş olsak da zorunlu çıkıyoruz.

Kısa bir süre sonra, nöbetçi erlerden biri " ayağa kalk!" diye sesleniyor. Yemek duası yapılacak.. O söylüyor, biz tekrarlıyoruz:

Allahımıza hamd olsun!

Ordu, millet varolsun!

Vatan hainleri kahrolsun!

Afiyet olsun! Sağol!

Bizi iki grup halinde yemeğe götürüyorlar. Önce diğer grup gidiyor. Gidişe küfür ve dayak eşlik ediyor. Biz sıramızı bekliyoruz. Yemekte ne var acaba? Doyabilecek miyiz? Biz böyle düşünürken gidenler geri geliyor. Ne oldu? Yemek yemeden mi döndüler? Yoksa yemeğe götürme adına dalga mı geçiyorlar?

Bu defa biz kalkıyoruz. "Sola dön!" emrine uygun olarak dönüyoruz. Herbirimiz önündekinin sırtından tutunuyor. Saf ha-

reket ediyor. Sağa sola sürtünerek bir kapıdan geçiyoruz.

" Kafalarınızı eğin, tünelden geçiyorsunuz!" diye haykırıyorlar.

Eğiliyoruz. Bir kapıdan daha geçiyoruz. Sonra bir masanın çevresinde bir çember oluşturuyoruz. Gözbağlarımızın alt kısmını, önümüzü görebilecek şekilde açmamız isteniyor. Açıyoruz. Önümüzdeki aydınlığı görüyoruz. Bu arada bazıları fazla açtı diye başlarından ve sırtlarından cop yiyorlar.

" Beşe kadar sayınca herkes yemeğini yemiş olacak! Kimse sağına soluna bakmayacak! Hadi başlayın orospu çocukları!" diyor biri. O saymaya başlıyor, biz yemeğe..

Masada, önceki akşam içinde yemek yenip yıkanmadan bırakılmış birkaç tabağın herbirinin dibinde bir bardak kadar çay var. İki tabak da taş gibi, 10-15 kadar zeytin. Masada, toplam olarak yarım ekmek kadar, 3-4 lokma ekmek ve bizden öncekilerin kullandığı 7-8 kadar da kaşık var. Biz yirmi kişi kadarız. Kimse kimsenin yüzünü görmüyor.Ancak masanın yüzeyini görüyoruz.

" Başla! " komutuyla önce eller kaşıklara uzanıyor. Kaşıklar kapıldıktan sonra boş kalan eller ekmek parçalarına davranıyor. Ekmekle de kapıldığı halde hala boş eller kalıyor.Eli boş kalanlardan biri de benim. Kaşıksız çay içemeyeceğime göre, elimi zeytin tabağına uzatıyorum. Ağzıma bir zeytin atıyorum. Bir tane daha.. Sayı barajına ulaşıyoruz."Yemeği bırak! " komutu geliyor. Zeytinlerin çekirdiğini yavaşça masaya bırakıyorum. Sabah kahvaltısını böylece yapmış bulunuyoruz. Gözbağlarımızı alt kısmını tekrâr kapatıyoruz. Sağa dönüyor, birbirimize tutunarak yine geldiğimiz yere dönüyoruz. Midelerimizde açlığın ağır boşluğunu daha bir ağırlaşmış ve uyanmış hissederek oturuyoruz yerimize.

BOĞUK SES

Nöbetçilerin küfür ve dayaklarıyla geçiyor bir süre. Ardından,

dün akşam işittiğim boğuk ses de içinde bazı sesler bize gittikçe yaklaşıyor. Bulunduğumuz yere giriyorlar. Birkaç saniyelik bir sessizlik oluyor. Kolumdan sertçe tutup kaldırıyor. "Ulan oğlum ....., bugün ananı s....." diyor ve çekiyor peşinden beni. Arkasından sürünürcesine yürüyorum. Diğerleri arkamdan geliyorlar. İki kapıya sürtünüp geçtikten kısa bir süre sonra duruyoruz. Boğuk ses:

"Söyle yavrum, herşeyi efendice anlatacakmısın, yoksa başlayayım mı?" diyor.

Birşey bilmediğimi söylüyorum.

"Peki, gösteririz biz sana" diyor, bir başkası.

Daha önce hakkımda edindikleri izlenimlerden, bu şekilde benimle uğraşmanın gereksiz olduğuna inanmış olmalılar ki duraksamadan harekete geçiyorlar.

Uzun bir şeyi; ağaçtan olduğunu anlıyorum sonradan, omuzlarıma koyuyorlar. Herbir yanımdan bir kişi, kollarımı kaldırıp ağaca paralel biçimde, koltuk altlarından ellerime doğruca sıkıca bağlıyorlar. Ayaklarım yerde; İsa'vari bir haç oluşturuyorum. Kollarımdan iplerin geçtiği yerler şimdiden sızlamaya başlıyor. Ağacı her iki yanından kaldırıp, sonradan demir dolaplar olduğunu anladığım yüksekçe bir yere tutturuyorlar. Şimdi ayaklarım havada; iki kolumdan asılı sallanıyorum. Bedenimin bütün ağırlığı iki koluma yükleniyor. Özellikle kollarımın omuzlarıma bitiştiği noktalar kör bir bıçakla kesiliyor gibi. Beden bakımından cüsseli oluşum işimi zorlaştırıyor, kollarıma binen yük daha da artıyor. Sıkıntıdan sağa sola kıvranıyor, her kıvranışta bir tarafıma soluk aldırmaya çalışıyorum. Ancak beni aşağı doğru çeken gövde ve bacaklar hareket olanaklarımı daraltıyor. Ayaklarımı dizlerden kendime doğru çekerek irademin dışında, kollarıma binili yükü azaltmak istiyorum. Ancak ister, aşağı sarkmış, ister yukarıya doğru bükülü olsun,

sonuçta onlar gövdeye bağlı. Kollardaki ağrının şiddeti giderek artıyor. Sızı dayanılmaz bir noktaya ulaşıyor. Zaten gözbağlarıyla bağlı gözlerimi daha da sıkıyor, bağırmamak için son gücümü harcıyorum. Nefes alış-verişim ağırlaşmış, her yanımdan terler akıyor. Akan terlerin bir kısmı ağzıma hücum ediyor. Havada, sağa sola çırpınmak için harcadığım çaba son noktaya ulaşıyor. Ağzımdan iniltiler çıkmaya başlıyor. Çırpınmalar ağırlaşırken iniltiler artıyor. İnlemekle inlememek arasında irademin yetkisi son buluyor. Bedendeki bütün hareketler, iradeden bağımsız, kendiliğinden gerçekleşiyor. Kollara kızgın demir şişler geçirilmiş, durmadan sağa sola çevriliyor, ya da, diplerinden kör bir testereyle ağır ağır kesiliyor gibi.

Birisi pantolonumun düğmelerini çözüyor. Pantolonumla birlikte külotum da aşağı kaydırılıyor. Onca şiddetli acılar içinde bir utanma duygusu sarıyor beni.

Önce cinsel organıma su dökülüyor. Hafiften ürperiyorum. Sonra sol elime de dökülüyor. Cinsel organıma birşeyler bağlanıyor. Bu elektrik kablosudur. Ardından, sol elimin küçük parmağına da takılıyor tel.

Aniden cinsel organımdan ve parmağımdan tüm bedenime korkunç bir acı ve titreme akıyor. Ağrının uğramadığı hiçbir yanım kalmıyor.

Manyetonun başında oturan adama işkenceci derler.İnsanlara işkence yapıyor . Kullandığı araç manyeto. Elektirik akımı yolluyor kablonun bağlı olduğu bedenlere. İşkenceci aracının kolunu yavaş yavaş çeviriyor. Hızlı çevirdikçe daha çok akım geliyor, yavaşlayınca akım da azalıyor.

Elektrik, insanoğlunun binlerce yıl süren emeğinin, soylu araştırmasının parlak bir ürünü. Dahi Edison'un da ehlileştirerek,ışık biçiminde insanlara sunduğu değerli bir armağan.

Karanlığa, yokluğa, geriliğe,köhne yaşantıya son verebilecek bir güç. Üretmenin,yaratmanın, bereketin keynağı. Elektrik,şimdi senden nefret ediyorum!

İşkenceci, bunca değerli bir nesneyi insanlara eziyet etmek ,acı vermek için kullanıyor. Elektriğe duyduğum nefret,ona ulaşıyor; işkenceciden nefret ediyorum!

İşkenceci bir yandan manyetonun kolunu çeviriyor, diğer yandan konuşuyor, sorular soruyor. Sorduğu sorulara gösterdiğim tepkiye göre yeni ruh hallerine giriyor. Buna uygun olarak kolu çevirmeye ya hız veriyor, ya da yavaşlatıyor. İşkencecinin ruhsal durumu, bendeki tepki ve çevrilen manyeto kolu arasında tam bir uyum oluşuyor. Ancak uyumun ritmi değişiyor; üç parça arasındaki iletişim bazan hızlanıyor, bazan ağırlaşıyor.

" Söyle yavrum!" diyor işkenceci, " Kürdistan Sosyalist Partisi'nden olduğunu kabul ediyormusun? Örgütteki yerin nedir? Kimlerle çalışıyordun? Biz herşeyi biliyoruz.. Seni öldüreceğim! Ben işkenceciyim! Türkiye'de işkence olmedığını söyleyenin anasını....!"

Daha önceleri de duymuştum: İşkencecinin "herşeyi bilme" hikayesini.. Sık başvurdukları klasik bir yöntem bu. O herşeyi bilir, size de onaylamak düşer yanlızca!

Devam ediyor işkenceci:

" Benim görevim seni konuşturmak, senin görevin konuşmamak; diren yavrum!"

Elektriğin verdiği acı kollarımdakini bastırıyor, hatta nerdiyse yok ediyor. Bir bakıma da iyi oluyor gibi.. Ama akımın etkisi, ötekine nasıl benzemiyorsa, o kadar da kendine özgü. Manyetonun kolu her döndüğünde bedenimin dört bir yanına şiddetli bir çarpma dağılıyor. Giden dalgalar en küçük zereciklere kadar

varıyor. Ağrı, yoğun olarak da, kablo uçlarının bağlandığı bölgelerin çevresinde yaşanıyor. İşkenceci akımı kesik kesik veriyor. Tekdüze verilen akım hem tehlikeli oluyor, hem de istenilen etkiyi yapmıyor. Manyeto kolu çevrilir çevrilmez kocaman bir cisim her yanınıza birden çarpmış gibi oluyor. Ani çarpma beklenmedik bir ses çıkartıyor. Çaba gösterdiğim halde, her akım verilişte bu sesin çıkmasına engel olamıyorum. Bağırmaya benzer, ama bbağırma değil. İnilti de değil. Sadece elektrik çarpmasında bedenin kendiliğinden çıkardığı bir sestir, bir tepkidir. Ağrının en şiddetlisi, çevrilen manyeto kolunun hızının yavaşlatılması anında oluyor. O zaman ağrı daha ağır, daha canlı ve daha etkileyici oluyor. Vücudumun her yerine saplanmış kancaların içimi boşaltmak için çekilmesi gibi geliyor. İşkenceci bunu bildiği için kolu çevirip durduruyor, çevirip durduruyor.

Her saniye bir çağ kadar uzuyor. Zaman geçmek bilmiyor. Birisi elini bedenimin alt kısmında gezdiriyor. Sonra kaba etlerime dokunuyor. "Şu mala bak!" diyor. Nefretim tiksinme ve iğrenmeye dönüşüyor. İşkenceci sormaya devam ediyor:

" Örgütünü ve örgüt içindeki yerini söyle. Yoksa geberinceye kadar orda kalacaksın."

Hem konuşuyor, hem akımı kesik kesik gönderiyor. Akım gelince yıldırım çarpmış gibi bağırıyor, kesilince ses çıkarmamaya çalışıyorum. Önceleri işkencecinin sorularına kayıtsız kalmayı deniyorum. Ama bu onu çileden çıkarıyor. Daha da hırçınlaşıyor. Böyle davranmanın daha tehlikeli olduğunu görüp vazgeçiyorum. Sürekli sorulan aynı sorulara arada bir cevap yetiştirmeye çalışıyorum.

"Örgüt üyesi değilim."

Bir yerde sorulan sorulara cevap yetiştirmekten bıkar gibi oluyorum. Ne var ki işkenceci soru sormaktan bıkmıyor. O işinin

ustası. Sormaya devam ettikçe ben de kendimi toparlamaya çalışıyorum.

İşkencenin bu aşamasında, istenen şeylerden herhangi birini şu veya bu şekilde söylemek aklımdan geçmiyor bile. Bu konuda herhangi bir kararsızlık veya ikircikliğin en küçük sıkıntısı yok bende. Ağzımdan çıkan yanıtların uygunluğu ve gerekliliği konusunda en ufak bir kuşkum yok; rahatım bu yönde. Beni ilgilendiren tek şey, akımın amansız çarpmalarıdır. Onun bir an önce kesilmesinden başka şey gelmiyor aklıma.

Bir ara kesilen akım bir daha gönderiliyor. İşkenceci öfkeli konuşuyor:

" Daha yeni geldi orospu çocuğu, direncini yitermemiş henüz! İndirelim, biraz sonra tekrar getiririz.

İndiriyorlar. Ayaklarım yere değiyor. Ne büyük rahatlama duyuyorum! Kollarımı bağlı oldukları ağaçtan çözüyorlar. Kollarım cansız. Kan dolaşımı durmuş olmalı. Pantalonumu çekmemi istiyor biri. Elimi uzatmak istiyorum,ama elimde hareket yok işkenceci kendisi çekiyor pantalonumu yukarı, düğmelerimi kapatıyor.

Birisi kolumdan çekerek götürüyor. Arkasından güçlükle yürüyorum. Beni bir yere oturtuyor. Sonuç alışverişim son derece hızlanmış, kalbim de ona uygun biçimde hızlı çarpıyor. Beni getiren, nöbetçilere "buna bir saate kadar su vermeyin" deyip gidiyor.

Büyük bir savaş sonrası dinlenmesindeyim. Bu biyolojik rahatlığa psikolojik bir rahatlık katılıyor. İşkencecileri rahat ettirmenin derin huzurunu duyuyorum içimde. Onurumu ezdirmemenin, devrimci mirasa toz kondurmamanın, sorumluluğun bana düşen payını alnımın akıyla yerine getirmenin erinci.

Yaklaşık bir saat sonra su istiyorum nöbetçiden. Bir tasın içinde uzatıyor. Bir solukta kafama dikiyor, tekrar istiyorum.

Nöbetçi bana bir tekme savurarak karşılık veriyor. Şımardığımı söylüyor.

Öğleden sonra kimse dokunmuyor bana. İlgilenecek başkaları var çünkü. İşkencecilerin onlarla da görülecek hesapları var. Başkaları götürülüyor aramızdan. Geliş gidişlerden, dokunmalardan bunu anlıyorum.

Ve parça parça sesler geliyor.Bu bir tanıdığımın, dostumun sesi. Sabahleyin benim bedenime bağlanan kablolar şimdi onunkine bağlanmış. Akım veriliyor. Dünyanın en utanılası, en iğrenç işi sergileniyor. Kurban ve onu çevreleyen kurt sürüsü, işkenceciler.

İşkencedeki arkadaşımın ulumaya benzer sesi beni çökertiyor. Dayanılacak gibi değil bu haykırışlar. Duymak istemiyorum bu sesleri. Zulmün ve işkencenin bende bu denli ürperti yarattığını ilk kez yaşıyorum. Bana yapılan bile böylesine derinden etkilememişti beni. Ben işkencede kendi acılarımla boğuşuyordum. Sıcağı sıcağına bir boğuşma. Oysa şimdi dostum işkencede ve ondan çıkan çığlıklar ruhumun en ücra köşesinde ateşten kaynaklar fışkırtıyor. Vücuduma yayılan bu ateş *fiziki* bir yanmaya dönüşüyor. Dayan F... diyorum, yüreğim seninle.. O işkencede, ben yerimde kıvranıyorum. İşkenceci çifte vuruyor böyle yapmakla.

Uzun yılların deneyleri üzerimizde uygulanıyor. İşkence edilen kurbandan çıkan seslerin o anda fiziki işkencenin dışında olanlar üzerinde bıraktığı öldürücü etki çok iyi biliniyor. Bu nedenle işkence eylemi, diğer tutukluların bulunduğu yerin bir kaç adım ötesinde yapılıyor. Daha ilerde şunu anlayacağım ki, çoğu kez işkence yapılan odanın kapısı açık bırakılıyor ve o anda, tutuklulara sürekli eziyet eden nöbetçiler onlara dokunmuyor. Mutlak bir sesizlik sağlanıyor. Böylece işkence sıralarını bekleyen tutukluların, işkence gören kurbandan çıkan çığlık ve inlemeleri dolaysız ve çok

net duymalarına olanak sağlanıyor. Bu kere de öyle oluyor. Bu süre içindeki zaman kesitleri katlanarak uzuyor. Uzun bir cehennem azabından sonra sesler diniyor.

Ertesi gün biri gelip beni ayağa kaldırıyor. Bir tokat indiriyor, yanımdakinin üstüne yıkılıyorum. Tekrar kaldırıyor. Bir küfür savuruyor. "Sen her şeyi biliyorsun, birazdan seni götüreceğim" diyor.

Sıkıntılı bir bekleyiş dönemi başlıyor. Dün yaşadıklarım bir bir gözlerimin önünden geçiyor. Bu kere düne oranla kendimi daha yıpranmış ve zayıf hissediyorum. İşkenceyi bekleme, daha önce yaşadığım sıkıntıların hiçbirine benzemiyor. Kendine özgü yeni bir şey gibi.

Saatlerin bir hayli ilerlemiş olduğunu biliyorum. "Zaman erken geçse de benimle uğraşma olanağı bulmasalar" diyorum içimden. Saatler geçiyor, kimse gelmiyor. Yemek duası için kaldırıyorlar. Rahatlıyorum. Demek bugün bir şey yok.

Akşam yemeğine bir sürü dayak yiyerek gidiyor, büyük bir öfkeyle, açlık duygusu biraz daha keskinleşerek dönüyoruz. Yemeğin ucu gösterilecek, ama yenilmeyecek. Ya da ölmeyecek kadar yemek. İşkencecilere yaşayan kurban gerek. Canlı, konuşabilir, onun istediklerini verebilir kurbanlar. İşkenceci eğer yukardan yoketme emri almamışsa işkence edilen sağ kalmalıdır. Ve onlar işkenceyle insanları ölümün kıyısına kadar getirip götürmenin en ince tekniklerini uygulamayı öğrenmişler. Tutuklulara bir-iki lokma yemek yedirmek, işte bu bilinçli "sağ bırakma" programının bir parçasıdır.

Soruşturmada işkencenin en önemli, hatta en yıpratıcı yanını, tutukluların sürekli başında bulunan nöbetçi askerlerin onlara yaptığı eziyetler oluşturur.

İlk bakışta pek göze batmayan ve sistemli işkencenin dışında, nöbetçi askerlerin kendi başlarına uyguladıkları keyfi muameleler

gibi görülebilir bunlar. Oysa nicel olarak en çok onlardan işkence görülür.

Asıl işkencecilerin sizinle işi bittikten sonra, zamanın geri kalan bölümünde gözleriniz bağlı olarak "nizami" bir şekilde oturmuş halde nöbetçi askerlerle başbaşa kalırsınız. Dokunulmadan böyle bekletilmek bile biraz biyolojik güç kazanmaya ve moral bulmaya yarayabilir. Ne var ki işkenceciler, işkenceye aldıkları kişinin "işini" kısa bir süre içinde bitirmek isterler. Onlardan istenen de budur. Oysa karşılarına, az da olsa dinlenmiş, güç toplamış olarak çıkan tutuklunun, onun işini zorlaştıracağı ortada.

Öyleyse ne yapmalı?

Bunun cevabı, nöbetçi askerlerin tutuklulara yaptığı eziyetlerde yatmakta. Nöbetçi askerler günün büyük bir bölümü kendi denetimleri altında olan tutuklulara attıkları sürekli dayak ve yaptıkları hakaretlerle onları iyice çökerterek, güçten düşürerek bu şekilde işkencecinin karşısına çıkacak kişiye oda son darbeyi vuracak ve kısa sürede istediğini elde edecektir.

Nöbetçi askerlerden hiçbiri, binde bir istisna hariç, kendi başına en küçük bir davranışta bile bulunamaz. Yaptıkları herşey, genel işkence uygulamaları çerçevesinde daha önceden programlanmış ve nöbetçilerden bu program sıkı bir şekilde uygulamaları istenmiştir. Zaman zaman bu programa ekler yapılarak güçlendirilir. Bu ekler, farklı nitelikte kişilerin işkenceciler karşısına çıkmasından ileri gelir. Eğer bilinen genel işkence yöntemleri, işkence kurbanını istenen biçimde yönlendirmede yetersiz kalırsa bu kişiye başka türden işkenceler de denenir. Üzerindeki baskı arttırılır.

Eğer belirli kişiler için özel talimatlar gelmemişse, genel olarak nöbetçiler tutuklulara, ölmeyecekleri kadar yemeğin dışında hiç bir şey vermezler. Tuvalete götürülme son derece sınırlıdır. En çok

günde bir kere. Her götürülüşte de beşe kadar sayma yöntemi uygulanmıştır.

Tutuklular sabahları saat 5-5.30'da kaldırılır. Gündüzleri bazen sıra dayağı çekilir hiç yoktan. Bazen yerinde kıpırdanmış olmak, dövülmek için bir gerekçedir. Ya da uyduruk bir soruya istenilen türden bir cevap vermeyişiniz, istedikleri aşağılatıcı bir şeyi yapmanız, kaşınmak için elinizi bir yerinize götürmeniz, yüzünüzdeki sineği kovmaya kalkmanız, bazen su istemeniz veya tuvalete gitme isteğiniz, dayak yemeniz için yeterli nedenlerdir. Eğer mutlaka dövülmeniz gerekiyorsa, ki bunun gerekçelerini bulmak onlar için sorun değildir, tuvalete götürülür ve yemek yerken bile, bir yerlerinize copun inmesini beklersiniz.

Sürekli kalınan bölümde tutuklular, bazen teker teker, bazen de üstüste bindirilerek sürüngürülür. Onlara olmadık hakaretler yapılır, çirkin sözler söylenir, hem de onlar, aynı şeyi birbirlerine yapmaları için zorlanır. Bütün bunlar geceleri de devam eder. Uykudayken "esas duruşu" bozmak dayak için yeterlidir. Zaten olanaksız olan, uykudayken esas duruşu bozmamaktır. Böyle olunca da çoğu zaman ya kendin bizzat dayak yer, ya da başkalarının çığlıklarıyla yerinden sıçrarsın.

* * *

Dün, kolumdan tutup beni götüreceğini söyleyen kişi, bu sabah beni alıp kurt sürüsünün içine götürüyor. Öfkeyle savrulan küfürler eşliğinde, kollarım, daha önce olduğu gibi, ağaca sıkıca bağlanıyor. Birden havalandırılıp boşlukta asılı bırakılıyorum. Daha önce olduğu gibi, uzun bir süre dokunulmadan bekletildikten sonra, elektrik uygulamasına geçilmesini beklerken, pantolonumun çözülüp aşağı kaydırıldığını görüyorum. Kablonun uçları cinsel organıma ve parmağıma bağlanıyor.

Birisi bedenimin çıplak bölümüne sertçe birkaç cop indirip

bağırıyor:

"Bugün bülbül gibi öteceksin oğlum! Ya konuşacaksın, ya da geberinceye kadar seni indirmeyeceğiz oradan."

Ve elektrik dalgaları sarsmaya başlıyor vücudumu. Manyeto kolunun her çevrilişinde, son süratle, metrelerce uzağa savrulur gibi oluyorum. Ve her çarpmada, içimden daha önce işitilmemiş biçimde haykırışlar çıkıyor. Verilen akım, sorulan sorularla atbaşı gidiyor. İşkenceci, sorularla karışık konuşmasını sürdürüyor.

"Arkadaşların seninle ilgili herşeyi anlattılar. Söyle oğlum, konuşmayacak mısın?"

İçinde bulunduğum kötü duruma rağmen, bu beylik söze gülümsemek geliyor içimden. Yüzyıllar boyunca dünyanın birçok ülkesinde işkenceciler bu sözü söyleye gelmişlerdir. Onlar bu beylik sözü, yeni yakalanan her kişiye söyler ve kısmen de ürün alırlar. Hele ellerindeki ufak defek bilgileri de "arkadaşlardan" alınmış gibi isabetle kullanırlarsa..

"Madem ki arkadaşlar çözülüp herşeyi anlatmışlar, o halde benim hala direnmeme gerek var mı?" sorusu binlerce insanın kafasını kurcalar ve kimi zaman da kötü felaketlere yol açar.

İşkenceci, böylesi zayıf bir durumunda, kurbanda kuşkular yaratarak onda moral çöküntüsüne yol açmak ve zaten "arkadaşların anlattığı" şeyleri saklamaya çalışmanın yararsız olacağı sonucuna götürmek ister.

Oysa ne arkadaş "herşeyi" anlatmıştır, ne de -her olasılığa karşı- arkadaşın konuşması benim konuşmam için bir nedendir.

Deneyler, bir kişinin söylediklerini ikinci ya da üçüncü kişinin red edebildiğini göstermiştir. Bu da, işkencecinin, birinci kişinin söylediklerine olan güvenini sarsar; bu doğrultuda sonuç alma kararlılığını kırabilir.

İşkenceci, bu kez, "babaca" tavsiyelerle bana yön vermeye çalışıyor:

"Nice militanlar senin gibi direndiler,sonra bülbüle dönüştüler."

Sesinin tonunu biraz daha yumuşatıyor:

"Konuş oğlum! Yoksa bu genç yaşında ölüp gidersin; yazık olur sana!"

Verdiğim cevaplar genel olarak kısa. Bir-iki cümleyi geçmiyor. "Birşey bilmiyorum; benimle boşuna uğraşmayın" diyorum. Ve yararsızlığını bile bile, "beni indirin," demekten kendimi alamıyorum.

Tüm sabrıma rağmen işkenceci zaman zaman kudurma derecesinde öfkelenmekte. Kendisini frenleyemiyor ve bazen de, bilinçli olarak çok öfkelenmiş gibi davranıyor.

Arada bir bedenime akım vermeye ara veriyor. Karşısında oturmuş birini sorgular gibi konuşuyor. Çaprazlama sorular soruyor. Bazan, sorudan uzaklaşarak hiç ilgisi olmayan konulara çekmeye çalışıyor beni, sonra, ansızın aynı konuya dönerek sorulara devam ediyor.

İşkenceci ile tartışılmaz. Onunla mantık yürütmeye gelmez. Hele onu tartışayla alt etme veya kandırma çabasının, insanı daha çok ele vermekten başka getireceği bir sonuç yoktur. Sorgulamak teknik ve deneyimi bakımından işkenceci ile yarışılamaz.Ayrıca savaş eşit koşullarda olmamaktadır. İşkenceciyi tahrik etmeyecek biçimde ve zorunlu durumlarda en az sözcükle, en az konuşmak en iyisi.

Önce akım kesiliyor, sonra vücuduma bağlı kablolar çözülüyor. İndiriliyorum. Kollarım uyuşmuş, hareketsiz. Biri kollarımı sallıyor, uyuşmanın geçmesi için. Pantolonumu yukarı çekip zorlukla düğmelerini ilikliyorum. Yattığım yerde birkaç tekme savurup küfürler ediyor boğuk ses sahibi. Sürükleyerek arkadaşların kaldığı yere götürüyor.

O gün öğle sonrasına kadar, yaklaşık iki-üç saat süreyle öyle bırakılıyorum. Bu arada işkence işlemi aralıksız devam ediyor. Bir-iki kişi daha götürülüp getiriliyor.

"Bugün artık kimse uğramasa iyi" diyorum kendi kendime. Ancak akşama daha çok var ve bu süreyi belasız atlatmak güç. Güçlük kendisini kısa sürede gösteriyor. Gizli bir iş yaparcasına beni sürüden koparıp götürüyor Boğuk Ses.

Bu kez başka ses yok çevremde. Başbaşayız onunla. Nedense bu durum bana güç veriyor. Kimbilir, belki de "teke tek" geleneğinden geliyor bu duygu.

"Soyun," diyor karşımdaki. Nefesi yüzümü yalıyarak geçiyor. Ceketimi çıkarıp bekliyorum.

"Diğerlerini de!" diye bağırıyor.

Kazağımı, gömleğimi çıkararak merakla bekliyorum. Acaba bu kez ne oluyor?

İşkenceci bütün hırçınlığıyla bir tokat indirerek ekliyor:

"Hepsini oğlum!"

Mümkün olduğu kadar ağırdan alarak üstümdekilerin hepsini çıkarıyorum. Külotu bırakıyorum yalnızca. Onu da çıkarmamı istiyor işkenceci. Sıkılarak onu da çıkarıyorum. Gözlerim örtülü şimdi. Sıkıntıdan bir kasılma tutuyor beni. Bütün direnmeme rağmen büzülüyorum; sanki biryerlerimi kapamak gerektiği duygusu sarıyor beni.

Kolumdan tutup çekiyor arkasından. Kış soğuğu olanca varlığıyla kendini duyuruyor. Geldiğimiz yer öncekilere göre daha da soğuk. Çökmemi istiyor, getiren. Merak tedirginliğine dönüşüyor. Bu şekilde bir-iki dakika geçiyor. Birden su şırıltısını duyuyorum. Ve işkenceci soğuk suyla bedenimi kamçılamaya koyuluyor. Suyun bedenimi taradığı bölgeler önce ürperiyor, sonra ürperti

bütün bedene yayılıyor.Basınçlı soğuk suyun çarpmasının yolaçtığı irkilme, yeni bir ses çıkarmama neden oluyor. Suyun değdiği yerleri kendime doğru çekiyor, böylece sanki orayı korumaya çalışıyorum. Sonra bu başka bölgeye kayıyor. Bu kez koruma çabası oraya yöneliyor. Oysa beden çırılçıplak ortada ve onu içine koyup saklayacak bir yer bulunmuyor. Şurayı burayı çekilp koruma girişimleri, bedenin dış etkiye karşı gösterdiği kendiliğinden tepkiler oluyor.

Bütün olumsuz etkisine rağmen, soğuk suyla duş, elektrik ve askı kadar dayanılmaz değil. Ancak açlık, zayıflık ve gözlerin kapalı oluşu, başkasınca insanın böylesine bir "duşa" zorlanması, olumsuz etkiyi arttırıyor ve insanı büyük ölçüde rahatsız ediyor.

Basınçlı soğuk suya karşı gösterdiğim tepkiler, hareket ve çığlıklar, işkenceciyi keyiflendiriyor, adam kahkahalar atıyor.

"Nasıl oğlum, direnmeye devam edecek misin?" diyor. Ama benden cevap beklemaksizin işine devam ediyor böyle, sonra su kesiliyor.

Beni alıp geri götürüyor. Soyunduğum yere gelmiş olmalıyız. Gözbağlarımın alt kısmını hafifçe gevşetiyor ve giyinmemi istiyor. Giyindikten sonra ıslanmış gözbağlarımı bir yenisiyle değiştiriyor, beni götürüp bir yere oturtuyor. Arkamda yanan bir kalorifer peteği var. Sırtımı ona dayamamı istiyor. İşkenceci bugün "insaflı" mı davranıyor? Hayır, onun istediği benim yaşamamdır. Onun şu anda yaşamıma ihtiyacı var.

Bir süre böyle tutulduktan sonra bekleme yerine götürülüyorum. Az sonra işkenceye alınan birinin çığlıkları gelmeye başlıyor. Herkimse, bedenine akım veriliyor olmalı. Ama gelen sesler daha önceki hiçbir sese benzemiyor.

İŞKENCEDE BİR KADIN SESİ

Ses titiz ve ince, kırılır gibi. Yürek parçalayıcı bir ses. Bir kadın sesi bu.Ya da genç bir kızın.Bu aes hepimizin analarının, karılarının, kız kardeşlerinin, kızlarının, gelinlerinin sesi. Doğurganlığın, sevginin, çalışkanlığın, yaşamın vede güzelliğin sembolü kadın, bütün görkemiyle askıda asılı, sallanıyor. Kadın bedeninde insanlığın en güzel değerlerine, geleceğe ve geleceğin temsilcisi daha doğmamış bebeklere elektrik veriliyor. Kadın işkence görüyor.

Y...dir bu işkence gören. Bir tanıdık, bir dost. O gece duyduğum çığlıklar aylarca kulaklarımda yankılanıp durdu. Yankısı sonsuza kadar da devam edecek. O çığlıklar insanın gerçek trajedisinin çan sesleri olarak bilinecek ve işkence sürdükçe bu trajedi de varolmaya devam edecek.

İşkencedeki bir başkasının sesini duymanın yıkıcı etkisini daha önce de yaşamıştım. Ancak bir kadının işkencedeki sesinin yıkıcılığının derinliği yaşamım boyunca içimi dağlayıp duracak.

İşkence aesleri, hemen hemen daha önceki safhalarda görülen aürelerle devam ediyor. Ama farklı olarak daha derinden geliyor. Yeni yetme, körpe bir bebeğinki kadar saf ve acıma duygusu uyandırıyor. İnsana büyük bir felaketi haber veren birisinin iç karartıcı çağrısına benziyor. Bu çığlıklarda sanki insanlık can çekişiyor.

Nihayet bir yerde sesler kesiliyor. Ama içine düştüğüm çöküntüden birşey eksilmiyor. O gün, yatıncaya kadar, korkulu bir düşün etkisinde gibi, sürekli deprasyonlar geçiriyorum.

Ertesi gün, bir önceki sabah yaşadıklarıma aldırmaz biçimde uyanıyorum. Artık ne yaparlarsa yapsınlar umurumda değil, diyorum. Herhalde hiçbir şey, önceki akşam bize yaptıkları işkenceyi aşamıyacak.

Bugün işkencedeki dördüncü gün. Yıllar öncesi yaşanan bir olay kafamda canlanıyor. Cezayir ulusal kurtuluş mücadelesi sırasında bir Fransız devrimcisinin işkence kampındaki öyküsüdür bu.

Henri Alleg anlatıyor "Sorgu" adlı kitabında.Yaşadığı işkencenin daha ilk günleridir. Konuşmaz, direnir. Bunun üzerine işkencecilerden biri, kendileri için acı bir itirafta bulunur:

"Bu kadar süre içinde konuşmamakla arkadaşlarına üç-dört günlük kaçış olanağı sağladı. Bu bile yeter!"

Alleg yaşadıklarını böyle anlatıyor ve böylece bize değerli bir armağan sunuyor. Bir başka işkence olayı ile ilgili olarak da şunları anlatıyor: İşkenceciler istediklerini elde edememekten adeta kudurmuşlardır. Kullandıkları tüm yöntemlere rağmen başarıya ulaşamayan işkencecilerden biri, çaresizliğini şöyle açığa vurur:

"Nasıl konuşturabiliriz ki? Beş yıl, on yıl, onbeş yıl süreyle kafalarına okunan hep aynı şey: Yakalanırsanız konuşmayın."

Biz mi şanslıyız, H. Alleg mi?

Kuşkusuz biz. Çünkü nice Alleglerin mirasçıları olarak onlardan kalan birikime, nice zengin deneyime sahibiz. (Bize işkence yapanların da Alleg'e işkence yapanlardan daha çok birikim ve deneyime sahip olduğunu deşmiyorum.) Bizden önceki devrimcilerin geleneğine birşeyler katarak gelecektekilere bırakmak varken, onların davranışını olduğu gibi tekrarlamak, şimdiki işkencecilerin bunca ileri teknik ve deneylerinin yanında geride kalmak olmaz mı? Arkadaşların kaçışı için 3-4 gün yerine 10-15 gün sağlamak daha iyi olmaz mı? Ya süresiz bir zaman?.Yapılacakların en iyisi bu değilmi?

Bugün "Disko"da falaka gösterileri olacak. Aralıksız, akşama dek. Falakanın tadını doyasıya tadarken aynı zamanda çok da hareketli bir gün yaşıyacağız. Tam da Disko'nun şanına uygun.

Bir adam gerek kendilerine, acilen. İşkenceciler bu kişinin kimliğini ve yerini istiyorlar. Bugünkü programları o kişiyi ortaya çıkarma üzerine kuruldu.

İşe sabahtan girişiyorlar. Sabah erkenden beni alıyorlar. Ayaküstü, H...yı tanıyıp tanımadığımı ve nerede bulunduğunu söylememi istiyorlar. Onu tanıdığıma ve yerini bildiğime kesin olarak inandıklarını belirtmekten de geri kalmıyorlar. Verdiğim olumsuz cevap üzerine fazla beklemeden harekete geçiyorlar.

İstekleri üzerine ayakkabı ve çoraplarımı çıkarıyorum. Sırtüstü yatırılıyorum. Ayaklarımı kayış ya da ipten birşeylerle sıkıca bir ağaca bağlıyor, sonra da iki kişi, ayaklarımın bağlı olduğu ağacı iki yandan tutarak kaldırıyorlar. Şimdi ayaklarım, üzerine inecekler için en uygun durumda, bir metre havada bekliyor. İki kişi birden vurmaya başlıyor. Konuşmalardan, birkaç kişinin de iş yapanların dışında beklediklerini fark ediyorum.

Her ayağın başında bir kişi. Copların ikisi de ayakta tek ses çıkarıyor. Sonra yavaş yavaş tek ses bozuluyor ve ardarda iki patlamaya dönüşüyor. Cop şaklamaları arasındaki süre belirginleşiyor. Bir süre eşit aralıklarla ve uyumlu bir tempoda iniyor coplar. Derken, uyum tekrar bozuluyor, eşit aralıklarla inen coplar, tekrar, çift patlamanın çıkardığı düzensiz seslere bırakıyor yerini. Ve tekrar copların ilk birkaçı fazla birşey yapmıyor. Sonra sızı giderek yükselen bir çizgi oluşturuyor. Bu aşamada vurulan coplar, bedenin sağlam herhangi bir bölgesi yerine, açılan bir yaraya düşer gibi oluyor. Ve her vurulan darbe yarayı derinleştirip acıyı arttırıyor ve tekdüze bir doğrultu izliyor.

Vuranlar yoruluyor. Yoruldukları soluk soluğa kalmalarından belli. Onların yerine başkaları geçiyor. Bu kere ayağıma farklı birşey iniyor. Daha sert ve kaba. Bu yeni cisim kemiğime işliyor. Acıyı kemiğe taşırıyor. Kalas gibi birşey.

Bağırmamak için ağzımı sıkı kapatıyor, burnumdan aoluk alıp vermeye çalışıyorum. Bağırmamak için sarfettiğim çabanın yarattığı baskı, soluk alışverişlerimi alışılmadık bir duruma sokuyor. Her vurulan ayağımı birşeyler bana doğru çekiyor, kaslarımdaki gerginlik had safhaya ulaşıyor. Bağırmadığımı gören biri, ayağıyla ağzımın üzerine baaarak bağırmamı istiyor. Dudaklarım dişlerime geçiyor, ağzıma kan doluyor, boğazımdan aşağı doğru iniyor. Kendimi bırakıyorum bu kez. Bağırma acıyı azaltmıyor, sadece, bağırmamak için harcanan çabanın sıkıntısını yok ediyor.

Derken, darbenin inişi son buluyor. Ayaklarımı yere indirip ağaçtan çözüyorlar. Yerden doğrulmaya çalışıyorum. Tabanlarım vurulmaktan kabarmış, hafiften dokunsam çatlayacak gibi. Bedenin tüm ağırlığı şişen ayaklara binince ağrı yeniden şiddetleniyor. Zıplamamı istiyorlar. Zıplama ağrıyı eski düzeyine çıkartıyor ve ardından bir iniş başlıyor. Ağrı giderek yerini acılı bir okşayışa bırakıyor. Ağrı tümden dinmeden ayakkabılarımı giymeye zorlanıyor ve yerime geri götürülüyorum.

Ben oturur oturmaz F... götürülüyor. O da falakaya yatırılıyor. Gelen seslerden birinin falakada mı, yoksa askı veya elektrik işkencesinde mi olduğu, orada bir süre kalan kişilerce hemen anlaşılıyor. Benim kaldığım süre kadar kalıyor ve geri getiriliyor.

Bu kere N... götürülüyor. O da aynı anları yaşıyor ve geri getiriliyor.

Yine götürülüyorum. Yine aynı soru: " H... yı tanıyormusun ve nerede kalıyor? " Yanıt eskisi gibi. İşkenceciler büyük bir kin ve öfkeyle saldırıya geçiyorlar. Biraz önce yaşadıklarımın tekrarı. Ama bu kez, ayaklar sağlam olmadığı için, daha ilk vuruşlardan itibaren ağrının şiddeti dayanılmaz oluyor. Artık bağırmamak için kendimi tutmayı denemiyorum. Düşündüğüm tek şey, ayaklarıma inen vuruşların bir an önce son bulması. Arada bir sorulan, " söyle

tanıyormusun? " sorusuna yanıtım çok kısa oluyor. İstenilen yanıt alınamayınca da işlemler devam ediyor. Uzun bir uğraştan sonra vuruşlar duruyor, ayaklarım çözülüyor. Yerimde koşma ve zıplama devresinden sonra tekrar yerime götürülüyorum.

Ardından F... ve N... tekrar götürülüyorlar. Bu şekilde gidiş gelişler üçü buluyor. Böylece falaka şöleni sabahtan akşama kadar tüm süreyi kaplıyor.

Soruşturmadan gözaltına döndüğümüzde, bir gün F..., bu falaka zincirin olayını şöyle anlatacak:

" Seni götürdüklerinde sonucu merakla beklemeye başlamıştım. Seni getirip beni götürdüklerinde 'sorunun' varlığının devam ettiğini anladım ve 'soruna ' dokunmamaya karar verdim. Birinci tur bitip seni tekrar götürdüklerinde iyice endişelenmeye başladım ve yeni bir bekleyişe geçtim. Seni geri getirip bıraktılar. Beni götürdüklerinde bir de ne göreyim? Yine aynı soru sorulmasın mı?. Tamam, dedim kendi kendime, demek daha bir şey elde edememişler. Bu durum bana büyük güç veriyordu. Benden önce götürülen biri bir şey anlatmamışsa ben de anlatmamalıydım. Üçüncü kere de aynı şey oldu. Yine aynı soru sorulmuştu. Soruya yanıtım benden öncekilerin yanıtından farklı olamazdı."

O gün salt fiziksel anlamda hareketli bir gün olmadı. Hareketlilik duygu ve sinirler düzeyinde de yaşanıyor. İşkenceye her gidiş, içinde tedirginlik ve stresi de taşıyor. Aksine moral yüklü oluyor gelişler. Savaşı kazanmış olmanın mağrur duygusu kaplıyor kişiyi. Ardından başkası -hele tanıdık biri ise götürülünce yine duyguları bir bulanıklık perdesi örtüyor. Bir "ne olacak?" sıkıntısı kaplıyor insanın içini. İkinci kişinin gelişi ve üçüncü kişinin gidişinin yarattığı duygu çiftedir. Bir yandan ikincinin firesiz gelişi, diğer yandan üçüncü kişide işlerin nasıl olacağı endişesi... Bütün bunlar hızlı bir film şeridindeki renk cümbüşünü andırıyor. Bir duygu ge-

liyor ve daha beraklaşmadan bir diğeri karışıyor ona. Ona da bir diğeri. Derken, tüm bunların karmaşası, kendine özgü bir renk dokusu çıkıyor ortaya.

Bu hareketli günü daha duragan ve sıkıcı, duygu yönünden de o kadar renksiz bir kaç gün izliyor. Arada bir bunaltıcı sorgulamalar yapılıyor ve buna kaba işkence eşlik ediyor. Geriye kalan zaman ise bekleme yerinde geçiyor.

Bekleme yeri ortalama üç metre genişliğinde, ve 7-8 metre uzunluğunda, bir dikdörtgen biçiminde. Bu dikdörtgenin tam ortasında karşılıklı iki kapı yer alıyor. Kapıların her iki yanında, oturma yeri olarak kullanılan tahtalardan iki "U" yapılmış. Bu kapılardan biri hemen yandaki iki odaya açılıyor. Odalardan biri işkence yeri, diğeri de yemekhane olarak kullanılıyor. Diğer kapı tuvalete, sorgulama ve idari bölümlere açılıyor.

Sistemli işkence anlarının dışında tutuklular bu bekleme odasında tutulurlar. Açlıktan iyice güçten düşmüş kişilerin tahta banklarda günlerce kimi zaman aylarca esas duruşta bekletilmelerinden dolayı kaba etleri kabuk bağlar ve zamanla yaralara dönüşür. Bunların ağrısı yanında bir de sürekli bir kaşıntı tebelleş olur insana. Göz bağlarının geçtiği burnun üst kısmı ve göz kenarlarında kabarcıklar oluşur. Sıkılan et su tutmaya başlar. Kesilmeyen saç ve sakal uzar. El-yüz yıkanmaz. Bu nedenle her tarafa bit dolar. Biti arayıp temizlemek ise yasak. İşkence ve gıdasızlıktan iyice zayıf düşen kişi bir de geceleri çıplak betonun üzerinde yatırılır. Bu nedenle, öncelikle idrar sisteminin işleyişi bozulur, diğer yandan, daha önce belirtisi olan veya olmayan hastalıklar uç verir ve azar. Bedenin değişik yerlerinde sancılar başgösterir. Soğuktan dolayı (mevsimin kış olduğu unutulmamalı) artan tuvalet ihtiyacı zaten karşılanmadığından, sıkıntı iyice artar. Gelecek endişesi kişinin içini kaplar. Oturarak ve gözler kapalı olarak

geçmesi beklenen zaman iyice durağanlaşır. Bitişikte götürülen insanın işkence sesleri ve hele, tanıdık kişilerin işkencedeki savaşının sonucunun nasıl olacağı sorusu, anlatılması güç bir endişe ve acıya sürükler kişiyi. Biraz sonra götürülme korkusu ensenizden ayrılmaz. Nöbetçi askerlerin hiç yoktan dayak ve eziyetleri insanı iyice bunaltır.

SANA BİR İFADE HAZIRLAYACAĞIZ!

Bu ara gür sesli, bilgiçlik tasladığı anlaşılan biri, günün belirli saatlerinde gelip bazı konularda nutuk çekmektedir. Değindiği konular genelde siyasal ve kuramsal. Konulara hakim olduğu imajını vermeye çalışıyor ve bu arada, özellikle, bazı araştırmalar yaptığı biçimindeki sözleri araya sıkıştırıyor. Bizimle teorik bir tartışmada bulunur havasını vermeye çalışıyor. " Babacani " bir kişilik sunmaya özeniyor. Oysa ortaya serdiği " düşünsel sistem " eklektik bir fikir kargaşası. Zaman zaman kuramlardan uzaklaşarak " Avrupa'da lüks yaşam sürdürenler " e ve bizim " kullanılmamız " a sözü getiriyor. Bütün bunları niçin yumurtladığını anlıyorum. Kafamızda başka yoldaşlara karşı kuşkular yaratmaya, moralimizi sarsmaya çalışıyor. Bu bayın " yumuşak " nutukları da bizim için ayrı bir işkence oluyor. Adam bir süre sonra ortalıkta görünmüyor. Anlaşılan onu da bu iş için eğitmişler.

Bundan sonra da fiziki işkenceler hergünkü yaşamamızı damgalamaya devam edecek. Daha çok sözlü sorgulamaya ağırlık verilerek bu yönde çökertmeye çalışılacak. Bu durum, zaman zaman, kişiyi, çöküntünün eşiğine getirecek kadar da tehlikeli olacak.

Bu gün esaslı bir sorgulamaya götürülüyorum. Çevremi, seslerinden üç-dört kişi olduğunu sandığım bir grup sarıyor.Esas muhatabım olan kişinin, boğuk ses'in karşısında bir sandalyeye oturtuyorlar beni.

Önce yumuşak davranıyorlar. Sigara ikram ediliyor. Kul-

landığım halde, kullanmadığımı belirterek almıyorum. Çay isteyip istemediğimi soruyorlar. Onu da istemiyorum. Düşündüğüm şu: İpleri daha baştan gevşetmemeliyim. Sigara ya da çay içmem, aramızda, işkencecilerin istekleri doğrultusunda bir diyaloğun ilk basamağı olabilir. En azından - hiç bir sakıncası olmasa bile- işe, işkencecinin isteğini yerine getirmekle başlamak hoşuma gitmiyor.

Karşıdaki ağır ağır konuşmaya başlıyor:

" Bak oğlum, devrimci onuruna düşkün olduğunu biliyoruz. İşkenceyle çözülmeyeceğini de. Onun için sana işkence yapmaktan vazgeçiyoruz.. Bize dostça herşeyi anlat! Hiçbirini senin ifade tutanağına geçirmeyeceğiz. Arkadaşların senin konuştuğunu bilmeyecek.. Sana öyle bir ifade hazırlayacağız ki adli müşavirlikte hemen bırakılacaksın. Dışarı çıkınca da bize yardımcı olursun.. "

İşkenceci, buna benzer " umut verici " şeyler anlattıktan sonra, bütün bunları yerine getirmenin güvencesi olarak da " namus ve şerefini " gösteriyor! Ama istediği cevabı bulamayınca, üstündeki kuzu postunu atıyor, sesinin tonunu yükseltiyor, sertleşiyor, yeniden sindirme yöntemlerine el atıyor.

" Yukardan, konuşmadığın taktirde öldürülünceye kadar işkence yapma emri geldi. Gerekirse bir çok olayı boynuna yükleyip ömür boyu cezaevinde bırkatırırız seni. "

İşkenceci tehditler savuruyor.Giderek, aramızdaki "samimi " havaya son verdiğini ilan etmek istiyor. Bir süre de böyle geçtikten sonra asıl sorgulama masasına geçiyoruz. Sorgucu durmadan soruyor. Bazen aynı soruyu birkaç kez üst üste soruyor. Bazan ters çevirip soruyor. Bazan birkaç kişi birden soruyorlar. Ben hangisine yanıt vereyim diye düşünürken hepsi birden yanıt istiyor. Bu hem güç, hem de buna yeltenip işleri karıştırmak istemiyorum. Sorular üst üste geliyor. Cevap vermemek, ya da cevap vermek için düşünmek işkencecileri hıçınlaştırıp iyice

saldırganlaştırıyor. Az önce sorulan bir soru, araya başka sorular sıkıştırıldıktan sonra tekrarlanıyor. Aynı soruya verilen cevaplar iyi düşünülmeden söylenmiş ve aralarında bir çelişki varsa, işkenceci bunu kullanıp yeni bir soruya dönüştürüyor. Aldığı cevapları not ediyor ve en küçük bir uyumsuzluğu kaçırmıyor.

Sorgulama son derece teknik ve tuzaklarla dolu. Sorgulama bezdiriyor insanı. Son derece can sıkıcı ve tehlikeli. Bir dereceden sonra bıkkınlık düzeyine ulaşıyor. Sorgulamadan bir an önce kurtulma isteği tek umuda dönüşüyor. Bu umut da tehlikeye . Çünkü onlar sorgulamadan vazgeçecek gibi değiller. Öyleyse, umudun gerçekleşmesi için bir yol var: Sorgucunun istediğini vermek.. Bu ise bir kurtuluş yolu değil, umutsuzluğun ve felaketin ta kendisi.

Sorgucu tutuklunun her tepkisini yakından izliyor. Soluk alışverişleri bile sorgucunun denetimi altında. O, en küçük bir boşluğu kaçırmıyor. Kararsızlık belirtileri gördüğünde hemen avın üstüne atılıyor. Panik durumunda ise tümden bastırıyor. Onun en büyük amacı, tutukluyu kendisinin istediği minderde güreşmeye zorlamak..

Tutuklunun işi zor ama aşılmaz değil. Dikkatli olmak, kendi içinde tutarlı bir ifade vermek, duruma göre, paniğe kapılmadan, esnek bir tutumla manevra olanaklarını geniş tutmak, sorgucunun tehdit ve blöflerine kararlıca karşı koymak tutuklunun boynunun borcu. Kısacası, evrenin harikalar harikası olan beynin üstün yaratıcılığını ortaya koymak.

İşkencecilerin öfkesinden zaman zaman işe karışan dayakla birlikte, sorgulama, yüksek gerilimli atmosferinin sonuna yaklaşıyor. Oh, bugün sorgulama bitiyor! Dünyanın bütün yükünden kurtulmanın hafifliği sanki..

Bekleme yerine götürülüyorum. Orada yepyeni işkence türü bekliyor beni.

NÖBETÇİLER EĞLENİYOR..

İki nöbetçi kendileri için yeni bir eğlence icat etmişler. Herbiri, emir-komutanın kendisinde olduğunu ve herkesin kendi komutlarına uyması gerektiğini söylüyor.Güya kendi aralarında zıtlaşan nöbetçiler hınçlarını bizden alıyorlar. Gerçekte bir oyun oynuyorlar. Biri, " ayaklarınızı uzatın ! " diye komut veriyor . Uzatıyoruz. Hemen ardından diğeri, " ayaklarınızı toplayın ! " diyor. Bu kere kendimize doğru çekiyoruz. Uzatma emrini veren, emre itaat etmediğimizi söyleyerek bizi dövmeye başlıyor ve ayaklarımızı uzatmamızı istiyor. Bu kez, öteki nöbetçi emrine uymadığımız için bizi dövmeye başlıyor. Bir sûre böylece devam ettikten sonra, bu kez emirlerin konusu değişiyor. Birisi " kalk! ", diğeri " otur!" diye emir veriyor. Yine her iki durumda da emirlerden birini çiğnemiş oluyoruz!

Onlar bu oyundan bıkıncaya, ya da dayak atmaktan bitap düşünceye kadar oyun devam ediyor.

Bu erler sivil yaşamda ne yaparlar? diye düşünüyorum. Herhalde, uğruna bir zulüm aleti haline geldikleri bu düzen onlara göre değil. Ama o koşullarda kin, " hay aptallar, sizin için de ölüyoruz! " diyebilir?.

Bir gün daha, soruşturmadaki insanlar için belirsizlik içinde başlıyor. Sabah kahvaltısında yine, akşamın bulaşık kaplarına konmuş birkaç bardak çay kaşıklanacak. Kaşık bulamayan eller, varsa bir lokma ekmeğe, veya, getirilmişse, bir zeytin tanesine uzanacak. Açlık duygusu iyice azdırdığı için, kahvaltıya gidişin pişmanlığıyla dönülecek. Bunu, bugün kimlerin başına neler gelecek merakı kovalıyacak. Ya, işkenceye bizzat gidilecek, ya da işkence görenlerin çığlıkları dinlenecek. İşkenceye mola verilip öğlen yemeğine az bir zaman kala, içlere umutsuz bir sevinç sinecek.Belki bu kez biraz doyarız diye..Oysa bu sevinç hiçbir

zaman gerçeğe dönüşmeyecek. Ve bu çok iyi bilindiği halde, her yemek öncesi bu tür sevinçler de birtürlü sona ermeyecek.

Öğle sonrasıdır şimdi. Genelde " mesaiye " başlama vaktidir. Biri usulca kolumdan tutup çekiyor.İşkence odasına geliyoruz. İki kişi kollarımı, omuzlarımın üzerinden uzatılan ağaca bağlamaya çalışıyor. Birisi bağırıyor:

" Bugün senin son şansın. Ya konuşacaksın ya da ananı.....! Seni geberteceğiz! "

Havalanıyorum. (Soruşturma literatüründe askıya alınmak, "uçağa binmek " diye adlandırılır). Havada çakılıp kalıyorum. Bütün ağırlık kollara binili. Acı erken işlemeye başlıyor.

" Nasıl, duvarlara afiş asar mısınız! " diye bağırıyor işkenceci. "Roce Valat mıdır, velet midir, ne boktur ulan!" (Kürtçe ve Türkçe çıkan Roja Welat gazetesinin afişlerini kast ediyor). Kürt devleti kurarsınız, ha?. Tabi tabi, kurarsınız! Nah kurarsınız! Ulan biz Ermenilerin kökünü getirdik, sizinkini de getiririz!. Kahraman olmak istiyorsun, orospu çocuğu! "

İşkenceci, kudurmuş gibi küfürler savurmağa, savurdukça da öfkelenmeye devam ediyor. Bu son çırpınışları olmalı. Bu son darbede de birşeyler elde edememe düşünceci onları çıldırtıyor. Bütün varlıklarını gösterecekler bu [illegible]ta.

Keskin acı kollarımda iyice yoğunlaşıyor. Ağrı kollarımı neşter gibi kesiyor. Bedenim bu acıdan sıyrılmak için bütün gücüymle kıvranıyor. İşkenceciye karşı duyduğum tiksinti ve kin içimde öfke patlamalarına yol açıyor. Patlamalar da dışa yansımadığı için sıkıntıya dönüşüyor. Sıkıntı bedeni zorluyor. Her yanımdan terler akıyor. Kollarımdan birini dinlendirme çabasıyla sağa sola eğilerek ağırlığımı bir yandan öbür yana kaydırmayı deniyorum. Kendiliğinden, içgüdüsel biçimde oluyor bu. Ama nafile. Her iki koldan da bağlı beden, böylesine bir hareket yeteniğine sahip değil.

İşkenceciler, kendime doğru çektiğim ayaklarımı sarkıtmam için copluyor, ya da askının verdiği acıyı daha da arttırsın diye sırtıma ve bedenimin diğer yerlerine vurarak beni bir an önce konuşmaya zorluyorlar. Amansız acı içinde kollarımdan bazı liflerin koptuğunu sanıyorum. Kollar kökten kopsun da yere basabileyim istiyorum biran.

UMUTLA UMUTSUZLUK ARASINDA

İşkencedeki insan iki tür boğuşmanın çatışmanın içinde hisseder kendisini. Birisi insanın kendi iç çatışmasıdır. Diğeri ise işkenceciyle olanı. Bu iki çatışma birbirlerinin sonuçlarını yakından etkiler. Ama belirleyici olan içtekidir.

İç çatışma inançla inançsızlık, umutla umutsuzluk, aydınlıkla karanlık, dirençle teslimiyet duyguları arasındadır. İnsanın en küçük olumlu ya da olumsuz duygusunun su yüzüne çıkıp berraklaştığı ve bütün zıt duyguların karşılıklı olarak çatıştığı böyle bir durum ancak işkencede olmalı. Oradaki iç çatışma ve hesaplaşma kadar gerçekçi, objektif ve dürüst bir iç hesaplaşma olamaz. Devrimci kişilik ve bilincinize göre ayrı kutuplardaki bir çok güç üzerinizde denetim kurmaya çalışır. Kimi daha gür, kimi daha cılız çıkar. Gür olan üste, cılız olan alttadır. Ancak ne denli cılız ve altta da olsa, varolan bir duygu içinizi sürekli kemirir, mücadeleyi bırakmaz; üste çıkmak için sürekli fırsat kollar.

Ama en tehlikeli durum, duygusal güçlerin eş ağırlıkta olduğu anlardır. Böyle bir durumdu tehlikenin gerçekleşmesi, hafif bir denge kaybına bağlıdır. En ufak bir duraksama ya da kararsızlık, dengeyi bir anda bozabilir. Bir devrimci için en güç olanı, işkence altında, teslimiyet duygusu direnç duygusu ile böylesine denkken, onunla dişe diş mücadele verirken, ona egemenlik tanımamak, daha altlara itebilmektir. Ancak bundan da zor olanı, zayıflık duygularının ağır basmasının ardından, bir noktada onları durdurabil-

mek ve yenebilmek. Çünkü insan birşey konuşmaya başladı mı artık herşeyin bittiğine ve geriye savunulacak birşey kalmadığına inanır veya inandırılır. Birşey söyledikten sonra geriye kalanların söylemememin bir anlamı kalmadığı düşünülür. Oysa böyle bir düşünce çok kötü ve yanlış. Felaketin neresinde olunursa olunsun, her zaman bir dönüş olanağı vardır ve ne kadar yakın bir mesafeden dönülürse, dönüş o kadar kolay ve sancısız olur. İşkenceci de belli bir zayıflık gösteren kurbanının işini tümden bitirmek ister ve ona, artık herşeyin yitirildiği duygusunu aşılamaya çalışır. Ne var ki, direnme duygusu aleyhine bozulan dengeyi kurmak, çok güç, ama başarılabilen bir iştir. " Bir kere başladım, herşey bitti " duygusunun yerleşmemesi için inatla boğuşmak, gerçek direnişin ta kendisidir.

İkincisi ise işkenceci ile olan çatışmadır. İşkencecinin çabaları, içteki çabaların değişmesine yol açabilir. Ama belirleyici olan asıl iç çatışma içinde olan güçlerdir. Ve genellikle buradaki egemen güç, işkenceciyle olan savaşın kaderini de belirlemektedir.

Peki işkence sahnesinde kimler var? yalnız işkence görenle işkenceci mi? işkence olayı yalnızca iki kişi arasında kurulan bir ilişki mi? O, sadist bir kişinin kendini gösterme olanağı bulduğu bir arena mı? bir yönüyle evet. Ama bu yalnızca görünüşte böyle.

Gerçekte, işkenceci ile işkence edilenin kişiliğinde karşı karşıya gelen iki dünyadır. İki dünya görüşü, iki ideoloji, iki sosyal sınıf. Her zaman ezenlerin ve ezilenlerin oluşturduğu iki taraf vardır işkence olayında. Devrimci, insanlık tarihinde zulme ve işkenceye karşı direnişin onurlu mirasçısı. İşkence çağlardan beri yaşanıyor ve her işkence olayı devrimcinin deney hazinesine bir yenisini ekliyor. O,tüm bu birikim ve deney zenginliğinin mirasçısı olarak işkencecinin karşısına çıkıyor. Bu kavganın sonucu ise, devrimcinin, bunca deney birikimini, bu zengin mirası ne ölçüde başarıyla

direnişe çevirdiğine bağlı.

Ya işkenceci? O da tek başına bir kişi değil. Onun da arkasında, binlerce yıldır sömürü ve zulüm düzenlerini sürdüren zorbaların, işkencecilerin tarihi var. O, bu iğrenç mirasın sahibidir. Yöntemlerini kuşaktan kuşağa aktarmış, geliştirmiştir. O, başka ülkelerdeki deneylerden ve teknikten de yararlanıyor. İşkence tekniği çağımızda, sömürü ve zorbalık dünyasında uluslararası bir nitelik kazanmıştır.

Perde arkasındaki güçler ise işkence olayında en geniş boyutu oluşturuyor. Bu kavgada zayıf, ama gelişen ile güçlü, ama çürüyen karşı karşıyadır. Ezilenle ezenin, özgürlük ile zulmün, haklı ile haksızın, hümanizm ile vahşetin kavgasıdır bu.

Bütün bunlara bakarak, işkence olayında savaşan taraflardan hangisinin daha güçlü olduğu sorusuna vermemiz gereken yanıt ne olabilir?

Genel olarak işkenceci acemi, ya da mesleğinde niteliksiz biri değil. Tersine,bu işte uzmanlaşmış, zulüm tarihinin kendisine sağladığı bütün olanaklarla donatılmıştır. O, fizik olanaklar bakımından her zaman üstün durumdadır. İşkence araçları en büyük güç kaynağıdır. Ve o, hep bu araçlarla sonuca ulaşmaya çalışır.

Fizik güç bakımından devrimci zayıftır,savunmasızdır. Onun salt çıplak bir bedeni vardır ve bu beden,işkencecinin,savaşın sonucunu kendinden yana çevirmek için,üzerinde acı veren binbir deney yaptığı bir alan olarak devrimci için bir yüktür.Bu beden,bir yönüyle bir dezavantajdır.

Ne var ki O,inanç ve düşünce bakımından işkenceciye üstündür. Devrimciye insanlık tarihinin nice soylu değeri miras kalmıştır.

İşkenceci, zulüm rejiminin sahipleri, efendileri tarafından tüm insani değerlerden koparılmış, hayvanlaştırılmış, saldırganlaştırılmış, bir işkence aracı, hatta falaka yada manyeto haline getirilmiştir. Eli kolu bağlı insanlara işkence ederken ne kadar güçlülüğü ile övünse de, atıp tutsa da bunun bir yiğitlik olmadığının, yaptığı pis işin alttan alta farkındadır. O, kurbanı karşısında, onun direnci, uğruna yaşamı göze aldığı inanç ve değerler karşısında bir aşağılık duygusunu içten içe sürekli olarak yaşar. Karşısındaki eli kolu bağlı adam güzel bir gelecek için, özgürlük için savaşırken, o köhnemiş zulüm ve sömürü rejimini ayakta tutmak için çırpınmaktadır. İşkenceci, bir ırmağı, akışının ters yönünde yüzmeye çalışan biri gibidir.Bu onun zayıf yanıdır ve bu bir devrimcinin cellatlar karşısındaki üstün yanıdır. Kavganın sonucunu belirleyen de işte budur. Bu durumdur ki, bunca eşitsiz koşullarda, binbir engeli alın akıyla aşmaya, işkenceciye güç yitirmeye olanak sağlar.

Ben acıdan kendimi yiyip bitiriyorum, işkenceciler ise birşey elde edememekten. Başka seçenekleri kalmıyor.Öldürme sınırına varmamak için işkenceye ara veriyorlar. Elektrik akımı kesiliyor. Sanki vücudumdaki kızgın şişler birden çekiliyor. Hafifliyor, rahatlıyorum. Rahatlama göreceli elbet.Biraz daha böyle kalsam,bu kez kollarımdaki ağrı yüze vuracak. Beni askıdan indiriyorlar. Ayaklarım üzerinde duramayıp düşüyorum. İki kişi kollarımdan tutup kaldırıyor. Pantolonum yukarıya çekiliyor. Öfkeli olduğu soluk alışverişlerinden belli biri, beni çekip götürüyor. Tekrar kafilenin arasına katılıyorum.

Susuzluktan içim yanıyor. "Komutanım!" diye seslenerek nöbetçi erden su istiyorum. "Yasak! " diye cevap veriyor. İşkence halkalarına yeni bir halka olarak katılıyor susuzluk. Dayanamayıp bir kez daha istiyorum. Gururu incinmiş " Komutan ", hışımla

suratıma iki tokat indiriyor. Her keresinde yanımdakinin üstüne yıkılıyor, tekrar doğruluyorum. Başım davul gibi şişiyor. Bitkinlik iyice içime siniyor. Yerimde bile duracak halim kalmıyor.

O gün akşam için, zaten yenmeyen yemek tümden yasaklanıyor. Yasak üç kişiye uygulanıyor: F, N, ve ben. Okunan yemek duasına biz de katılıyoruz yinede.. Diğer bölümden kaşıkların çıkardığı sesler geliyor. Açlık iyice bastırıyor.İnsan, sanki çektiğimiz tüm açlığın sebebi bu akşamki yasakmış gibi bir öfke seline kapılıyor. Biraz sonra, yemeği görmüş ama yiyememiş insanların dönüşünde içlerinden geçenleri düşünemiyoruz o anda. Öksürüklerimizle birbirimize varlığımızı duyuruyoruz. Her öksüren, "işte ben de buradayım! " demek istiyor. Bekleme yerinde kalan üçümüz, birbirimizi daha yakından duyar gibiyiz.

Yemeğe götürülenlerin ise gidişiyle dönüşü bir oluyor. Bizim ve onların öfkesi birleşiyor böylece. Belkide onlar da dönüşte, bizim yanımızda kalmış olmayı istemişlerdir. Duygular karmakarışık.Duygular bin çeşit. Çok bilinmeyenli denklem gibi.

Derken bize su dağıtılıyor. Günün bizi en çok sevindiren işi bu oluyor.Suda yeni bir can buluyoruz. Yaşamak için herşeyimizi yitirmediğimiz inancı güçleniyor.

SEVİNÇ DENEN ŞEY

Ertesi sabah başka bir sabah olacak bizim için. Umutlu bekleyişlerin sürgünlerini göreceğiz. Sevinç denen şeyi nicedir ilk kez duyacağız. Son ifadelerimiz alınacak.

Bu sabah farklı başlıyor. İşkencedekilerin iniltileriyle değil, daktilo tuşlarının çıkardığı seslerle. İfadeler alınıyor. Ancak kimlerinki, bilemiyoruz. Her bir kaç günde böylesi bir olay yaşanır. Daktilo sesleriyle başlayan sabahları herkes kendi hayrına yorar. Ama sonuçta bu herkesten biri, ya da birkaçı umduğunu buluyor, diğerleri ise "feleğin çemberi"nde dönmeye devam ediyor.

Birkaç kişi gidip geliyor. Ama kimler olduğunu anlayamıyoruz. Merakımız gittikçe kabarıyor. Bir kişi daha gidiyor.Uzun bir bekleyişten sonra geliyor. Merak duygumuzu iyi anlıyor gelen. Bize müjdeyi vermek için uygun zamanı kolluyor. Nöbetçilerin zayıf, ya da "İnsancıl" bir anını bulmak gerek.. Derken, "Komutanım!" diyor, "bugün ifademi aldılar, gönderecekler beni ". Bunları diyen F...'dir. Bir sevinç güllesi patlıyor içimizde. Gözlerinden öpmem gerek" bu uyanıklığından dolayı F...'nın, diyorum kendi kendime. İfade konusuyla ilgili olan herkesi yeni bir atmosfer kaplıyor.

Bu kere yeni bir bekleyiş dönemi başlıyor. Zaman olarak asla işlenmiyor gibi gelen bir dönem. Kişiyi öncelikle, kendi ifadesinin biran önce alınması isteğinin başedilmez sıkıntısı basıyor. Ancak bununla da iş bitmiyor. Gözaltına gidebilmek için, birbirleriyle ilişkili görülen tüm kişilerin ifadeleri alınmış olmalı .

İfade alma işlemleri birtürlü bitmek bilmiyor. Günlerce süren işkenceler sonrası gelen bu sessizlikte daktilo tuşlarının sesi kulaklarda yankılanıyor. Ve bu, içimizdeki başka seslere karışıyor. Sabrın, sıkıntının, sevincin, utancın, acılı günlerin sonu, ya da, uzun sürecek zorlu bir dönemin hapishane koğuşlarının, gardiyanların, mahkemelerin sesi...

İkinci gün de ifadelerin alınması devam ediyor. Geriye birkaç kişi kalıyoruz. Derken sıra bana geliyor. Ben İfadesi alınan sonuncu kişi oluyorum.

Biri kolumdan tutup kaldırıyor, onu izliyorum bir sandelyeye oturtuyor beni. En zor dönemleri geride bırakmanın rahatlığı, şimdi başlayan sıkıntılı dakikaların basıncını hafifletiyor. Seslerinden, birinin tam karşımda, diğer ikisinin ise sağımda ve solumda oturduklarını anlıyorum. Benimle diyaloğu asıl yürüten, baştan beri benimle sürekli ilişkide olan ve bana yapılan işkencelerin "mimarı" olan Boğuk Ses yine . Ki onu sonradan çok daha

yakından tanıyacaktım ve aramızdaki bütün perdeler kalkacaktı. Hatta beni askıya alırken, gözbağlarımı açık tutup, işkencedeki tüm maharetini gözlerimle görme olanağını sağlayacaktı.

Baştan beri sorulan sorular tekrar tekrar soruluyor. Onların bundan bıkmalarını beklerken kendim bıkıyorum. Soruları, önlerindeki listeye göre soruyorlar. Zaman zaman da, tartışmaya girercesine bilgi almaya çalışıyorlar. Aldıkları cevapları, belli bir düzene soktuktan sonra tutanağa geçiriyorlar. Hala yeni birşeyler elde etme umudunu tüketmemişler. Yıllar süren deneyimlerden, bir insanın her ortamda açık verebileceğini çok iyi biliyorlar. Zorlu işkenceleri atlatıp basit gibi görünen bir ifade olayında ya da sorgulamada işkencecinin tuzağa düşürdüğü insan sayısı küçümsenemez. İfade verme sırasında açık verilirse sorgulamanın kaderi değişebilir. İşe yeni baştan bile başlanabilir.

Bana son sorularını soruyorlar:

".....'deki sorumluluğun?"

"Hayır."

"Semt'teki sorumluluğun neydi?"

"Okuldaki sorumluluğun?"

"Yok. Örgüt üyesi değilim."

"Bölüm sorumluluğun da mı yoktu?"

"Yok."

Akla gelebilir: "Hayır" ya da "yok" demek bu kadar basitse, "disko "nun özelliği ne?

Sorun, ifade alınırken sorulan sorulara verilen cevaplar değil. Önemli olan işkenceler boyunca verilen sınavdır. Bu sorular ve cevaplar o zaman şekillenmiştir. Şimdi yapılan ise, onlara son biçimini vermek oluyor. Eğer şimdi bir soruya kolaylıkla hayır diyebiliyorsam, ona, tüm işkenceler boyunca hayır diyebildiğim içindir.

Her şeye rağmen, işkenceci sonuçtan memnun görünmüyor. İfadelerime kendisi de mutlaka biraz katkıda bulunmak istiyor. İfadeleri daktilo edene talimat veriyor:

"Tümden sorumsuzluk olur mu? İfadesine ..... Fakültesi, ... Bölümü sorumlu yardımcısı diye yaz."

İtiraz ediyorum, dinlemiyor beni. Yazıcı aynen yazıyor: "..... Fakültesi, ... Bölümü sorumlu yardımcısıydım.."

Son olarak da tanımadığımı söylediğim birkaç kişinin, tanıdığım biçiminde yazdırıyor. Kendine göre bir taksim bile yapıyor: "Şunlar şuradan olsun diyor, şunlar da öteki yerden."

Gözbağlarımın alt kısmını hafifçe aralıyorlar. İmzalamam gereken yeri gösteriyorlar. İfade kağıdının boş kalan alt kısmında iki-üç kadar imza yerinin yanında benim de imzam için yer açılmış. Kısa bir bocalamadan sonra ifadeyi imzalıyorum.

Tekrar bekleme yerine getiriyorlar. Bulduğum ilk fırsatta, ifademin alındığını arkadaşlara iletiyorum. Oturanlardan mırıltı halinde dağınık sesler çıkıyor. Herkesi, gitmenin yakınlaştığının sevinci sarıyor. Gelen gidenlere kulak kesiliyoruz. Her içeri girenin, "hadi kalkın, gidiyorsunuz," demesini bekliyoruz. Bu geciktikçe beklenti giderek sıkıntıya dönüşüyor.

O gün ve geceyi yine "disko"de geçiriyoruz. Olmayan yemekleri yiyor, betonda "nizami şekilde" yatıyoruz. İşkenceler gece boyunca ya rüya olarak ya da fiilen devam ediyor. Gecenin derin sessizliğini, cop seslerinin yatanlarda çıkardığı şaklama sesleri defalarca bozuyor.

GÖZLERİM GÜNEŞİ GÖRÜYOR

Ertesi gün öğleden sonra, "kalkın!" sesi geliyor nihayet. Tekme ve tokatların eşliğinde, eşyalarımızın bırakıldığı yere geliyoruz. Ağır aksak bir işleyişle eşyalar sahiplerine veriliyor ve bizi sıraya diziyor.

lar. Sıranın başında duranın yüzü duvara dönük. Ötekiler onun arkasında bir kuyruk oluşturuyoruz. O anda, teslim edildiğimiz erlerden ikisi, postallarıyla kuyruğun en arkasındakinin sırtına bastırıyor, kuyruğu öne doğru sıkıştırıyorlar. Yaptıkları işte keyiflenip kahkahalar atıyorlar.

Sonra, verilen komutla gidiş başlıyor. Herkes önündekine tutunarak onu izliyor. Buraya geldiğimiz günkü numaralar aynen tekrarlanıyor: "Başınızı eğin, tünelden geçiyorsunuz! Sağa dikkat edin, çukura düşeceksiniz!"

Dolmuşa, birbirimize tutunarak biniyoruz. Herkes öne doğru eğiliyor. Gözler bağlı, başlar öndeki koltuğun arkasına dayandırılıyor. Dolmuş hareket ediyor.

Geldiğimiz yolu izliyoruz. Hareket noktasından kısa bir süre sonra, sola saparak anayola giriyoruz. Bu kente giden yoldur. Sonra tekrar sola saparak anayoldan ayrılıyor, askeri alana giriyoruz. Çok geçmeden dolmuş duruyor. İndiğimiz yerde gözbağlarımızı açıyorlar.

Yirmi günden beri ilk kez gözlerim güneşi görüyor. Gözler parlak güneşte kamaşıyor, bir süre hiç bir şeye bakamıyor, hiç bir şey göremiyorum. Herkes gözlerini ovuyor. Gözbebekleri yavaş yavaş ışığa uyum sağlıyor. Herkes şaşkın bakışlarını birbirine, yere, gökyüzüne çeviriyor. Yüzler ne kadar da değişmiş! Yirmi gün önce kanlı canlı yüzlerdi bunlar; şimdi bir deri bir kemik kalmışlar. Göz çukurları derinlere kaçmış. Sakallar, saçlara inat uzamış. Göz bağlarının geçtiği burun kemiğinin üstü ve göz kenarları yaralar bağlamış. Yaralardan biriken sular, pıhtıcıklar dışarıya akmış.

Orada devir teslim yapılıyor. Bizi teslim alanlar, yirmi gün önce bir kaç saatliğine konakladığımız gözaltı 1. Koğuşuna götürüyorlar. Koğuş kapısı açılıyor. Kapıda yüzlerce göz üzerimize

dikili, bizi karşılıyor. İşkenceden kurtulma sevincimizi paylaşan bu gözlerdeki duyguları okumak hiç de güç olmuyor. Karşılıklı belirtilen sevinçlerden görkemli bir tablo oluşuyor. Kapıdakiler bizi kucaklamak için sıraya giriyor, itişiyorlar. "Hayata gözlerini açma" deyimi, "Disko"da dönenlerin duygularını yansıtabilmekten bir hayli uzak kalıyor.

Tam o sırada gidenler var. Bazıları adli müşavirlikten serbest bırakılmış; aralarında tanıdıklarda var. Böylece sevinçler katlanıyor. Onlar tümden gitmenin, bizler ise vahşetin pençesinden kurtulmanın sevincini yaşıyoruz. Karşılama ve vedalaşmalar içiçe geçiyor fırsatı değerlendirmek gerekiyor. Bir dostla dışarıya selamlarımı yolluyorum. Biz yarım saat geciksek, ya da onlar yarım saat önce gitmiş olsalar, dışarıya haber yollama olanağı ortadan kalkardı.

Onlar gittikten sonra çevremiz tekar sarılıyor. Bir yandan traşımız yapılıyor. Yıkanmamız için soğuk da olsa, su hazırlanıyor. Yıkandıktan sonra arkadaşlar ellerindeki temiz çamaşır ve elbiselerden veriyor. Yiyeceklerden de ne varsa, midemize el uzatılıyor. Bir yandan da bizi, işkencedeki durum üzerine soru yağmuruna tutuyorlar. Orada kalanlardan haber soruyor, ve sağlık durumumuzla ilgili bilgi alıyorlar. Bu insanlar, daha önce bizim yaşadıklarımızın aynısını yaşamışlar. Bir çoğunu tanımıyoruz bile. Onların böylesine candan ilgisi, dostluğu, işkencelerin ruhlarımızda açtığı yaraların sarılmasına önemli ölçüde yardımcı oluyor.

Burada böylesine sıcak bir ilgi ve dostluk, kuşkusuz, yaşanılan ortak koşullardan kaynaklanıyor. Zulüm, insanları ezip yaralarken, aynı zamanda onların yakınlaşıp bütünleşmelerine de yol açıyor. Ortak yaralar ortak duygulara dönüşüyor.

O zamanlar, gözaltı, hala "yaşanılır" özelliğini koruyordu. Hele soruşturmadan dönenler için, yaşama dönüş yolunda bir kapı

görevini yapıyordu. Bazen de bir kavşak, bir soluk alma yeri.

Soruşturmadan sonra tutuklanma ihtimali olmayan biri için "Gözaltı", bunca ağır işkencelerden sonra, serbest bırakılmanın eşiği idi. Tutuklanacaklar içinse, belli süreli bir işkenceden, sınırsız ve belirsiz cezaevi işkencesine geçiş arasında bir durak yeri. İki muharebe arasında verilen bir mola idi. Başka bir deyişle, gözaltı, işkenceler için adam devşirir ve işkence yerleri arasında, soluk alınan bir konaklama yeri görevi yapar. Ne var ki, kısacık gözaltı süresinde, böylesine kısıtlı olanaklarla, ne açılan yaraları tümüyle onarmak mümkündür, ne de açılacak yaralara hazır hale gelmek için yeterince güç depolamak. Bizim de yaşadığımız işkence dönemi dışında, gözaltı günleri göz açıp kapayıncaya kadar geçer. Yine de bu koşullarda bu kısa durak insanlar için önemli. Onlar kendilerini bir ölçüde toparlıyorlar. Ağır soruşturma günlerinin muhasebesini yapıyorlar. Geleceğe hazırlanıyorlar. Dışarı ile belli diyaloglar kuruluyor burda.

Soruşturmaya gitmeden önce bizi bekleyen sorunlar ve arayışlar farklıydı şimdikinden. O zaman, bizi en çok düşündüren; işkence altında geçen soruşturma idi. Oysa şimdi sorunlar daha değişik çok yönlü ve karmaşık. Hem soruşturma döneminin bir muhasebesini yapıyor, hem de önümüzdeki sürece ilişkin sorulara cevaplar arıyoruz. Mahkemeye çıkınca ne olacak? Serbest bırakılacakmıyız? Tutuklanırsak cezaevinde uzun süre kalırmıyız? Orada durumlar nasıl?..

Tüm bu sorular ve bizi bekleyen güçlükler karşısında moral olarak hazırlıklıyız. En büyük dayanağımız inancımız ve soruşturmada verdiğimiz sınav. İnancımız, her zamanki sermayemiz ve belirleyici gücümüz oldu. Soruşturmadaki sınav sonucu ise, partimiz ve uğruna savaştığımız soylu dava için parlak bir örnektir. O, dönemin özgül sorunlarını aşmak için verilen

mücadeleye ivme kazandırıcı bir katkı olacaktır.

Bu ara gözaltı birhayli kalabalık. İki kişiye ancak bir yatak düşüyor. Yataklar bir kişiye bile yetmeyecek küçüklükte ve yetersiz. Her taraf kir içinde. Kış soğuğunda buz gibi suyla banyo yapmayı göze alan çok az kişi var. Çamaşır ve bulaşıklar için verilen su da hem az, hem de soğuk. Her taraf bitlerle dolu. 50-60 kişiye bile yetmeyen yemek 120-130 kişiye dağıtılıyor. Burda da insanlar sofradan aç kalkıyorlar. Soruşturmada iğne ipliğe dönen insanlar için, bu yemek, onu ayakta tutmaktan başka bir anlam taşımıyor. Geriye beslenmek için " kantin" denilen yerde alınan yiyecekler kalıyor.Bu da kolay değil. Dışardan alınabilen para son derece sınırlı. Ayrıca, hem kantinde bulundurulan yiyecekler bu kadar kişiyi beslemeye yeterli degil,hem de son derece bayat ve pahalı. Kantini çalıştıran subay ve askerler, burayı bir vurgun yeri yapmışlar. Sattıkları şeylere diledikleri astronomik fiyatları koyuyorlar. Nasıl olsa insanlar birşeyler satın almak zorunda. Böyle olunca da, çoğu kez, birhayli para ödeyerek ancak birkaç bisküvi alabiliyoruz.

Bu koşullarda kişinin sağlıklı olmasından söz edilemez. Çoğu insan, zaten soruşturmadan sakat ya da hasta olarak gözaltına gelmiştir. Burada insanlar çeşitli hastalıklara karşı dirençsiz haldedir. Gözaltında sağlam insandan söz edilemez. Bütün bunların yanında sağlığıyla, hatta ölümcül derecede hasta olanlarla ilgilenen ise yok. Zaten, insanları bilinçli olarak bu duruma getirenlerin, onların sağlığı için endişelenmelerini, ya da tedbirler almalarını düşünmek gülünç olur.

Bedenlerinin dış yüzünde yara bulunan insanlarla iki nedenle ilgileniyorlar. Bunların, söz konusu açık yaralarla dışarıya veya mahkeme karşısına çıkmasını sakıncalı buluyorlar. Ancak, bu da onlar için fazla önem taşımıyor. Bu yaralarla hakim önüne çıkanlar,

serbest bırakılanlar olduğu gibi, " dışarıya " ölü olarak gönderilenler de az değil..

Burada, soruşturma yerinde olduğu türden bir sürekli ve sistemli işkenceden söz edilemez. Zaman zaman kaba dayak atılır ve dayak kokusu sürekli canlı tutulur. Özellikle yeni yakalanan, ya da doğrudan soruşturmaya götürülüp oradan gözaltına getirilen kişiler tokat ve cop dayağından geçirilir, yerde süründürülür, çeşitli aşağılatıcı davranışlarla yüzyüze bırakılır. İnsanlar sık sık, gözaltındaki kurallara uymadıkları gerekçesiyle dövülür veya çeşitli cezalara çarptırılır. Yönetim, gözaltına kendi adamlarını sokarak, ya da bazı zayıf unsurları elde ederek burada olup bitenlerden sürekli bilgilenmeye çalışır.

Gözaltında gün doğmadan yataktan kalkılır. Karanlıkta kahvaltı yapılır. Herkes, zorunlu olarak sakal tıraşı olur. Sonra, beşerli sıralardan oluşan içtima düzenine geçilir. Bu şekilde, yerinde sayarak koğuş sorumlusunun eşliğinde marşlar söylenir. " Andımız, Gençliğe Hitabe ve İstiklal Marşı " okunur. Bu iş her sabah 1.5-2 saat kadar devam eder. Ardından, bir astsubay ve iki kadar erden oluşan bir ekiple sayım yapılır. Sayım ekibi koğuşa girerken, koğuş sorumlusu tutuklulara "hazırol!" komutu ve ardından uzun bir "dikkat!" çeker. Sonra tekmil verir:

"1.Koğuş .... mevcutla, vukuatsız olarak emir ve görüşlerinize hazırdır komutanım!"

Astsubay ve erler, mağrur bir edayla hazıroldaki insanların önünden geçer, onları bir de kendileri sayarlar. Ayrıca herkes traş kontrolünden geçirilir. Daha sonra sayım ekibi, yine koğuş sorumlusunun çektiği "dikkat" komutuyla çekip gider. Koğuş serbest bırakılır.

Bu arada sigara içilir ve eğer varsa, çok pahalı da olsa çay getirilir. Sağda solda kendiliğinden sohbetler kurulur. Gidilecek cezae-

vinin koşullarına uyum sağlamak için şimdiden, "Gençliğe Hitabe", İstiklal Marşı'nın on kıtası ve diğer birkısım marşlar ezberlenir. Okuma yazma bilmeyenlere yardımcı olunur. Koğuşun boş kısımlarında volta atılır. Öğlene doğru havalandırmaya çıkılarak bir erin rehberliğinde yürüyüş yapılır, marş okunur, koşulur, biraz da kültürfizik hareketleri yapılır. Ardından serbest dinlenmeye geçilir. Bu süre içinde kantinden alışveriş yapılır, ciğerler temiz havayla doldurulmaya çalışılır, volta atılır.

Öğlen yemeğine başlamadan önce, her öğünde yapıldığı gibi yemek duası okunur. Bu duanın, soruşturmada okunan yemek duasından küçük bir farkı var: bunda, "vatan hainleri kahrolsun!" cümlesi okunmaz. Sonra, büyük bir iştahla yemeğe başlanır. Ama, çoğunlukla yemekten aç kalkılır. Yemek kapları kısa sürede soğuk suyla yıkanır. Saat üçe ya da dörde kadar yine koğuşta serbest kalınır. Saat üç ya da dörtte havalandırmaya çıkılır. Yarım saat, veya 45 dakika süren havalandırma boyunca yürüyüş yapılır, sigara içilir, konuşulur veya kantinden alış-veriş yapmak için kuyruğa girilir. Öğlen sonu havalandırmasında eğitim yoktur. Havalandırma dönüşü, akşam yemeğine kadar koğuş serbest bırakılır.

Akşam yemeğinden sonra tekrar içtima yapılır. Düzenli sıralar halinde, sabahki gibi, "Andımız, Gençliğe Hitabe ve İstiklal Marşı" okunur. Daha sınra, Yerinde sayarak diğer marşların okunmasına geçilir. Gelen görevliler sayımı yaptıktan sonra dışardan gönderilen para ve giyecekler sahiplerine dağıtılır. Saat 10 yatma vaktidir, kendi içimizden seçilen koğuş nöbetçilerinden başka herkes yatmak zorundadır. Akşamdan sabaha kadar, her saat başı, sırayla ikişer kişi nöbet tutar. Nöbetçi tutuklular, devriye gezen erlere tekmil vermek zorundadırlar:

"1.Koğuş saat ... nöbetçisiyim, nöbetimde vukuatım yoktur ko-

mutanım!"

Nöbetleri sırasında koğuşta insanlar ayakta olur, oturur, ya da konuşursa o nöbetçiler sabahleyin askerler tarafından dövülerek cezalandırılır.

YİNE "DİSKO DOLMUŞU"

Gözaltında varolan sorunlar içinde bizi en çok meşgul eden, soruşturmadan gelirken geride bıraktığımız birkaç dostumuzdur. Soruşturmadaki insanlar genel olarak bizim için bir üzüntü kaynağı. Ama tanıdıkların varlığı, bizim için doğrudan bir endişe oluşturuyor. Onların bir an önce oradan dönmesini istiyoruz.

Bu arada "Disko" dolmuşunun geldiği haber veriliyor. Hepimiz kapıya hücum ediyoruz. Arabadan gözleri bağlı indirilenler var. Onları seçmeye çalışıyoruz, ama uzaktan kim oldukları anlaşılamıyor. Yeni gelenler az sonra koğuşa getiriliyor. Evet, aralarında tanıdıklar var, ama tümü değil; üç kişi eksik..

Yeni gelenler bütün ilgilerin ve soruların hedefi oluyorlar bir anda. Traş, temizlik, giyim ilk yapılanlar arasında. Ardından, günlerdir yemeğe hasret mideleri için, küçük çaplı girişimler oluyor. Fazla bekleyemeden, geride kalanların durumu hakkındaki merakımız patlıyor. Gelenler onların şimdiye kadar direndiklerini ve direnmeye devam ettiklerini söylüyorlar. Bu sözler bizi derin bir rahatlığa kavuşturuyor. Onlar adına, gururumuzun gıdıklandığını hissediyoruz.

Ama onlar orada kaldıkça, tümden rahatlama olanağımız yok. Soruşturmada bir saat fazla kalmak bile, bizim endişe duymamız için yeterli neden. İşkenceciler son ana kadar bir şeyler elde etmekten umudu kesmedikleri gibi, son anda bile, güç dengesini yitirip çözülme yönünde seyir değiştirenler de görülebiliyor.

Gözaltına gelişimizin yedinci günündeyiz. Serbest olduğumuz

bir öğlen sonunda bazı dostlarla toplanmış sohbet ediyoruz.Gözaltında geçirdiğimiz süreyi gözönünde tutarak yakında mahkemeye çıkarılabileceğimizi düşünüyoruz. Yakın gelecekte bizi bekleyenlerin bir tahminini yapmaya çalışıyoruz. Sohbetimiz koyulaşıyor. Çevremizde benzeri konuşmaların yarattığı uğultuyu duymuyoruz bile.

Kapıdan bir ses geliyor, bütün başlar oraya dönüyor. Bir isim okunuyor. Kulak kesiliyoruz. Evet, okunan benim ismim. ".... Diskoya hazırlansın!"

Koğuşu derin bir sesizlik kaplıyor. Herkese beklenmedik bir felaketin uğursuz haberi gibi geliyor bu. Herkes bana bakıyor. Gözlerde, benim için bir şeyler yapmak isteyip de yapamamanın üzüntüsü okunuyor. Ani şaşkınlık ve üzüntü, hemen yerini bilinçli bir ilgiye bırakıyor. Çevreden, moral aşılayıcı uyarılar gelmeye başlıyor. Giymem için kalın elbiseler getiriyorlar. Üzüntü, telaş, ilgi içiçe geçiyor.

İçime bir ağırlık çöküyor. Bir an kalbimin sıkıştığını sanıyorum. Yalnızca beni götürmeleri kafamda karmaşık duygular yaratıyor. Kısa sürede kendimi toparlıyorum. Yoğun bir ilgi ve karışıklık içinde, getirilen elbiseleri giyiyorum. Saatimi ve benzeri eşyalarımı koğuşa bırakıyorum. Bir kaç dostla kucaklaşıp bütün koğuşa "Hoşçakalın!" diyorum. Arkamdan bir [illegible] halinde güç ve moral verici sesler yükseliyor.

Görevli çavuşla birlikte giderken, havalandırmada bulunan 2. Koğuştan birçok arkadaş, kaygılı bir şekilde bana el sallıyorlar. Mehmet Çavuş, beni bekleyen dolmuşun kapısında çökmemi istiyor. Bir gözbağı ile gözlerimi hafifçe bağlıyor. Eğer gözbağı sıkıysa, gevşetebileceğini söylüyor. İsteğim üzerine biraz daha gevşetiyor. Sonra "merak etme, birşey olmaz.." diye fısıldıyor. Bu sözler bana büyük bir güven veriyor. İçimdeki sıkışıklığın bir anda

hafiflediğini hissediyorum. Bu beklenmeyen yerden gelen destek, beklenmedik gidişi dengeliyor bir yerde.

Dolmuşa bindiriliyorum. Önde iki görevli var. Arka sırada ben tek başımayım. Dolmuş hareket etti. Öndeki görevlilerden biri, uzanmam için seslendi. Olduğum yerde sırtüstü uzandım. Zaten iyice gevşek olan gözbağlarımın altından, geçtiğim yolun kenarında bulunan çıplak ağaçları, binaların üst katlarını ya da çatılarını görebiliyorum. Uzun süre ışığa ve dünyaya kapalı kalacak gözlerimin, birsüre için de olsa doyuma ulaşması için dolmuşun arka koltuğu hizasındaki yolun sağ tarafındaki manzaraya dalıyorum. Arka planda dağınık akbulutlar ve onların arasında parçalı, parlak gök mavisi.. O sonsuzluk içinde işkencenin sınırlılığını ve ona mutlaka direnmek gerektiğini düşünüyorum. Gök mavisi işkencenin karanlığına üstün gelmeli..

Bu defaki işkence daha uzun -30 gün- sürecek, daha karmaşık ve zorlu olacaktı. Bu zorlu günler boyunca, zaman zaman, bir olayı tekrar yaşamanın rahatlığı içinde, bir kır gezintisine çıkar gibi davranacağım. Bazen de umutsuzluk ve yıkıntının kıyılarında dolaşacağım. Direncin tükenmeye yüz tutup teslimiyetin bir kabus gibi üzerime çöreklenmeye kalkıştığı sırada,ellerim ateşe dokunmuş gibi silkeleneceğim. Coşku ve güven verici duygular, direnme sevinci ile kararsızlık, bocalama, korku, bir zincirin halkaları gibi uzayıp gidecek. Halkalar durmadan çeşitlenecek, bir mozayike,duygu panayırına dönüşecek. İşkenceci ile her boğuşmadan sonra, ona, işine yarar bir şey söylememenin ,teslim olmamanın mutluluğu,bu soylu duygu, kişinin tüm yaşamı boyunca eşsiz, tadı damaklarda kalan bir anı olacak.İşkenceciye, bu, dünyanın en aşağılık yarattığına karşı direnmek, insanoğlu için, iyi ve güzel olan herşeyi koruma kavgasına dönüşecek.

Arabadan indirilip, korku salan bir sessizlik içinde işkence

binasına götürülüyorum. İçerilerde bir yerde, yüzüm duvara dönük olarak bırakılıyorum. Çevremdeki ayak seslerinden gelip gidenlerin varlığını farkediyorum. Bir ara biri yaklaşıp soruyor:

"Sen bir hafta önce burdan gitmedin mi?"

"Evet," diyorum.

Soruyu soran, işkencedeki görevli onbaşıdır. Buraya ilk getirilişimde, geceleyin beni falakaya yatıran onbaşı. Orada biraz sonraki davranışından da anlaşılacağı gibi, henüz herşeyini yitirmemiş. Sivil yaşamda otobüs şoför muavinliği yaptığını söyleyen ve şivesinden Kayserili, ya da o yörelerden olduğu anlaşılan bu kişi, bir korku kompleksine kapılmış. Kaç kez, bizden korkmadığını söylemek ve dışarda karşılaşırsak kendisine ne yapacağımızı sormak gereğini duydu. Bir gün de bana yönelttiği bu soruya şöyle yanıt verdim:

"Sana bir kötülük yapmayı düşünmüyorum desem, bunu korkudan söylediğimi sanacaksın. Kötülük yapmayı düşünsem de, içinde bulunduğum durum nedeniyle söyleyemem. Doğrusu şu: Sana nasıl davranacağımı karşılaştığımız zaman göreceksin."

Bunun üzerine sessiz kaldı ve bir daha da aynı soruyu sormadı.

Adamım geldi nihayet. Beni bulunduğum duvar dibinden alarak odaya götürdü. Gözbağlarımı açtı. Karşımda, bir sandalyede oturmuş, uzun işkencelerden sonra iyice yıpranmış, gözleri iyice çukura kaymış, derisi kemiklerine yapışmış bir yoldaş vardı. Ezik bir ifade ile konuşmaya, daha doğrusu konuşturulmaya başladı:

"Herşey bitti, herşey ortaya çıktı. Artık direnmenin anlamı yok, bildiğini söyle."

Ne korkunç şey! Hayatımda bu denli yıkıcı etkisi olan bir olay yaşamadım.Dizlerimin bağının çözüldüğünü sandım.O böyle dedikten sonra, artık uğrunda direnilmesi, söylenmemesi gereken

ne? Benim başka türlü davranmamın artık yararı var mı? sorular peşpeşe kafama akın etti.

"İşte", diyor işkenceci, "hala itiraz edecek misin? Geçen defa ucuz kurtuldun. Bu defa herşeyi anlatacaksın!"

Kafam davul gibi. Düşüncelerim karmakarışık. Bu olumsuz duruma rağmen kendimi tümden bırakmıyorum. Ayakta kalan birşeyler var içimde. Onlara yaslanıyorum. Kararsızlığa son veriyorum:

"Birşey bilmiyorum."

Hemen beni geniş bir aralığa çıkarıyorlar. İşkenceci ellerimi üstüste koymamı istiyor. Elindeki, balta sapı kalınlığındaki bir kalasla vurmaya başlıyor. Her vuruştan sonra el değiştiriyorum. İlk birkaç vuruşta yüz şeklimi bozmamaya çalışıyorum. Sekiz-on vuruştan sonra acı içime çörekleniyor. Fiziksel direncim kırılıyor, yüzüm buruşuyor. Acı bütün bedenimi kaplıyor. Normal soluk alışverişim yerini, vuruşlara uyumlu bir iç çekişe bırakıyor. Ezilen parmaklar kendiliğinden avuç içine doğru büzülüyor. İşkenceci, şişip büzülmekten bir yumru haline gelen ellerime vurmaya devam ediyor. Her vuruşta dizlerimden hafifçe aşağı çöküyor, eğiliyorum. Dirseklerimde kalan güçle ellerimi havada tutmaya çalışıyorum. İşkenceci yorulduğu için dayağa son veriyor. İçeri götürerek orada birine teslim ediyor beni. O da ellerimi masanın üstüne, yufka açar gibi bir sızı duyuyorum. O sızıdan kurtulmak için ellerimi çekmeye çalışıyorum. İşkenceci bırakmıyor. Daha bir bastırarak işini sürdürüyor. O devam ettikçe sızı da artıyor. Bu şekilde 4-5 dakika devam ediyor. Ellerim serbest bırakılınca derin bir nefes alıyorum. Ellerime birşey olmamış gibi rahatlıyorum.

İşkenceci, ara vermeden beni tekrar geniş aralığa götürüyor. Ayakkabılarımı çıkarıyorum. Sırtüstü uzatıyor beni ve ayaklarımı kaldırmamı istiyor. Bu kere ayaklarımı bağlama gereğini duymuyor.

Ellerime vurduğu ağaçla ayaklarıma vurmaya başlıyor. Vuruyor vuruyor. Ağrılar arasında bir seçim yapamıyor insan. Ellerime vurulurken bir bitse diyordum. Şimdi aynı şeyi ayaklarım için istiyorum. Korkunç sızı sabırsızlığı son haddine vardırıyor. Oysa dayanma devam ediyor. Havada tuttuğum ayaklar yavaş yavaş aşağı kayıyor. Tüm direncime rağmen onları havada tutamıyorum. İşkenceci yine de vurmaya devam ediyor. Ayaklarımla birlikte sağ yanıma yığılıyorum. Ayaklar bükük, yerde. İşkenceci yerde vurmaya devam ediyor. Bir süre sonra duruyor. Sırtımdaki elbiselerden tutarak beni ayağa kaldırıyor.

Ayaklar üç katına çıkmış şişmekten. Birşeyler bağlanmış gibi ağırlaşmışlar. Acıdan sürekli ayak değiştiriyorum. İşkenceci, yanımızda duran onbaşının sırtıma binmesini istiyor. Onbaşı işkenceciye yalvarırcasına, "yapamam komutanım, binemem!" diyor. İşkencecinin kendisi sırtıma biniyor. Gözlerim bağlı olarak beni dolaştırmaya çalışıyor. Dirençsizlikten yere düşerek bir daha kalkamıyor. İşkenceci sırtımdan inerek beni yerde tekmeliyor.

Şimdi herkese sorulan baş soru "komiteler"dir. Komiteler kimlerden oluşuyor? İşkenceci beni yerden kaldırarak tekrar soruyor:

"Sen biliyorsun oğlum. Söyle, nerelerde komite var? Kimler bulunuyor bu komitelerde?" Devam ediyor: "Artık bize yutturamazsın. Ananı s.... ya komiteleri söyleyeceksin, ya da ölünü anana göndereceğiz."

"Hayır," diyorum ısrarla, "Komitelerden filan haberim yok."

"Aç ellerini!" diyor işkenceci hınçla, "seni geberteceğim!"

Ellerimi üstüste koyup uzatıyorum. İşkenceci vurmaya başlıyor. Bu defaki sızı daha farklı. Dayanılır gibi değil. Kan dolan ellerim çatlayacak gibi. Derileri ince, nazik bir kağıt sanki. Bu, açık bir yaraya bıçağı tekrar tekrar batırıp çıkarmaya benziyor. Yara sulanıp iyice vıcıklaşıyor. Tırnakların altından yine kan sızmaya başlıyor.

Kısa sürede ellerim yumuklaşıyor, daha da şişiyor. İşkenceci öfkeli vahşi bir hayvan gibi vuruyor ve ellerimi koparacağına yemin ediyor. Her vuruşta sanki yüreğim ağzıma geliyor ve vücudum delik deşik oluyor.

Vuran durup dinleniyor biraz. Başkası geliyor. Gözbağımın altından görüyorum. Elinde ince, yaş bir çubuk var. Ellerimi açmam için zorluyor ve bu değenekle bu kez O, kopar gibi olan ellerime vurmaya devam ediyor. Bana tattırdığı acının farkında, bundan pek hoşlanmış görünüyor. O vururken ben ağzımdan çıkan avazlara engel olamıyorum.

Bu seans bittikten sonra bir kez daha yere yatırılıyorum. Ayaklarımı kendi gücümle havada tutmam mümkün değil. Onlar, falaka aracına sıkıca bağlayıp vurmaya uygun pozisyona getirilmek için iki taraftan kaldırılıyor. İrin bağlamış, patlamak üzere olan bir yarayı andırıyorlar. Bir kan torbası gibi.

İşkenceci vurmaya başlıyor. İlk seansta, dokuzuncu, onuncu vuruşa kadar kılım bile kıpırdamamıştı. Oysa bu kez daha ilk vuruş, önlenmesi mümkün olmayan bir çığlığa sebep oluyor. İçten gelen bu bağırışların sonu, dayak bitinceye kadar gelmiyor. Bağırmaktan sesim kısılıyor zaman zaman, boğazım kuruyup tıkanıyor. İçim sıkışıyor. Boğazımdaki ses bir hırıltıya dönüşüp kesilir gibi olduğunda, biri ayağıyla ağzıma basıp bağırmamı istiyor ikide bir. Sesimin tümden kesilmesinden çekiniyor olmalılar.

Ne kadar olduğunu kestiremediğim bir zaman sonra dayak kesiliyor. Kalkmamı istiyorlar. Kalkmaya yelteniyorum ama takatim tükenmiş. Sağa sola kıvrılarak kalkmak için ellerime dayanmak istiyorum, ama bir yararı yok. Kollarımdan tutarak kalkmam için destek oluyorlar. Ayakta bir süre zıplıyorum. Ama ayaklarımın her yere değişinde sızı giderek yükseliyor. Zıplamak yerine bu kez birini kaldırıp diğerini indirmekle yetiniyorum. Yerimde daha hızlı

zıplamamı için işkencecilerin yaptığı zorlamanın hiçbir etkisi olmuyor.

Beni bir duvarın önüne getirip şişen ellerimi duvara vurmamı istiyorlar. Onları büyük bir acı içinde duvara vuruyorum. Bir nöbetçi er, vurmaya ara vermememem için yanımda bekletiyorlar. Arasıra durduğumda, nöbetçi er tüfeğinin dipçiğiyle sırtıma vuruyor. Duvara el vuruşlar ve şişen ayaklar üzerinde zıplayışlar ayrı bir işkence oluyor.

Birisinin uyarısı üzerine bu işe son veriliyor. Giymem için ayakkabılarımı önüme fırlatıyorlar. Beni götürüp bekleme yerine oturtuyorlar. Gecenin geç saatleri olacak. Disko'ya geldiğimde hava zaten kararmıştı. Akşamdan bu yana 5-6 saattir işkenceyle cebelleşmekteyim. Bu gecelik işkenceye son veriyorlar. Bir nöbetçi er yanıma gelerek neden kıpırdayıp bazı şeyler mırıldandığımı soruyor. Oysa benim hiçbir şeyden haberim yok. Yarı baygın bir durumdayım. Erin sorduğu soruya bir anlam veremiyorum, bir şey yapmadığımı söylüyorum. Bunun üzerine, durumumun farkında olan bir başka tutuklu, yaraların verdiği acıyla kıvranıp inlediğimi açıklıyor. Nöbetçi erin insaf damarı tutuyor, birşey yiyip yemediğimi soruyor. Gidip bir parça ekmekle bir tas su getiriyor.Ekmeği elime tutuşturuyor, ama onu tutacak el yok. Ekmeği tutmaya çalışmak bile korkunç bir acı veriyor. Onu, iki bileğimin arasında tutarak bir anda bitiriyorum. Ardından bir solukta suyu içiyorum. Ekmek ve su bana göreceli bir güç kazandırıyor.

O gece sabaha kadar defalarca uykudan sayıklayarak uyanıyorum. Her uyanışımın nöbetçi erlerin vücudumda patlattıkları cop sesleri izliyor. Ağır yorgunluk nedeniyle uyanır uyanmaz tekrar dalıyorum. Uyku kâbuslara dolu boğuşmaya dönüşüyor.

Kendimi değişik bir yerde buluyorum. Çevre bana doğru gide-

rek daralıyor. Üzerimdeki gökyüzü yere doğru alçalıyor. Ağaçlar dört bir yandan beni sıkıştırıyorlar. Bu sıkışık yerde giderek soluğum kesiliyor. Kaçıp kurtulma yollarım tıkanıyor. Yöneldiğim boşluk ve yarıklar geçmeme izin vermiyor. Kendimi boğulur gibi hissediyorum. Bağırmaya çalışıyorum, ama sesim birtürlü çıkmıyor. Bağırma girişimim birkaç kez tekrarlanıyor. Sonunda yüksek bir sesle bağırabilmeyi başarıyor ve uyanıyorum. Uyanmakla sanki kurtuluyor, derin bir soluk alıyorum. Beni boğacakmış gibi üstüme çöken bir dünyadan kurtulup soluk almak, işkencede de olsa, gerçek dünyaya dönmek bana çok güzel görünüyor. Bu durum sabaha kadar birkaç kez tekrarlanıyor. Sabahleyin, korkuyla geçen bir geceden kurtulmanın sevinciyle işkenceyle dolu yeni bir güne başlamanın tedirginliği birbirine karışıyor.

Bu yeni gün yapılan işkenceler açısında doyuma ulaşacak. Defalarca yatıralacağım. Bunu ellerimin uzatılması izleyecek. Onu da tekrar falaka işlemi. Bazen de omuzum, sırtım ve bacaklarım boydan boya vuruşların hedefi olacak.

Genelde en keskin acı o anda yaşanan acıdır. En gaddar işkence o anda yapılan işkencedir. Oysa durum biraz daha değişik. Beden güç yitirdikçe yapılan işkencenin etkisi artar. Aynı dozda yapılan işkence üstüste iki kez tekrarlandığında, ikincisi birincisinden daha yıpratıcı ve ağır gelir. Aynı noktaya vurulan ikinci darbe birincisinden daha çok acı verir.

Dün, kısmen sağlam olan bedenimin üstünde işkence başladı. Bugün ise dünden kalan yaraların ve izlerin üstünde sürdürülüyor. Bugünkü acı, dünkünü çok geride bırakıyor.

Akşama doğru, sözde bu günlük işkenceye son veriyor. Beni, lavabo ile tuvaletler arasında kalan yere götürdüler. Burada beton zemine tuzlu su dökülmüş. "Adamım" beni buraya getiri gözbağlarımı açıyor. Çoraplarımı çıkartarak tuzlu suda dolaşmamı

istiyor. Tuz, yer yer çatlayan tabanlara hemen sızıyor, büyük bir acı veriyor. Sonra ellerimi tuzlu suya sokmam için zorluyor. Tuz ellerimi cam parçaları gibi kesiyor. Tırnak diplerinde açılan yarıklara kaçıyor. Başımda duran, ellerimi suya sokmaktaki çekingenliğimi görünce, ayaklarıyla onlara basıyor ve evire çevire eziyor. Böylece ellerin tuzla teması daha da artıyor. Ağrı ve acı yükseliyor. Bir saat kadar devam ediyor bu.

El ve ayaklarda dokunulacak durum kalmamış. İşkencecilere ölü değil, sağ bir beden gerekli olduğundan, bir süre bir yana bırakılıyorum. Bu arada beden belli bir onarım yapacak ve işkenceci yeniden işe başlayacak.

Disko'da işkence süreklidir. Fiziki işkence bir süre için kesilse bile, onun yerine başka şeyler konur.

Bu bir-iki gün içinde olumsuz gelişmeler oldu. Yeni insanlar tutuklanıp getirildiler. Birisi tutuklandığında işkenceci hemen gelip "müjdeyi" ulaştırıyor. Önceleri bu tür haberlerin, bizde psikolojik yıkıntıya yol açmak için uydurulmuş yalanlar olduğunu düşündüm, blöf yapıyorlar dedim. Ama bir süre sonra bu kişiler gerçekten yanımıza getirildiler.

Ne zaman, yakalandığı söylenen tanıdığın sesini duysam dünya başıma yıkılmış gibi geliyor. Geleceği kara lekeler bürüyor. İşin giriftleştiğini görüyorum.

Yeni yakalanmaların bende ve işkencedeki diğer insanlarda yarattığı etki, yalnızca işimiz daha da zorlaşacağı için değil; bunun örgüte ve halkımızın kurtuluş mücadelesine vereceği zararın artmasından endişe ediyoruz. Bu durum, birey olarak durumumun ağırlaşması ihtimalinden daha çok tedirgin ediyor beni. Üstelik, buraya yeni insanların gelmesiyle, bize yapılan bunca işkence, bu kez de onlara yapılacak demektir. Bu ise bende derin bir tiksinti yaratıyor.

GÜL RENGİ YARASI KABUK BAĞLAMADAN

İkinci soruşturma döneminin dördüncü günü. Getirilenler içinde, yeni yakalananların dışında biri daha var. Yakalandığı zaman yaralı olduğu için hastanede ve gözaltında bir süre tutulan Yılmaz Demir. Bugün oda Disko'ya getirilmiş. Geldiği gibi de hemen askıya alınmış. Bedenindeki kurşun yarasıyla İsaca sallanıyor orada. Gül rengi yarası kabuk bağlamada belki de. Yılmaz yirmi yaşında. Bizim kuşağın üretken ve yiğit bir savaşçısı. İnancın, direncin, gözüpekliğin bir simgesi.

O, üç yıl sonra bir yıldız gibi süzülüp aramızdan ayrılacak.

O işkence odasında ve ben burada gözü bağlı oturuyorum. Ama olan biteni ayrıntılarıyla görür gibiyim. Yılmaz'ın bedenine kablolar bağlamışlar. İşkenceci manyetonun başına geçip oturmuş. Manyetonun kolunu çevirmeye başlıyor. Yandaki odadan Yılmaz'ın çığlıkları yankılanıyor. Çığlıkların kesik kesik gelişinden, bedenine verilen elektiriğin ritmini anlıyorum. Akım, kabuk bağlamaya yüz tutan yaranın içinde ince, küçük çizikler oluşturuyor önce. Sonra bu çizikler genişleyip uzuyor, çatlaklara yarıklara dönüşüyor. Yarıklar dibe kayıyor, taze, sıcak ete ulaşıyor. Yaradan kan akmaya başlıyor. Aylardır doktorun ve dokunun birlikte onardığı yarayı işkenceci tekrar deşiyor. İşkencecinin sesi bize kadar uzanıyor.

"Gözaltında beslenmekten nasıl da şişmanlamış o ... çocuğu!"

Yeni getirilen ötekiler de sırayla işkenceye alınıyorlar. İlk darbede çökertilmek isteniyorlar. İşkenceci kısa zamanda sonuç almaya çalışıyor, onları işkencenin yarattığı ilk şok içinde çözmeye çalışıyor. Bu ilk şok atlatılırsa, onu izleyen işkence sürecine dayanmak daha kolaylaşır.

Doruğa çıkarılan terör beni de içine alıyor. İşkenceci hepimize birden vurmaya başlıyor. Herhangi birimizde açılacak gediğin bir

çözülmeye yol açacağı umuduyla üzerimize yükleniyor. Şu anda işkencecinin istediği belli bir şey yoktur. O her şeyi istiyor:

"Bize hepsini getireceksiniz; silah, kitap, bildiri, daktilo, fotokopi makinası, para, ... Nereden getirirseniz getirin! Gerekirse bunların bir kısmından vazgeçeriz.. Ama mutlaka silah ve döküman getireceksiniz!"

İşkenceci en ufak bir şeyin bile peşinde. Yeter ki ilk adım atılsın. İşkenceci kurbanının ilk paniğinden yararlanarak onu kolaylıkla dağıtabileceğini düşünüyor. Kime gidiyorsa herkesin onun üzerinde ifade verdiğini, herşeyin onda olduğunu ve herşeyi onun bildiğini söylüyor.

O yoğun işkence dağdağası içinde beni götürüyorlar. Çevremdeki birçok kişiye işkence yapıldığını anlıyorum. Gözlerim açılarak karşımdaki kişinin üzerime ifade verdiğini ve benim herşeyi bildiğimi söylüyorlar. Ya bendeki şeyleri vermemi, ya da yerlerini söylememi istiyorlar. Bir şey bilmediğimi belirtmem üzerine biri beni yere yatırıyor. O anda karşımdaki kişinin de yatırıldığını görüyorum. Üzerime çullanan biri pantolonumun düğmelerini çözmeye başlıyor. Leş kargası daha sonra külotumu aşağı kaydırıyor. iki eliyle cinsel organımı ve yumurtalıklarımı tutarak sıkıyor ve burkuyor. Bu yaşadığım yeni bir işkence biçimi. Verdiği acıda diğer acılardan farklı. Bir kurbanın, kendisini yakalayan vahşi bir hayvanın pençesinden kurtulmak için gösterdiği çırpınışlara benzer çırpınışlar içindeyim. İşkenceci ağır gövdesiyle dizlerimin üzerine çökmüş, kendimi savunmama olanak vermiyor. Cinsel organlarımı burkuyor, burkuyor. Daha fazla burkmak için esneklik payı bitince, bu kez tersine büküyor. Ardından ellerinin içinde sıkarak bağırışlarıma kulak veriyor. Bir süre gevşetiyor, sonra işe yeni baştan başlıyor. Bu böyle, hayli zaman devam ediyor. Sonra üzerimdeki yük kalkıyor. Bu işkencenin bittiği umuduyla derin bir

nefes alıyorum. Ama rahatlığım fazla sürmeden işkenceci tekrar geliyor. Ellerinde çapları yaklaşık bir santimetre olan, onar santimetre uzunluğunda iki demir çubuk var. Bu kere yanıma çökeliyor. Getirdiği demir çubuklardan birini cinsel organımın altında tutuyor, diğeriyle üstten vurmaya başlıyor. Burkulmaktan iyice ezilen cinsel organımın bu kez kanayacağına kesin gözüyle bakıyorum. Cinsel organın iki demir çubuk arasında dövülmesinden çıkan ağrının şiddeti diğer hiçbir ağrıyla ölçülemiyor. Etkisini şu anda da hala yaşadığım bu işkence biçimi, bana işkencelerin en ağırlarından biri olarak görünüyor. Ahlak anlayışımdan kaynaklanan utanma duygusu da karışıyor işin içine. Ancak bu, işkenceciyle benim aramdaki ahlak ve düzey farkını da koyuyor ortaya. Aramızda bir uçurum var. İşkenceci çok alçalıyor.

Bir sabah, daha gün doğmadan kaldırılıp götürülüyorum. Gözbağlarım açılıyor. Karşımda iri yapılı, esmer, palabıyıklı biri oturuyor. Kulakları rahatsız eden bir sesle konuşmaya başlıyor. Topladığı bazı bilgileri onaylamamın, aynı zamanda bu bilgilerin ışığında kendilerine yardımcı olmamı istiyor. Bunu yapmazsam işkencelerin süreceğini söylüyor. Biray kadar önce tahliye olmuş, sevdiğim, saygı duyduğum, bir dostun şimdi nerede olduğunu söylememi ve yerini göstermemi istiyor. Amacının hiç de o kişiyi yakalamak olmadığını seziyorum. Çünkü kısa süre önce tahliye olan bir kişi, muhtemelen kendi evindedir, istenirse alınıp getirilebilir. Eğer evinden ve adresinden ayrılmışsa da, yerini zaten ben bilemem. Anlaşılan işkenceci, aslında bildiği, üstelik belki bir işine de yaramıyacak birtakım bilgileri benden almaya çalışırken, amacı beni yoldaşlarımın karşısında "konuşan", "bilgi veren" bir hain durumuna düşürmek. Onu atlatmak için, aranan kişinin cezaevinde olduğunu söylüyor ve bunda ısrar ediyorum. Sonunda işkenceci bu işin peşini bırakıyor.

İşkencede tutuklu açısından savaş savunma üzerine kuruludur. İşkence sırasında iyi bir direniş denince akla, işkenceciye hiçbir bilgi vermemek geliyor. Ne var ki bu eşitsiz ve zorlu savaşta bunu başarabilen azdır ve bunların birçoğu, bunu, bazan yaşamları pahasına başarıyorlar. Bu süreci az bir fire ile atlatmak da küçümsenmemeli. İşkencede bazan koşullar insanın önüne, zararlı olanı yararlıya dönüştürme görevini de koyuyor. Bu, işkence kurbanının konumu ve yeteneği ile birlikte, birlikte sorgulandığı diğer kişilerin de durumuna yakından bağlı. Böyle durumlarda işkencede ki savunma kişisel olmaktan çıkıp kollektif bir öz kazanıyor. İnsan, başkalarının zarar vermeye açık kimi tutumlarını önleyerek, etkisiz kılarak, yitirilmekte olanı bir kazanıma çevirebilir. Kollektif savunma ile kimi gedikler onanlabilir.

İşkence süresinin ayları bulan uzunluğu ve birlikte sorgulandığım insanların sorgusunun karmaşıklığı, benim için birçok değişikliği birlikte getiriyor. Artık bilinen işkence yöntemleri, eskiden olduğu gibi direnç kırma özelliklerini birhayli yitiriyor. Çoğu kez, fiziki acı dışında bana birşey hissetirmiyor. Direneyim mi, direnmeyeyim mi tartışması, yerini acının sona ermesini sabırla beklemeye bırakıyor. Hatta bazı işkenceler, örneğin elektrik akımı, eski fiziki acıyı da, o ölçüde vermiyor. Diğer yandan, yoğun işkence uygulamaları ve cellatla kurulan zorunlu diyaloglar, çok önemli saydıkları gözbağlama kuralını işlemez hale getiriyor. İşkenceci, gözlerim açık olarak beni falakaya yatırıyor. Bazen dört-beş kişiye aynı anda işkence ediyor.

Diğer bir günün öğleden sonrasındayız Öğlen öncesi işkencelerin yorgunluğundan sıyrılmaya çalışırken beni alıp götürüyorlar. Bir odaya alındıktan sonra gözbağlarım açılıyor. Askıda P. var. Sırada da üç kişi bekliyor. Silah isteniyor kendilerinden. Bir süre askıda sallananı seyretmek zorunda bırakılıyorum.

Silah konusu beni de kapsıyor. Kendilerine silah getirmem isteniyor. Silahım olmadığını söyledim. Bunun üzerine alelacele P. yi askıdan indirip beni yerine geçirdiler. Sonra cinsel organlarıma elektrik akımı verdiler. İşkenceci çok acil işi varmış gibi davranıyor.

Akım dalga dalga bedenimi sarsıyor. İnliyorum. İşkenceci, odada bekleyen arkadaşları, beni konuşmaya teşvik etmeleri için zorluyor. Bir süre sonra beni indiriyorlar. Pantolonumu giymeme fırsat vermeden bekleme yerine getiriyorlar. Nöbetçi er bana ne yaptıklarını soruyor. Bir yandan ona cevap yetiştirmeye, diğer yandan giyinip yerime oturmadan bir kez daha kolumdan tutup götürüyorlar. Yine telaş ve aceleyle askıya alınıyorum. İşkenceci tekrar manyetonun başına geçip kolu öfke ve hınçla çevirmeye başlıyor. Akım bana sıradan bir işkence gibi geliyor. İşkencecinin soruları bana yönelmiyor gibi. Askıya alınır alınmaz akım verilmesini, kollarımın acısını bana tattırma fırsatı vermediği için, bir şans sayıyorum. Böylece dayanılmaz kol ağrısı ikinci plana düşüyor.

İşkenceci büyük bir hırsla manyeto koluna yükleniyor. Öfkesi bedenime elektrik akımı biçiminde boşanıyor. Birçok kişiyi yakalayıp getirmişler, ama elde bir ürün yok. Bu onurlarına dokunuyor! Efendileri onlardan biran önce somut, işe yarar sonuçlar bekliyor..

Uzunluğunu kestiremediğim bir süre sonra beni indiriyorlar. Fizik etkinin dışında işkencenin bir zorluğunu duymuyorum artık. İşkencecinin,direnme-çözülme karşıtlığının alevlendirdiği ruhsal sıkışıklık, yerini bir rahatlık ve güven duygusuna bırakmış. İşkence acımadan giderek uzaklaşıyor. İşkenceci, kendi silahları işlemez duruma gelince daha da gaddarlaşıyor.Şaşkınlık ve bozgun geçiriyor.

Sorgulamanın niteliği işkence yöntemlerine yansıyor. Tek tek sorgulama yerine, birçok insan aynı anda sorgulama ve işkenceye

alınıyor. Bazan, bir grup kişi, belli bir süreyle bir odaya konup istenilen bazı bilgileri vermeleri için anlaşmaları isteniyor. Sözde bizi başbaşa bırakıyorlar! Bu odalarda dinleme araçları bulunduğu ve, aynı zamanda bizim kendi aramızda konuşup tartışırken boş bulunacağımızın hesaplandığı açık.

Kimi zaman da belli kişiler hedef seçiliyor, diğerleri onlara karşı konuşmaya zorlanıyor. Kendilerine, "Sizin işkenceden kurtulmanız ve gözaltına dönmeniz, şu şu kişilerin konuşmasına bağlı. Onları biran önce konuşmaya zorlayın!" deniyor. Bu yöntem kimi zayıf insanları zaman zaman etkilemiyor da değil. Onların beskılarına karşı koymak, onları bu olumsuz durumdan kurtarmak için çaba göstermek de direnişin bir parçası oluyor.

TEK PARMAK ÜZERİNDE

Bu arada, alışılagelmiş işkence yöntemlerinden yeni biçimlere geçiliyor. S,P,A,S,R,H ve beni tek ayak üstünde uzun süre durmaya zorluyorlar. Bu uygulama, belli aralıklarla günlerce sürüyor. Bu işlem bekleme yerinde yapılıyor ve nöbetçi erler buna nezaret ediyorlar. Nöbetçilerin gözlerdi devamlı üzerimizde. Tek ayağın üzerinde, artık dayanmaz oluncaya kadar duruyoruz. Sonra diğer ayak kendiliğinden yere uzanıyor. Nöbetçi, ayağı yere inen kişiyi tekme tokatla, dipçikle dövmeye başlıyor. Belli bir süre sonra herkesin havadaki ayağı yere iniyor. Nöbetçi dayak işini, ayağı yere inen herkese uyguluyor. Dayak sonucu kaldırılan ayaklar anında tekrar yere basıyor. Bizi, hem bu olanaksız işi yapmaya zorlayarak işkence ediyorlar, hem de bunu bir dayak atma gerekçesi yapıyorlar. Örneğin sol ayaklar, dayaga rağmen havada tutulamayınca, bu kez ayak değiştirmeyi emrediyorlar. Bir süre sonra tekrar aynı durum. Bu böylece devam ediyor. Bazen saatlerce böyle sürdükten sonra, kısa bir süre ara veriliyor ve sonra tekrar ediliyor.

Öz olarak işkence devam ediyor, yalnızca işkencede manzaralar değişiyor. Tek ayak üstünde durdurma uygulamasından sonra başka biçimlere geçiliyor.

Duvardan 1.5 metre kadar uzakta sıraya giriyoruz. Duvara doğru eğilerek tek elin tek parmağı üzerinde durmamız isteniyor. Vücut gergin, ayak parmakları arasında duruyor ve bedenin ağırlığının büyük bölümü elin tek parmağına yüklü. Parmak dışa doğru büküldükçe bükülüyor, kan dolaşımı duruyor, parmak uyuşuyor, direncini yitirerek kökünden bükülüyor. Bu kez bedenin tüm ağırlığı elden duvara bağlı tek kola yükleniyor.

Parmağın bükülmesiyle sırta, kollara tüfek dibçikleri, diz ve ayak kemiklerin postalların ucundaki çelikler inmeye başlıyor. Ama tüm bunlar, uyuşan parmağı canladırıp doğrultmaya yetmiyor. Sonra yavaş yavaş kolda uyuşmaya başlıyor. Direncini yitirerek bedeni taşıyamaz hale geliyor. Derken kol, omuzlardan itibaren canlılığını yitiriyor, göğüsle duvar arasında sıkışıp kalıyor. Göğüsten duvara yapışıyoruz. Nöbetçiler yine vurmaya başlıyorlar. Dayağın bir işe yaramadığını gören "vasıfsız işkenceciler", uyuşan kolların ovulup silkelenmesine izin veriyorlar. Kol canlanınca yeniden başlatıyor. Ama bu kez parmağın ve kolun uyuşması çok daha hızlı oluyor ve dayak da o kadar çabuk geliyor.

Bu işkence devam ederken zaman zaman aramızdan bir ya da iki kişi alınıp götürülüyor. Sonra onlar getirilip başkası alınıyor. Bu işkence çoğu kez geceleri de sürüyor. İşkenceye sorgulamalar eşlik ediyor.

Bir gün, her zaman ki muhatabımın dışında başka biri beni bir odaya alarak "dostça" konuşmaya başlıyor. İşkenceyle elde edemediğini tatlı dille koparmaya deniyor. Çeşitli konularda sorular sorup dikkatimi dağıtırken aniden başka yöne kayıyor. "Bak yavrum," diyor, "seninle ilgili, arkadaşların ve örgütünle ilgi bilgi iste-

mekten vazgeçiyoruz. Sen bize .... örgütüyle bilgi vereceksin. Üstelik onlarla aranızın iyi olmadığını biliyoruz. Bize yardım et onları çökertelim!" Bazı isimler söylüyor, bunların gerçek kimliklerini, belirli yerlerde kimlerin bulunduğunu, çalışmalarıyla ilgili bildiklerimi soruyor.

Bu kişileri tanımadığımı söylüyorum. Bir daha üsteliyor, ama umduğunu bulamayınca tatlı dile sertleşiyor, gerçek yüzü beliriyor. Beni yumruklamaya başlıyor. Sonra daha da çılgınlaşıp soruyor:

"Kız kardeşin var mı?"

"Yok," diyorum.

"Gelinin yok mu?"

"Yok."

"Annen kaç yaşında?"

"Elli."

"Öyleyse işimize yarar!" diyor işkenceci. "Hemen onu getirtelim.. Anneni çırılçıplak işkenceye alınca görürsün sen!" Sonra evimin adresini alıp çıkıyor. Bitişikteki bölmeden, sesini bana duyuracak şekilde, sözümona adresi ekibe verip onları annemi almaya gönderiyor.. Sonra içeri girip, büyük bir tehlikeyi önleme telaşı içindeymiş gibi çabuk çabuk konuşuyor:

"Hadi oğlum, çabuk konuş! Eki, evinize varmadan telsizle yoldan çevirelim. Yoksa biraz sonra annen gözlerinin önünde askıda olacak, çırılçıplak.."

Birşey bilmediğimi, annemi getirmelerinin durumu değiştirmeyeceğini, onun bu işle bir ilgisi olmadığını söylüyorum. İşkencecilerin, insanlarımızın ahlaki ve sosyal değer yargılarını göz önüne alarak, onların onur ve şereflerini incitmek için, eşlerini, kız kardeşlerini, annelerini, yengelerini getirterek ve onlara da gözleri

önünde işkence yaparak kurbanları çözmeye çalıştıklarını biliyorum. Bu dönemde onlar bu tür alçaklığın, iğrençliğin nice örneğini verdiler. Ancak bana bir blöf yaptıklarını da seziyorum. Blöf olmasa da paniğe kapılmamak gerekiyor.

İşkenceci, bu şekilde birkaç kez, ekibi yoldan çevirmek için beni konuşmaya zorladı. Ancak ekip ne o zaman, ne de daha sonra dönmedi..

"HALEP'E VARMIŞSINDIR.."

Bir gün işkencecilerin hakkımdaki yarı gizli konuşmalarına tanık oldum. İşkence odasının kuytu bir köşesinde, birinin sorduklarını öteki cevaplıyor:

"Elektrik verdiniz mi?"

"Evet."

"Falakaya yatırdınız mı?"

"Yatırdık."

"Duş yaptırdınız mı?"

"Yaptık."

"Ne yapalım o zaman?. Yemek ve su vermeden şunu bir yürütelim. Belki böyle çöker."

Başarısızlık işkencecileri yeni arayışlara yöneltiyor. O güne kadar işkencede uygulanmamış, başlatıldıktan sonra ise süreklilik kazanan yürüme işkencesi icat ediliyor.

Bekleme salonu boyunca, dar bir kuşak üzerinde gidip dönüyorum. Sürekli yürüyorum. Ayağımın önünü biraz görecek şekilde gözbağlarım gevşetilmiş. Sabah akşam, gece gündüz yürümek zorundayım. Uykusuz yürüyorum.

Aynı zamanda yemek ve su yasağı konuyor. Yatmayacak ve oturmayacağım.Her nöbetçi kendisinden sonrakilere, benimle ilgili bu yasakları ve işlemi devrediyor.

Yürüyüş tam bir hafta sürüyor. Bu bir hafta içinde üç-dört eş değiştiriyorum. İlk iki gün A ile yürüyorum. Sonra H. arkadaşlık ediyor bana. Daha sonra ise M. ile yürüyorum bir süre. Kimi nöbetçiler hızlı yürümem için beni dipçikliyor, kimileri ise, nöbetlerinde beni kendi halimde bırakıyorlar.

Bu bir haftalık yürüyüş sırasında toplam olarak ancak 4-5 saat oturmama ve yatmama izin verildi. Bir iki kez de çok az miktarda yemek getirdiler bana. Diğer tüm zamanım yürüyüşle geçti. Haftanın sonuna doğru hesap yapan nöbetçiler, bu süre içinde Halep'e ulaştığımı söyleyerek dalga geçiyorlar.

Yürümekten bitkin düşüyorum. Ayaklara kan hücum ediyor; şişiyorlar. Diz kapaklarından aşağısı, yukarısı gibi kalınlaşıyor. Bacaklar soba borusu biçimine bürünüyor. Açlık midemi kemiriyor. Karnım geriye doğru çekilip adeta sırtıma yapışıyor. Uykusuzluktan kafam sanki çatlıyor; ağırlaşıyor, taşınması güçleşiyor. Takatim tükeniyor.

İki dizi halinde esas duruşta oturanların arasından gidip gelirken gözbağlarımın altından ayakkabılarını görüyor ve sahiplerini çıkarmaya çalışıyorum. İşkence edilenlerin çığlıklarını duyuyorum. Yemek zamanları ötekilerin gidiş gelişleri midemi kışkırtıyor. Geceleri nizami şekilde uyuyanların hırıltıları, sayıklamaları, inen copların ardından çıkan çığlıklar arasında yürüyorum.Her gündoğumuna yürüyerek ulaşıyorum.

Bir öğle vakti. Çavuş, diğer tutuklular yemekten döndükten sonra beni yemekhaneye götürüyor.Masada yemek dolu tabaklar duruyor.Uzun zamandır yemek görmeyen gözlerim, mideme sinyal veriyor anında. Çavuş elime bir kaşık tutuşturuyor. Bunca açlıktan sonra yemek dolu tabaklar bende coşku yaratıyor. Şimdiye kadar masada böylesi bol yemek görülmüş değildi. Ne var ki, Çavuş'un komutlarına göre yemem gerek. Çavuş, "Sağdaki tabaktan bir

kaşık al!" diyor; alıyorum. Bu kez, "soldaki tabaktan bir kaşık al!" diyor; alıyorum. Sonra tekrar sağdakinden ve soldakinden derken, bitiyor. "Kaşık bırak!" diyor çavuş. Yemek dolu iki tabaktan toplam dört kaşık aldıktan sonra yerime geri getiriliyorum.

Geceleyin bir süre diğer tutukluların arasında oturtuluyorum. Uykusuzluktan kafam davul gibi. Başım dönüyor. Birtürlü dengemi tutturamıyorum. Üzerinde oturduğum tahta yana doğru eğiliyor gibi. Derken yan tarafa düşüyorum. Yanımdakinin üzerine düşmüşüm, hemen uyanıyorum. Çok geçmeden, bu kez diğer yana doğru eğiliyor ve diğer yandaki arkadaşın üzerine düşüyorum.Uyumamak için gösterdiğim tüm çabaya rağmen, birtürlü sağa sola yuvarlanmaktan kurtulamıyorum.

Birkaç gece üstüste, akşam saat 6 ile 12 arasında esmer, orta boylu biri gelip beni yemek yiyilen yere götürüyor. Orda, bir yandan uzun yürüyüşüme devam ederken, diğer yandan, kaba dayak eşliğinde sorgum yapılıyor. Bazan "tatlı" vaatlerle beni yola getirmeye çalışıyor, bazan hızını alamayıp elindeki sopayla girişiyor. Dayak atarak kendini bir süre tatmin ettikten sonra, yürümeye devam etmemi söylüyor. Zaman zaman elindeki yeterince sağlam olmayan sopa kırılıp işlemez hale geliyor. Bu kez yerden sandalyeyi alıp vuruyor. Akşamları bu pis yaratıktan kurtulmak, bende güçlü bir özleme dönüşüyor. Benden, birçok şeyin yanısıra, özellikle silah istiyor.

"Ulan oğlum, bir-iki silah vermekle örgütün yıkılmaz kil Bir-iki silahın ne önemi var?." diyor.

Bana, başlarda direnip sonra "bülbül gibi öten militanlarımızın" isim ve hikayelerini anlatıyor. İşi bir yerde, bizi "kandırarak zevk ve sefa içinde yaşayanlara" getiriyor, içindekileri kusuyor.

Açlık, susuzluk, uykusuzluk, yorgunluk üstüste biniyor, yürümek için gücüm tükeniyor. Son günlerde hızlı yürümem için

sırtıma ve başıma vurulan sopalar artık para etmiyor. Dayakla da olsa bedeni daha fazla zorlamak olanaksız. Nesnenin doğasına aykırı bu.

Yürüyüşün yedinci günündeyim. Bendeki bedensel çöküntü, işkencecileri tedbirler almaya itiyor. Doktora çıkarılıyorum. Doktor beni evirip çevirerek muayene ediyor. Sonuçtan memnun görünmüyor.İşin ucunun kaçırılmak üzere olduğunu belirtiyor. Yürüyüş ve onunla birlikte yürütülen işkence paketi kaldırılıyor. İki gün dokunulmuyor bana ve birkaç öğün herkesten çok yemek veriliyor.

Uzun yürüyüşten sonra ara verilen işkenceye çok geçmeden tekrar başlandı. Yine Boğuk Ses uğraşıyor benimle. Böyle bir günde Diyarbakır emniyet müdürü ve şimdiye kadar görmediğimiz bazı polisler ve sivil giyimli kişiler geldiler işkencehaneye. Yeni gelenlerden bazıları beni çözme şerefine ulaşmak için hünerlerini göstermek istediler. Bu şekilde birkaç kişi değişti. Sonra iş tekrar boğuk sesliye kaldı.

Boğuk Ses, sigarasını birkaç kez ensemde söndürdü. Bu, korkunç çığlıklar atmama yolaçıyor. Emniyet Müdürü karşıda, duvar dibinde olanları seyrediyor. Sonucu bekliyor belki de. Boğuk Ses, adeta boynubükük şekilde, müdüre anlatmaya koyuluyor. Kendisini acındırıyor sanki.

"Amirim," diyor, "bana kalırsa bunda silah da yok, belgeler de. Bu konu tekrar gözden geçirilse iyi olur."

O ara işkence kesiliyor. Sızılarımla başbaşa bırakılıyorum.

İŞKENCECİ

İşkencehanede Erzurum'lu olduğunu gizlemeyen bir nöbetçi er var. Faşist gruplar içinde çalışmış olmalı. Ötekilere oranla çok daha saldırgan. Sesi tutuklularda ürküntü ve tiksinti yaratıyor. Her

gün uygulanan günlük işkence programına kendisi özel katkılarda bulunuyor. Günde iki-üç kez nöbet alıyor ve nöbetler iki saat sürüyor. Sonra yirmi günde bize eski günleri aratır oldu. Her nöbetinde tutukluları birkaç kez sıra dayağından geçiriyor, susuz bırakıyor. Doyumsuz kalan nice sadistçe fantazilerini bize uyguluyor. Hergün beraberinde bir Tercüman gazetesi getiriyor. Oradan bazı pasajlar okuyor. "Bakalım bugün oruspu Nazlı ne yazmış!" diyor. Son günlerde bu kişi, işkencede ağırlıklı bir yer edindi.

İşkenceci tipi genellikle hasta ruhlu, mazoşist, sadist bir kişi olarak düşünülür. Gerçekten de bir insana işkence yapabilmek, bu türden dengesiz, hastalıklı kişilerin işidir. Ama her işkenceci de anadan doğma hasta ruhlu, ya da böyle bir mesleğe uygun yaratılışlıdır denemez. O temelde "memur"dur, bir görevli.. İşi işkence yapmak olan bir görevli. Sömürü düzeninin ayakta kalması için oluşturulan çarkın bir parçası, vidasıdır işkenceci. Bir kere işe başladıktan sonra, her meslekte olduğu gibi bunda da başarı, ona iyi biçimde konsantre olmaya bağlı. Ve bu iş, onu ruhsal anlamda yoksullaştırır, alçaltır, hayvanlaştırır.

Filmin son bölümü çekilecek. Oyuncular, figüranlar, dekor hepsi hazır. Oyun içindeki değişikliklerle birlikte senaryo da hazır. Müzik ise daha çok filmin çekimi anındaki duruma göre oluşacak..

Beni üç arkadaşla birlikte askının bulunduğu odaya getiriyorlar. Bu, Disko'da yaşadığım son işkence. Belleğimin kayıtlarına derin biçimde kazınacak. Acı tortu bağlayacak içimde.

İki-üç kişi beni askı ağacına bağlayıp havalandırıyorlar. Ayaklarım 70-80 santimetre kadar yerden yüksekte sallanıyor. Gözlerim açık. Kendi bedenimi, işkencecileri, işkence araçlarını, herşeyi olduğu gibi görüyorum. Tam karşımda bir sandalyede "adamım" oturuyor. Sağında solunda üç-dört kişi ayakta duruyor. Karşıda

sol tarafta, hayaletleri andıran üç yoldaşım var. Beni seyretmeleri için onların da gözbağlarını açmışlar.

İşkencedeki hasadı bölüştürüyorum. Fiziki acı bana düşüyor o sahnede. Onlara ise psikolojik acı, beni seyretmenin acısı.

Herşey kollardaki sızıyla başlıyor. Bütün acı kolların bedenle buluştuğu yerde yoğunlaşıyor. Acı, yükselen bir doğrultu izliyor. Ağır basınç altında gibiyim. Sıkışıyorum. Bedenim kasılıyor. Büzülüp açılıyorum. Vücudumdan ter boşanıyor, ayaklarıma doğru süzülüyor.

İşkenceci dudaklarına bir filtreli sigara alıp yakıyor. Sigarasından kesik kesik dumanlar çıkıyor. Arasıra birşeyler söylüyor, genel olarak bana bakıyor.

"Haydi oğlum, söyle!" diyor. "Konuşacaksan indirelim seni ordan. Sigarasının sonunu getiriyor. Ardından çay istiyor. Çayı usul usul karıştırıyor ve ağzına şapırdatarak içmeye başlıyor. İçindeki nefreti ve kızgınlığı, çayını keyifle içer gibi yaparak bastırmaya çalışıyor.

Bedenimin acıdan çizdiği kıvrımlar giderek kısalıp silikleşiyor. Sağa sola ağırlık kaydırma çabaları son buluyor. Acı doruğa çıkıyor. Doruk ise bir noktada durmuyor. Bitimsiz gibi gelen acı, ancak bedenin canlılığını yitirmesiyle duyulmaz oluyor.

Bu son işkence sahnesinin tam fotokopisini çıkarmam mümkün değil. Bellek çoğu görüntüleri silmiş kayıtlardan. İşkencecinin çayını aralıklı yudumlarla bitirdiğini, birinin boş bardağı götürdüğünü hatırlıyorum. Sonra neler oldu, askıda ne kadar kaldım bilemiyorum. Kendime geldiğimde yerde, betonun üstündeydim. Dirilme başlı başına bir süreyi kapsıyor. Kollarıma ve bacaklarıma canlılık ve enerji kayıyor. Doğruluyorum.

GÖZALTINA DÖNÜŞ

Ertesi gün ifadelerin alınmasına geçildi. İfadeleri alınan bir çok kişi gözaltına gönderildi. Biz altı kişi ise yine orada bırakıldık. Gerekçe olarak, komutanlıktan emir geldiği, bu emre göre, beş adet silah verinceye kadar da orada kalacağımız söylendi. İstenen silahların sayısı her gün birer tane indirilerek en son ikiye takıldı kaldı. Bu süre içinde bize dokunulmadı. Nöbetçilerin yaptıklarını saymıyorum elbet!

İkinci soruşturmanın otuzuncu günündeyiz. Sabah saat 9-10 arasında, bir ara benimle akşamları uğraşan kişi bekleme yerine geldi. "Hala getimediniz mi?" diye haykırdı. Sonra bana, "Kalk yürü!" dedi. Kalkıp yürümeye başladım. Elimdeki balta sapı kalınlığındaki sopayla sırtıma bütün hıncıyla birkaç tane vurdu. Küfürler savurdu.

Tam o sırada başkaları içeri girerek "Kalkın!" dediler. Beni de onlara kattılar. Ara koridordan geçirilip eşyalarımız verildi. Gözlerimiz bağlı olarak Disko dolmuşuyla yeniden gözaltına yöneldik.

Gözaltında coşkun bir karşılama içinde bulduk kendimizi. Başta, birkaç gün önce buraya dönenler olmak üzere, herkesin yoğun ilgisi bizim üzerimizde. Herkes tanıdık gibi davranıyor. Bir ay önce buradan ayrılırken bıraktıklarımız içinde pek az kişi kalmış. Ötekilerin bir bölümü tahliye olmuş, bir bölümü ise cezaevine gönderilmiş. Gözaltı yeni insanlarla dolmuş. Buna rağmen hemen herkes adımızla çağırıyor bizi. İşkencede yaşadıklarımızı, bizden önce dönenlerden birbir öğrenmişler. Gösterdikleri saygı, hayranlık gururumuzu okşuyor. Yüreğimiz bir çocuğunki gibi sevinçle dolup taşıyor. Gizliden yönetilen parmakların hedefi olmanın verdiği huzur, çekilen acıların bin katına değiyor. Direnme yaşamın güzelliğiyle aynı anlamı kazanıyor.

Birinci soruşturmadan birlikte döndüğümüz arkadaşları soruyorum. "Onlar mahkemeye çağrılıp tutuklandılar, şimdi cezaevinde, 5 Nolu'dalar," deniyor. İçime bir ağırlık çöküyor.

Burda gözaltında, 5 Nolu cezaevi dillerde. Ondan söz edilirken çoğu zaman sesler kesilir, bakışlarla diyalog kurulur. Sanki çağlar ötesi efsanevi bir olaydan sözedilir gibidir. Anlatılanlar bazan abartma gibi gelir; inaan, inanıp inanmamakta güçlük çeker. Vahşet, barbarlık ve benzeri sözcükler 5 Nolu'yu anlatmakta yetersiz kalır.

Üç-dört gün kadar süren savcılık ifadelerinden sonra askeri mahkemeye çıkarıldık. On-onbeş dakika gibi kısa bir süre içinde 43 kişinin "savunması alındı!".5 kişi hakkında tahliye kararı verildi, 38 kişi hakkında ise tutuklama kararı. Kendimizi daha önceden moral olarak bu sonuca hazırladığımız için şaşırtıcı olmadı. Suçluluğum hakkında yeterince kanıt olsun yada olmasın, tutuklanmak sürecin beklenen ve "doğal" bir halkasıdır. Bu, yaşadığımız günlerin bir özelliği.

Hem "suçlu" olmak ne? Bunun için, ille de birilerini öldürüp yaralamış olmak, gizli bir örgüte üye olmak, ya da silah bulundurmak gerekmiyor. Tümüyle yasalara uygun olarak kurulmuş bir öğretmen örgütü, gençlik veya kültür derneği, ya da sendikaya üye olmak; solcu, ilerici ya da yurtsever olmak, suçlu, hatta " terörist " sayılmak için yeterli.

İşkenceler boyunca tüm arkadaşları, Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi ' nin üyesi olduğunu itirafa zorladılar.Oysa, içlerinde belki üye olanlar vardı, ama çoğu sempatizanıydı.Kimileri ise sempatizan bile değil.Parti belgelerini nereden bulup versinlerdi?. İşkenceler boyunca bizden silah istediler. Bunlar "örgütün silahları" olacak.. Böylece "Kürt Devleti kurmak için ayaklanma hazırlığı içinde " gösterileceğiz..Oysa bu silahlar yoktu ; onları nereden

bulup verebilirdik?. Ama işkencelere dayanamayıp hiç üyesi olmadığı bir örgütün üyeliğini, hatta yönetici görevleri kabul edenler, başkalarının işlediği cinayetleri üstlenenler de çıkıyor..

Sonuçta polis, bizde ne "parti belgesi" ele geçirebildi, ne silah. Ama onlar için "çok tehlikeli" insanlardık.Kimimiz bir kültür gecesi düzenlemiş veya ona katılmıştık. Orada Kürt halk oyunları oynanmış, Kürçe türküler söylenmiş, şiirler okunmuştu. Kimimiz duvarlara sömürgeciliği yeren afişler asmıştık. Kimimizde Özgürlük Yolu, Roja Velat gibi yayınlar, sol, ya da salt kürçe yazılmış kitaplar, müzik kasetleri bulunmuştu. Bütün bunlar "ne olduğumuzu" göstermiyor mu?. O halde yeterince "suçlu" değil miydik?.

Mahkeme dönüşünden sonra gözaltındaki saatlerimiz sayılı artık. 5 nolu' ya gidişin son hazırlıkları yapılıyor.Geride kalanlar, cezaevi için bize, giyecek ve benzeri işe yarar şeyler veriyorlar. Bu güç koşullarda bulabildiklerinden elbet..

Öğleden sonra saat üç sıralarında, "gitmek için hazırlanın," haberi geldi.

Hazırlıklar tamam zaten. Geriye bir şey kalıyor. Halay tutuluyor. Herkes kolkola giriyor, kocaman çemberler oluşuyor. Sesin dışarıya taşmasına aldırmadan govend çekiyor, halkımızın türkülerini okuyoruz. Govendin dışında kalanlar el çırparak tempo tutuyor. Govend giderek kızışıyor. Hareketler canlanıp hızlanıyor. Coşku, dışardan izleyenleri de sarıyor, onlarda saflara katılıyorlar. Govend kolu uzadıkça uzuyor. Gidenler ve kalanlar görkemli bir bütünlük oluşturuyor. Govend kolu, yatakhane içindeki boşluğa sığamaz hale gelinceye kadar uzuyor, sonra duruyor.

Gidenler ve kalanlar karşı karşıya uzun birer sıra oluşturup vedalaşıyorlar. Kimileri gözyaşlarını tutamıyor.

1. ve 2. Koğuşlardan çıkan toplam 38 kişi kapalı bir arabaya bindiriliyoruz. Önden ve arkadan başka silahlı araçlarla korumalı

arabamız hareket ediyor.

Arabadan dışarıyı görebilecek bir-iki delik var. Böylece gittiğimiz yolu öğreniyoruz. Sosyal Sigortaların yanından aşağı iniyoruz. Öğretmen Okul'unun yanından geçerek sağa sapıyoruz. Her adımında yaşantımızın bir parçası saklı güzelim Diyarbakır! Cadde boyunca yürüyen tanıdık tanımadık insanlarımızı selamlamak geçiyor içimizden. Bu sokakları ve onları uzun zaman, bazılarımız ise hiçbir zaman, artık göremeyeceğiz.

Lise Caddesi'nde Atatürk Anıtı'nın çevresinden dolanıp Ofis'i ve demiryolunu aşarak Koşu Yolu'ndan devam ediyoruz. Derken 5 Nolu'nun duvarları görünüyor. İnmeden önce bu kez kendi aramızda vedalaşıyoruz. Araba keskin bir kavis çizerek cezaevinin dış kapısından girip duruyor.

Arabadan inmemiz için arka kapı açılıyor.

İçlerinde lise 1. sınıf öğrencisi de bulunan, çoğunluğu üniversiteli 38 genç, birazdan çağın en iğrenç zindanına kilitlenecek. Ne var ki onlar, yüreğimize ve bilincimize kilit vurmayı hiçbir zaman başaramayacaklar..

BU ACI GELECEK KUŞAKLARA KALACAK

Faşizm yüzyılımızın ilk yarısında derin izler bıraktı. Bu izler bugün de canlıdır. İspanya'da, İtalya'da Nazi Almanyası'nda yaşananlar üstüne nice kitaplar yazıldı, filimler yapıldı. Hala da yapılıyor. Faşizmin insanlığa yaşattığı acılar nice tabloya, müzik yapıtına, tiyatroya yansıdı.

Faşizm, çıkardığı 2. Dünya Savaşı macerasında büyük bir yenilgiye uğradı, ama düşünce ve eylem olarak tümden son bulmadı. O, savaştan sonra da şu ya da bu ülkede, sermayenin diktatörlüğünü sürdürmek, demokrasi güçlerini ezmek için emperyalizmin desteğinde boyveriyor. Arjantin'de, Şili'de, Türkiye'de olduğu gibi.

Alman faşizmi, Nazi kampları ile kendisine bir barbarlık şahaseri yarattı. İnsanlık bu kamplarda olup biteni şimdi acıyla, tiksintiyle anıyor. Ama onlar tümden insanlık yaşamından silinip atılabildiler mi? İnsanlık, kendi değerlerini yıkan, aşağılayan bu vahşet sayfasını tümden kapatabildi mi? Ne yazık ki hayır! Bu barbarlık Şili'de, Arjantin'de, Peru'da, Vietnam'da, Türkiye'de ve daha nicesinde daha sonra da yaşandı ve kimisinde bugün de devam ediyor. Biz, 12 Eylül sonrası Türkiye ve Kürdistan'da cezaevlerinde yaşananların, Nazi kamplarından bu yana, insanlığın gördüğü işkencenin, aşağılanmanın, vahşetin en yoğun, eşine az rastlanır örnekleri olduğunu söylersek, bu bir abartma değil, belki alçak gönüllülük olur.

Cezaevleri elbet, toplumda kendi başına, toplumun öteki kurumlarından kopuk bir olgu değil. O, sistemin genel bir ürünü. Orada olup bitenin açıklanması, toplumun genel gidişinin ve yapısının kavranmasını gerektirir.

12 Eylül darbesinin amacı işçi sınıfını, Kürt halkını ve toplumun tüm öteki demokrasi güçlerini ezmekti. Faşist darbe, tüm öteki amaçlarına ulaşmak, iç ve dış tekellerin istemlerini yaşama geçirmek için böyle bir yol izlemeye zorunluydu. 12 Eylül 1980'den buyana, Cunta ve onun izinden yürüyenler, bunun için tüm araçları ve kaynakları seferber ettiler. Toplumun tüm öncü, bilinçli kesimleri cezaevlerine sokuldu. Terör tüm ilerici örgütlere, siyasi partilere, sendikalara, gençlik ve kadın örgütlerine yöneldi. İşçi liderleri, Kürt yurtseverleri, sosyalistler, demokrat insanlar, öğretmenler, öğrenciler, aydınlar, sanatçılar, özetle, yüzbinleri bulan toplumun düşünen ve yaratıcı kaymağı bu terörün kurbanı oldu. Kendisi boydanboya bir geniş cezaevine dönüşen Türkiye'de, cezaevleri amansız bir işkence çarkına dönüştü ve rejimin temel bir öğesi oldu. Kürdistan'da ise bu çark çok daha amansız işledi, sömürgecilerin yüzyıllar boyu sergiledikleri nice barbarlığı, vahşeti kat kat gerilerde bıraktı.

Cezaevleri 12 Eylül teröründe bir doruktur. Faşist rejim orada toplumun tüm ilerici, yurtsever güçlerini fizik ve moral olarak yok etmeye çalıştı. Cezaevlerindeki uygulama tam bir toplumsal katliama dönüştü. Tarih boyunca başka ülkelerde ve bizzat Osmanlıların ve Türklerin tarihinde uygulanan işkence yöntemleri uygulandı, yeni denemeler yapıldı. Buralar faşist rejim ve arkasındaki emperyalist güçler için bir laboratuvar işlevi yaptılar.

Cezaevlerindeki uygulamalar hiç de şu ya da bu yöneticinin, subayın ya da görevlinin keyfine ve tutumuna bağlı ve rastlantı ürünü değildi. Herşey, cezaevinden sıkıyönetim komutanlıklarına,

MİT mercilerine, hükümete, faşist generallere, CIA'ya ve ABD'deki "dost ülkeler" için işkence uzmanı yetiştiren merkezlere kadar uzanan bir ağ içinde, ince ince düşünülmüştü, sistemli idi. Programlar sosyal, siyasal, psikolojik, bilimsel veri, gözlem ve deneyimlerin ışığında hazırlanmıştı! Sonuçları uzun sürede alınması düşünülen pasifikasyon programları idiler.

Bu işkence çarklarında yüzlerce insanımız yaşamını yitirdi ve binlerce bedensel ve ruhsal bakımdan sakat kaldı. Toplumun cezaevlerinde yaşanan olaylardan öğreneceği çok şeyler var. İnsanlık ve hizmetindeki bilim dalları, cezaevlerinde olup bitenlerden tükenmez konular bulacaklar. Tarihe, genelde insanlık için utanılacak bir sayfa olarak geçseler de, cezaevleri, içerdikleri deney ve konu zenginliği ve soru işaretleriyle hem bilim adamlarını, uzmanları yeni arayışlara yöneltecek, hem de onlara yeni ufuklar açacaktır. Yazarlar, sanatçılar da orada zengin bir hazine bulacaklar.

En başta siyasal bilimlerin konusu olmalı cezaevleri: Değişik sınıf ve tabakalardan gelmiş, bilinç ve eğitim düzeyleri farklı nice insan ve bunların cezaevindeki tavır ve tutumları, birbirleriyle ilişkileri araştırmacılar için önemli bir malzeme değil mi? İnsanların aynı zamanda eğitim, kültür, kişilik ve geldikleri çevreler bakımından sergiledikleri eğilim ve davranışları sosyal bilimleri için de zengin bir koleksiyon oluşturur.

Kuşkusuz, cezaevlerinde olup bitenlerden ençok malzeme bulecak olan bilim dalı psikolojidir. Sanmam ki hiçbir yer cezaevlerinin sunduğu psikolojik çeşitliliği ve canlılığı verebilsin. İşkencelerin çoğunun insan psikolojisini hedef aldığı düşünülürse, bunun psikoloji bakımından önemi daha da anlaşılır.

Yüzlerce işkence türüne karşı insan fiziğinin dayanma gücüne ne demeli?. Günlerce süren susuzluğun, aylara varan açlığın,

dayanılmaz soğuğun, uykusuzluğun, bozuk, kirli ve tehlikeli yiyeceğin, daracık ve pis yerlerde havasızlığın insan denen canlının üzerindeki tahribatı yönünden cezaevinin doğa bilimleri için son derece önem taşıdığı açık değilmi?.

Cezaevlerinin, daha doğru bir deyişle işkence çarkının doğal bir uzantısı haline getirilen mahkemelerde ise, hukukun içine düşürüldüğü gülünç ve acınası durum, hukuk adına incelenmeye değer! Hukuk adına işlenmiş cinayetler ve yüzkaraları yönünden bu dönem parlak örnekler sundu.

12 Eylül sonrası cezaevi yaşamı ülkemizin romanı, hikayesi, şiiri, tiyatrosu, sineması, müziği, resmi için zengin bir kaynak olacak; insanlarımızın bu acı öyküsü gelecek kuşaklara kalacak.

Cezaevlerindeki işkence çarkı, görünürde doğrudan içerdekilere yönelikse de, etkileri çok daha geniş bir çevreyi, gerçekte tüm toplumu kapsıyor. Bu dönemde cezaevleri toplum yaşamında onarılması güç ve uzun zaman alacak yaralar açtılar, silinmesi güç derin izler bıraktılar. Cezaevleri sorunu ekmekten ve işten, konuttan ve eğitimden çok daha can alıcı bir sorun haline geldi. Bu dönemin Türkiyesinin yaşamı ve sistemi gerçek ifade ve kimliğini cezaevlerinde bulmuştur.

Bu dönemde Türkiye'de ortalama her aileden bir kişi, bu toplumsal soykırımda ya öldürülmüş ya da sakat bırakılmıştır. Elli milyon insan, cezaevlerindeki işkencelerin etkisini kendi çocuklarının, aile bireylerinin, yakınlarının şahsında yaşadılar, yaşamaya devam ediyorlar. Toplumda açılan yara her eve, her köşe bucağa işledi, insanlara acı verdi.

Yüzbinlerce bebek, kafaları ve yürekleri cezaevindeki yakınlarında olan annelerin çocukları olarak dünyaya geldiler.

Yüzbinlerce çocuk, cezaevleri yollarında, annelerinin, babalarının, ağabeylerinin, ablalarının, bir başka yakınının, kimi zaman

da bunlardan bir kaçının görüşüne gide gele büyüdüler.

Yüzbinlerce çocuk, doğuştan ilkokula başlayana kadar geçen koca bir süreyi görüş yollarında tükettiler. Yüzbinlercesi cezaevi yollarında ilkokulu bitirdi. Yüzbinlercesi çocukluktan ergenliğe, gençliğe adım attı.

Yüzbinlerce genç, yüreklerine içerdeki sevgilinin acısını doldurdular. Hem görüşe gidip geldiler hem iş aradılar, evlendiler. Çokları cezaevi yollarında bilinçlenip yeni bir kimlik kazandılar.

Yüzbinlerce insan cezaevi yollarında yaşlandılar, emekli oldular. Pekçokları, içerdeki yakınlarının özgürlüğe kavuştuğunu göremeden bu dünyadan göçüp gittiler. Kiminin yüreği bunca acıya dayanamadı.

Hergün milyonlarca insan sabah kahvaltısında, işte, kahvede, okulda, ya da başka bir yerde cezaevleriyle ilgili bir şeyler konuştu.

Ve daha onyıllar boyu, milyonlarca insan, işkencenin bıraktığı izleri yaşamında duymaya devam edecek. Ya işkencede yitirdiği bir yakınını düşünecek, ya da bizzat kendi başından geçen olayları hatırlayacaktır. Bir sakat akraba, dost yada tanıdık, canlı bir anıt gibi o günleri sık sık hatırlatacak. Kâh cezaevleri ile ilgili bir film seyredilecek, kâh bir roman okunacak. Kimi zaman o günleri anlatan bir melodi, kimi zaman bir şiir kulaklarda yankı yapacak. Makalelerin, açık oturumların, konferansların, bilimsel araştırmaların konusu olacak cezaevleri.

AMAÇ NEYDİ?

Cezaevlerindeki bu uygulamaların en önemli amaçlarından biri bu sömürü ve zulüm rejimine karşı olan toplumun en bilinçli ve mücadeleci unsurlarını fizik olarak yoketmek, etkisiz hale getirmekti. İşkencelerde doğrudan adam öldürmek, bu amaca varmak için kullanılan yollardan yalnızca biridir. Ama asıl izlenen yöntem, in-

sanların uzun vadeli ve toplu yokedilmesidir. Yıllar süren işkenceler sonucu insanlar sakat kalıyorlar. Yine yıllarca uygulanan, belli sürelerle susuz ve aç bırakma (ancak ölmeyecek derecede yemek verme), soğukta bırakma, soğuk suyun içinde saatlerce yatırma, hastaları tedavi etmeme, hastalıkların ötekilere de bulaşması için, bulaşıcı bir hastalığa yakalananları dahi koğuşlardan almama hatta böylelerini belirli sürelerle değişik koğuşlara verme, uzun süreli toplu katliam gerçekleştirilmesi için başvurulan yöntemlerdir. Bu uygulamaların sonucu yüzlerce insan yaşamını yitirdi, onbinlerce kişi ise sağlığından oldu, türlü hastalıklara yakalandı, fiziksel ve zihinsel olarak verimsizleşti. Onlar, cezaevinden sağ çıksalar bile, gördükleri tahribat onları ilerdeki yaşamlarını etkilemeye devam edecek ve büyük ihtimalle ömürlerini kısaltacak.

Tutuklu ya da hükümlünün zihinsel yaşamı da bu uygulamalardan kötü biçimde etkileniyor. Günboyu çeşitli kez söyletilen ırkçı, militarist marşlar ve işkencecilerin "eğitim" adını taktıkları öteki uygulamalarla insanlar aşağılanıyor. Bunlarla bir bellek yitirme programı uygulanıyor. Öyle ki düşünmeye, konuşmaya zaman kalmıyor. Bu gerilim içinde kişi, zamanla ruhsal, düşünsel bakımdan geriliyor. Anne, baba, kardeş, çocuk ve sevgili gibi yakınların bile yüz şekilleri unutuluyor. Onların belleklerdeki yeri silikleşiyor.

Amaçlardan biri de devrimci hareketi ve halkı psikolojik olarak sindirmektir. Bir çok insanın, gözönündeki örneklere bakarak böylesi bir riski göze alamayacağı düşünüldü. "Devletin gücü" ortaya konarak böylesi bir gücün "aşılamayacağı" empoze edilmek istendi. Bir yandan dışarda sistemli biçimde propaganda yapılarak devrimci mücadeleye heveslenenleri nelerin beklediği fısıldandı, diğer yandan, içerden çıkanların bu işi kendiliğinden yapması bek-

lenildi. Bazen, devrimci mücadeleyle veya yurtseverlikle hiçbir ilgileri olmadığı halde, sıradan insanlar içeri alınarak böyle bir işe yönelmesinler diye onlara ve kitlelere gözdağı verildi. Görüşe giden, mahkemelere gelen insanlara bu işkence tabloları sunularak sindirme programı güçlendirildi.

İşkencenin amaçlarından biri de yargılama sürecine diledikleri gibi yön vermekti. Onlar, politik tutukluların mahkeme salonlarını bir mücadele aracına çevirmesinden ürküyorlardı. Sistemin içyüzü ortaya serilecek, komplo ve düzmece davalar açığa kavuşturulacaktı. Bu tür davalarda savunmalar yılları alırdı. Kitleler bilinçlenip taraf tutardı. Bu durumda yüzlerce sanıklı dava dosyalarına tez zamanda bitirmek ve diledikleri gibi ceza dağıtmak güç olurdu. İşte bütün bunlara meydan vermemek için, aylar, yıllar süren işkencelerle tutuklular uslandırılmalı ve hiç kimseye - avukatlar dahil- savunma hakkı verilmemeliydi. Suçlama olacak, ama savunma olmayacaktı! Kendileri sorup yine kendileri cevap vereceklerdi. "Bağımsız ve adil" mahkemeler böyle çalışacaktı...

İşkencelerle varılmak istenen önemli hedeflerden biri, sanığı, yaptığı -çoğu durumda da yapmadığı işler konusunda "itirafa" zorlamaktır. Bazı istisnalar dışında, bütün "itiraflar" işkence yoluyla alınmıştır.

İçerdeki insanı itirafa zorlamak bu cellatlar için bir çok bakımdan önem taşıyordu. Böylece elde edilen bilgilerle, daha önce çözülememiş düğümlere yeniden el atmak, soruşturma döneminde ortaya çıkarılamayan örgütsel ilişkileri belirlemek mümkün oluyor. Soruşturma safhasındaki işkenceler bütün ağırlığına rağmen süreliydi. Bir ay, iki ay, üç ay ..... oysa cezaevine adım atmakla birlikte kesintisiz bir işkence dönemi başlıyor. Bu koşullarda işkenceci kimi zaman kolaylıkla, kimi zaman da uzun uğraşlar sonucu amancına ulaşabiliyor. Onun amacı, bununla

yalnızca yeni bilgiler elde etmek değil; bundan da önemlisi bir devrimci hareketi moral açıdan çökertmek, inaanlar arasında güvensizlik yaymak.

Faşist rejim bu alanda amaçlarına ne ölçüde ulaştı, bu ayrı bir konu. Kamuoyu içerdeki itirafçılara ilişkin olarak bilgi sahibidir ve faşist rejimin, "Pişmanlık Yasası"na rağmen umduğunu hiç de bulamadığını iyi biliyor. Geçmişte devrimciler birçok kez burjuvazinin zindanlarını bir eğitim yerine, bir okula çevirdiler. Bu kez de, Nazi kamplarından aşağı kalmayan, hatta kimi hallerde daha da aşağılayıcı koşullara rağmen, aynı şey oldu. Taşa toprağa can vermesini bilen insanlarımız, faşizmin cezaevlerinde de umutlarını yitirmediler, teslim olmadılar; aydınlığa açılan dar, karanlık ve uzun bir koridordan geçer gibi geçtiler oradan. Onlar cezaevinde "yatmadılar", kavganın eğitimini tamamladılar orada. İçeriye bir hiç olarak girenlerin, yıllar sonra yiğit birer savaşçı olarak dışarı çıktıkları çok görülmüştür ve bu kez de görüldü. Çağımızda, özellikle de bizim gibi ülkelerde birçok devrimcinin, düşünürün, halk önderinin bu kapıdan geçtiği, eğitimini zindanlarda tamamladığı düşünülürse, Diyarbakır 5 Nolu Cezaevi'nde de Partimizin sosyalist militanlarının ve öteki devrimcilerin, yurtseverlerin bakış açıları ve tutumları daha iyi anlaşılır.

5 NOLU CEZAEVİ

Türkiye ve Türkiye Kürdistanı'nda estirilen terör ve yapılan vahşetin içinde cezaevleri bir doruksa, 5 Nolu ' ya özel bir yer vermek gerekir. Burada vahşetin dozu tüm ötekileri geride bıraktı. Tüm ultra işkence teorileri burada denendi. İşkencecileriniçine düştükleri iğrençliğin derecesi, diğer hiç bir yerdeki işkenceciye nasip olmadı. Bu nedenle insanlar, bu dönemde cezaevlerinde yapılanları genel olarak toplu katliam olarak nitelerken, 5 Nolu'daki özel durumu belirtmekte güçlük çekiyorlar.

Bu özel ve farklı uygulamayı yaratan 5 Nolu'daki insanların ulusal bileşimi idi. Buraya Kürdistanlı sosyalistler, yurtseverler doldurulmuştu. Faşizm tüm sola, demokrasi güçlerine, gerçekte tüm halka düşmandır. Bu düşmanlık başka halklara karşı daha da azgınlaşmaktadır. 5 Nolu'daki uygulama, ırkçı ve sömürgeci yanıyla sivrildi. Burada diğer cezaevlerindan daha şiddetli, daha katmerli bir işkence ağı oluşturuldu. Faşizmin hüküm sürdüğü ülkelerde eğer cezaevleri faşist güçler için bir laboratuvar işlevi yaptıysa, Diyarbakır'daki 5 Nolu Cezaevi'nin bu sistem içinde özel bir yeri olacaktır.

Cezaevi çıkışı yazdığım bu notlarla, cezaevi gerçeğini çok yönlü ve yeterince ortaya koyabileceğim iddiasında değilim. İçerden, parça parça da olsa kimi görüntüleri yansıtan bu notlar, belki kamuoyunun orada olup bitenleri öğrenmesine yardımcı olur. Belki bu notlar, gelecekte konuya daha derinliğine ve bilimsel bir çerçevede eğilmek isteyenlerin işine yarar.

Politik grupların içerdeki tutumları, kimi olaylara karşı tepkileri, bu grupların birbirleriyle ve cezaevi yönetimi ile ilişkileri cezaevi olgusunun önemli bir boyutunu oluşturur. Ama ben bu notlarda bu konulara değinmeyeceğim. Bunlar, belki tümüyle ayrı bir çalışmanın konusu olabilir.

KARŞILAMA VE HÜCRE

Arabanın arkasına dayandırılan merdivenden tek sıra halinde ağır ağır iniyoruz. Çevremizi askerler sarıyor. Soğuk suratlı bir teğmen, oluşturduğumuz sıranın en başındaki arkadaşın elini sıkarak "hoşgeldiniz!" diyor ve sırıtıyor. Sonra öne düşerek yol gösteriyor. Cezaevi kapısından girip ana koridorun hemen başında durduruluyoruz.

Bu koridor dipsiz bir dehlize benziyor. İçinde yitip gidecekmişiz gibi bir ürküntü veriyor. İlk göze çarpan koridorun üst ve yan ta-

raflarını boydan boya kaplıyan resimler, sloganlar yazılar. Renkler son derece çiğ, uyumsuz, tiksinti verici. Aynı anda kulağımıza koğuş ve havalandırma yönünden gelen, uğultu biçiminde, birbirine karışan sesler çarpıyor. İçerdekiler marş söylüyorlar. 40 kadar koğuşun aynı anda söylediği marş sesleri, bir sürü duvarda ve koridorda yansıyarak, birbirine karışarak anlaşılmaz ve yine tiksinti verici biçimde bize ulaşıyor.

Bu andan itibaren kendine özgü yasalarla işleyen bu cehennemde soluk alacağız, her yerde onu göreceğiz, duygu ve düşüncelerimizi o kaplayacak. Zaman zaman kötü bir düş dünyasında yaşadığımızı sanacağız, algılarımızdan kuşkuya düşeceğiz.

Ana koridorun hemen girişinde, koridordan demirlerle ayrılan bölümde, güneye düşen duvarın önünde tek sıra halinde diziliyoruz. Sırtımız duvara, yüzümüz karşıdaki masalarda oturan kişilere dönük. Kimlik kontrolümüz yapılıyor. Çevremizde onlarca teğmen yüzlerce er, onbaşı, çavuş rütbesindeki gardiyanlar üzerimize çullanmak için sabırsızlıkla bekliyorlar. Sağda solda koşuşuyor, dişlerini gösteriyorlar.

Bir anda başlar koridorun uzayıp giden yönüne dönüyor. Gözleri kan çanağına dönmüş, uykusuzluk ve belki de alkolden göz kapakları buruşmuş, parkeli yüzbaşı Esat geliyor. 5 Nolu'daki toplu katliamın mimarı bu ünlü işkenceci, köpeğiyle birlikte koridorun derinliklerinde bilmem hangi koğuşu "denetlemekten" geliyor. Uyuşturucu kullandığı iyi bilinen Yüzbaşı Esat, yanımıza gelerek cızırtılı sesi ve peltek diliyle kimler olduğumuzu soruyor. Sonra birkaç arkadaşa, kimliklerine ilişkin sorular yöneltiyor. Köpeği de bu arada bacaklarımızın arasında dolaşıyor, bizleri kokluyor ve sanki birşeyler arıyor. Gerçekte yüzbaşı kimler olduğumuzu, daha buraya gelmeden çok önce biliyor. "Karşılama töreni"nin ayrıntıları

bile, kendisi tarafından çok önceden hazırlanmış. Ama yine de, yalnıca cezaevinin bazı idari, bürokratik işleriyle uğraşan bir yönetici imajını vermeye çalışıyor. Sonra, köpek ve yüzbaşı çekip gidiyorlar.

Kimlik belirleme işlemi kısa sürede bitirildi. Belli ki böyle bir görev cansıkıcı bulunuyor. Gelen emir üzerine sola dönerek, askerlerin sıra oluşturduğu daha dar bir koridor içerisinde ilerlemeye başlıyoruz. Biz 38 kişiyiz, onlar yüzden fazla. Bir süre ilerledikten sonra sağa dönüyoruz, Alçak bir kapıdan dar bir aralığa, oradan da geniş ve uzun, üstü kapalı bir alana giriyoruz.

Burası hücre bölümüdür. Sol tarafta demir kapılı ve tellerle örülü hücreler yan yana uzanıyor. Dikey olara da böylesine dört hücre katı var ve her katta on hücre bulunuyor. Böylece burada toplam 40 hücre var. Hücrelerin tam karşısında, boş alanın öbür tarafında çıplak bir duvar yükseliyor. Duvarda herbiri iki kat hücreyi gözetlemeye yarayan, üstüste iki dizi gözetleme deliği bulunuyor. Bu delikler diğer yanda 5, 6 ve 7. koğuşlara giden koridorlara açılıyorlar.

Biz tam bu alana girdiğimiz sırada çok şiddetli "dikkat" sesleri geliyor. Biraz ilerleyince, alt kattaki birkaç hücrede bulunan tutukluların, düzgün sıralar halinde, sırtları hücre kapısına, yüzleri içeriye dönük şekilde hazırolda beklediklerini görüyoruz. Sonradan öğreniyoruz ki bu bir kuraldır. Hücrelere yeni insanlar geldiğinde 1. ve 2. katlardaki tutuklulara uygulanır. Yeni gelenlerin tümü "kabul ve konaklama" işlemleri tamamlanıncaya, yani onlar da hücrelere yerleştirilinceye kadar olup bitenleri göremezler, yalnızca duyarlar. Ama onlara neler yapıldığını, daha önceki kendi deneylerinden iyi bilirler. Onları görmeseler de, seslerden, çığlıklardan, çoğu kez yeni gelenlerin kimler olduğunu çıkarabilirler.

Oluşturduğumuz yeni sıranın ucu avlunun sonuna ulaştığında durduruluyoruz. Duvarın dibinde, yüzümüz hücrelere dönük, boydanboya tek sıra oluşturuyoruz. Eşyalarımızı önümüze koymamız isteniyor. Cezaevinin bütün subay ve gardiyanları oraya üşüşmüş. Bunlar, kimlik belirleme yerinden buraya kadar bizi birhayli tekmeleyip tartakladılar, iğrenç küfürler savurdular. Ama teskin olmuş değiller. Krizler geçiren bir uyuşturucu düşkününün hırsıyla üstümüze atlamak için zamanını kolluyorlar..

Saldırı elbiselerin aramasıyla birlikte başlıyor. Kaba dayak bir aramaya karışıyor. Önce yerdeki eşyalarımız didik didik ediliyor. Dikişleri, düğmeleri, astarları sökülüyor, ya da düpedüz yırtılıyor. Gömleklerin yakaları da yırtılıp tersyüz ediliyor. Kazaklar paramparça oluyor. Mevsim kış olduğu için, 5 Nolu'daki koşulları da düşünerek herbirimiz birhayli giyecekle geldik. Eşyalar parçalandıkça önümüzdeki yığın oldukça kabarıyor. Kimi gömlek ve kazakların kolları sökülüp atılıyor. Kimi tam ortasından bölünüyor. Her birimizin başında ortalama üç kişi bu işle uğraşıyor. Subaylar da arama işine bizzat katılıyorlar.

Yerdeki elbiselerin aranması, daha doğrusu parçalanması bittikten sonra sıra üstümüzdekilere geliyor. Onları da tek tek çıkarıyor. Pantolonumun astarını çekip koparıyorlar. Astarı ikiye bölüyorlar. Sonra pantolonun iki kolu koparılıyor. Ardından palto, bel hizasında, yakadan ta aşağıya kadar ikiye ayrılıyor. Böylece paltom tam sekiz parçaya bölünüyor. Aynı şey ceketin başına da geliyor. Onun cepleri de söküldüğü için parçalarının sayısı onikiye çıkıyor. Diğer tüm elbise ve çamaşırlarımız aynı akıbete uğruyor. Üzerimde bir tek kilot kalıyor. Eşyalarımızın içinden sigara, diş fırçası, diş macunu, sabun, ilaç, atkı, kemer, çakmak, kibrit ve benzerlerini ayırıyor, alıp götürüyorlar.

Ve asıl şenlik başlıyor. İşkenceciler, hepsi de bir anda tek ko-

mutla harekete geçiyorlar. Ellerindeki "haydar" tabir edilen sopalar ve coplarla ellerimize vurmaya başlıyorlar. Kiminin ellerini aynı anda çok insanı dömüş olmak kendilerini daha çok tatmin ettiği için bu işi dönerli biçimde sürdürüyorlar. Her biri, tutuklulardan birine bir süre vurduktan sonra sola kayıyor, yeni birisine vurmaya başlıyor ve daha önceki yerini de bir başkasına bırakıyor, Böylece işkenceciler dizisi ağır ağır, ama sürekli hareket ediyor. Aynı anda 76 ele inen coplar ve 38 kişinin inlemeleri birbirine karışıyor. Sesler salonun tavanında yankılanıyor, 40 hücrenin kovuğuna girip çıkıyor, karışıp çoğalıyor ve insan kendisinin ve yanıbaşındaki iki kişinin sesinden başka birşey duyamıyor. Zaman zaman, monotonluk kazanan bu ses perdesini yırtan tiz ve keskin sesler çıkıyor. Onun dışında, insana, duvarları yıkıp atacakmış gibi gelen bu güçlü uğultu sürüp gidiyor.

Ellerde takat kalmayınca vuruştar kesiliyor. Başımız hücrelere doğru, yüzüstü uzanmamız isteniyor. Yanyana uzanıyoruz. Her birimizin başında iki kişi, sopa ve coplarla kaba etlerimizi vurmaya başlıyorlar. Bedenimin ince ve hassas bir deriyle örtülü etlerine, taşa ya da çuvala vurur gibi pervazsızlıkla vuruyorlar. Başlarımız, yerde kavuşturduğumuz kollarımızın üerinde olduğu için, inlemeler bu kez kısık ve boğuk bir şekilde çıkıyor.

Hemen hemen tüm toplu işkenceler sırasında, yanımdaki insanlara yapılan işkencelere karşı ilgisiz kalmadım. Yaşamın en çirkin manzaraları olsa bile, bu izlenimleri elverdiğince belleğime kazıdım. Bizzat bana işkence yapıldığı anlarda bile, çoğu kez, yanıbaşımda işkence görenle işkencecinin oluşturduğu ikiliyi gözetleme, karşılıklı etkileşimlerini yakalama olanağı buldum. İşkencecinin, sözde yaptığı işten zevk almaya çalışan isterik, sadist, hayvansa yüzü ile işkence görenin acıyla buruşmuş, morarmış yüz hatları tik ve titreşimleri, bedensel gerilimi kalın ve belirgin çizgilerle

bugün de gözlerimin önündedir ve aradan uzun yıllar geçse de unutulacak gibi değildir.

Dayak bazan kaba etlerimizden bacaklarımıza, sırtımıza, omuzlara kayıyor, sonra dönüp yine kaba etlerde yoğunlaşıyordu.

Saatler süren bu işkence sırasında ilgimi çeken birşey oldu: Sağ tarafımda dövülen M.Ö. adlı yoldaş tüm bu süre zarfında bir kez bile bağırıp çağırmadı, inlemedi, çıt çıkarmadı. Belli ki o bütün acısını, öfkesini içine akıtıyordu. İçteki bu basıncın yoğunluğundan olmalı ki yüzü adeta siyah bir renk almıştı. O da işkenceciye inat etmiş, ondan hıncını böyle alıyordu. Bu yoldaşın direnci içimdeki dayanma güdüsünü biraz daha alevlendirdi. Duyduğum acı yerini bir öfke seline bıraktı.

Ayağa kalkma emri verildi, ama kimse yerinden kıpırdayacak durumda değil. Ellere dayanıp kalkmak istediğimizde belden aşağımız arkadan gelmiyor. Fiili işkence anından farklı bir ağrı duyuyoruz. Yine de kalkmayı başarıyoruz. Ayakta da tokat ve yumruklarla devam ediyorlar. O sırada bir de ne göreyim : Ö.A. adlı arkadaş bağırarak kaçıyor ve ilk geldiğimizde kapıda bize "hoşgeldiniz!" diyen teğmen, elindeki kalasla onu kovalayıp vuruyor. Böylece avlunun içinde dönüp duruyor. O anda bu arkadaşın yaptığına şaşmıştım. Sanki kaçıp kurtulacağı bir yer mi var?. Günler sonra işin içyüzünü kendinden dinledim. Meğer bunu teğmenin kendisi istemiş, Ö.A. yı birhayli dövdükten sonra, "bu böyle olmaz" demiş, "en iyisi sen kaç, ben de seni kovalayarak döveyim; kaçarken de bağır!" Bu zorbanın ruhsal durumu ilginç değil mi?

Sıra en iğrenç işkencelerden birine gelmişti: insan pisliği içinde banyo yaptırmaya.

Birinci kattaki hücrelerden ikisinin tuvaletleri bilerek tıkanmış. Bu nedenle üst katlardaki hücrelerin tuvaletlerinden gelen pis

sular buralarda birikmiş. Bu hücreler avlu zemininden iki karış alçak. Pis sular burayı doldurmuş ve avluya taşmış.

Bizi, dörder beşer kişilik gruplar halinde götürüp bu pis suya yatırıyorlar. Çıplak bedenlerimizi coplayarak suya girişimizi hızlandırıyorlar. Başlar dahil tüm beden bu suya batırılıyor.Lağım suyu bizde derin bir iğrenme yaratıyor. Kişi kendini çok aşağılanmış hissediyor. Ama çekingenlik anında kalaslar ve coplar iniyor ve cellatlar başımızı suya gömmek için postallarıyla bastırıyorlar.

Sonra bir grup sudan çıkıyor, sıra ötekine geliyor. Lağım suyu dolu hücrenin kapısında, elinde bir kürek sapı kalınlığındaki kalasla, daha önce sözünü ettiğim teğmen duruyor. O, pis sudan çıkan herkesin eğilmesini istiyor, elindeki kalasla kaba etlerimize birkaç kez vuruyor ve böylece banyo seansı tamamlanıyor.

Sıradaki yerimize dönüyoruz. Herkes bu işlemden geçtikten sonra giyin emri veriyorlar. Sağlam kalabilmiş birkaç çamaşır ve eşyayı, pis sudan çıkmış bedenimizin üstüne aceleyle geçiriyoruz.

Bu arada teğmen, kendisi ve öteki cellatlar için eğlendirici birşey daha yapıyor: Diş macunlarımız ve traş kremlerimizle hepimizin kaşlarını, bıyık yerlerini, yanaklarını, çene uçlarını, kulakları beyaza boyuyor, şekiller yapıyor. Böylece tüketiyor onları.

Bu son uygulama da bitince, gecenin oldukça geç bir saatinde, bizi 19'ar kişilik gruplar halinde, pislik dolu hücrelerin yanındaki iki hücreye sokuyorlar.

Hücreye girince, tüm olup bitenlere rağmen ortalığı derin bir rahatlık duygusu kaplıyor. 5 Nolu'nun bu ilk ciddi provasını geride bıraktık. Önümüzdeki yolun nelerle kaplı olduğu ortada. Buna rağmen gözlerde bir direnç ve dayanışma ışığı beliriyor. Fısıltı halinde ve gelişigüzel de olsa konuşmalar başlıyor. Yeri oturmak için toparlayıp temizliyoruz. Kucağımızdaki yırtık elbise kümelerini yere

bırakıyoruz. Bazı arkadaşlar giysilerini bir düzene sokmaya çalışıyor, ya da, aceleyle giyilenler yeniden gözden geçiriliyor.

Kısa süre sonra, hücre çavuşu ve gardiyanı olduklarını söyleyen birkaç kişi gelip ilk talimatı veriyorlar:

"Her hücrenin bir sorumlusu olacak. Ortalıkta bir gardiyan ya da köpek göründüğü zaman, sorumlu önce 'dikkat!' çekecek, ardından, '1. Kat, 7. hücre 19 kişiyle emir ve görüşlerinize hazırdır komutanım!' diyecek. Oturmak, konuşmak yasak! Burası askeri bir okuldur, siz de bu okulun öğrencilerisiniz! Cezaevi adı ağza alınmayacak! En ufak hata yapanın anasını...!" diyor çavuş. Bütün askerler "komutanım!" diye seslenmeyi dahe gözaltında iken öğrettikleri için bunu ayrıca hatırlatmaya gerek duymuyorlar. Aramızdan bir sorumlu seçip gidiyorlar.

19 KİŞİLİK HÜCRE...

Hücrelerde tekmil verme sırasında çok komik bir görünüm ortaya çıkıyor. Herhangi bir gardiyan hücre avlusuna girer girmez, katın ilk hücresi dikkat çekip tekmil veriyor. O daha tekmilini bitirmeden 2. hücre devreye giriyor. Eğer gardiyan 10. hücreye doğru yoluna devam ediyorsa, en az beş hücrede birden göründüğü için, bir anda verilen tekmiller birbirine karışıyor ve garip bir gümbürtü oluşturuyor.

Bazan, daha gardiyanlar görünmeden, "Co" adını taşıyan Kurt köpeği geliyor. O görünür görünmez de, hücrelerde, "1. Kat ... Hücre, ... kişiyle emir ve görüşlerinize hazırdır komutanım!" biçimindeki tekmiller yükseliyor. Kimi arkadaşlar bu köpeğe tekmil vermekten öfkeyle karışık bir zevk duyuyorlar. Böylece köpeği gardiyanlarla eşdeğer kılıyorlar. Köpeği ilk gören arkadaş, "Komutan geliyor, Komutan!" diye haykırarak sorumlu arkadaşı uyarıyor. Köpek rastgele dolaşıyor, ileri geri gidiyor, bazan bir hücrenin önünden birkaç kez geçiyor ve her geçişinde tekmil tekrarlanıyor. Ardından gardiyan geliyorsa ona da tekmil veriliyor.

Hücrenin içi, bir kişi için bile çok dar. Boyu 180, eni 150 cm. kadar. Hücrenin bir yanı, taban yüzeyinin beşte ikisi kadar bir yer, seki şeklinde yüksekçe yapılmış. Aslında bu hücreler tek kişi için yapılmış ve sözkonusu seki de yatma yeri olarak düşünülmüş. Buraya 19 kişinin sığdırılacağı, herhalde mimarının hayalinden geçmemiştir. Hücrenin arkasına da çok dar bir tuvalet eklenmiş.

19 kişi için bu hücrede, ayakta durarak bile yer edinmek olanaksız. Bir dizi çaba ve denemeden sonra, üç kişiyi devamlı olarak tuvalet kısmında ayakta tutarak bunu başardık.

Akşamları iki kepçe dolayında sulu bir yemek getirilip hücreye bırakılıyor. Genel olarak akşamları ekmek verilmiyor. Ekmek günde bir kez, öğlen yemeğinde dağıtılıyor. O gün, hem gözaltından

geldiğimiz, hem de ilk günün heyecanını yaşadığımız için, kimse yemeğe pek aldırmıyor. Varolan üç tahta kaşıkla herkes, bulaşık suyunu andıran sözde çorbadan bir-iki kaşık alarak "akşam yemeğini" yemiş oluyor.

Her yemek dağıtımından sonra (yemek dağıtılmasa bile yemek vaktinde), bütün hücrelerde aynı anda yemek duası yapılır: "Allahımıza hamd olsun! Ordu millet varolsun! Ailemiz sağolsun! Afiyet olsun! Sağol!" dedikten sonra varolanlar yeniyor.

Tek kişiye göre yapılan bu hücrelerde 19 kişinin yatabilmesi - elbet adına yatma denirse- en büyük sorunu oluşturuyor. Ayakta durarak bile 19 kişinin zor sıkıştığı bu daracık yerde, bu kadar insanın uyku düzeni oluşturabilmesi bir mucize oluyor.

Seki denilen yerde beş kişi, dizlerini göğüslerine birleştirerek yanyana oturuyor. Aşağıdaki boşlukta ise beşer kişi karşılıklı olarak aynı biçimde, kasılmış bir yumruk durumunda oluyorlar. Bunların içiçe geçen ayak ve dizlerini ayırdetmek son derece güç. Geri kalan dört kişiden biri, bu on kişinin arasındaki bir boşluğa sıkışıyor. Üç kişi ise, tuvalet boşluğunda benzer biçimde çökerek uyku düzenine giriyorlar.

Hücrede eskimiş, incecik iki askeri battaniye var. Herkes oturmak için, içinde giysileri bulunan çanta ve çıkınlarını altına koyuyor. Yer sıkışıklığı nedeniyle ayakkabılar çıkarılıyor ve bunlar, tuvalet kısmında yatacaklar için yanyana, üstüste diziliyor. Ayakkabıların üstüne de ayrıca çanta veya torbalar konuyor.

İki askeri battaniyeden birini yerdeki 11 kişi, diğerini de sekideki beş kişi üstlerine örtüyorlar. Yerde, sekide ve tuvalette yatanlar her gece dönerli olarak yer değiştiriyorlar. Hasta ve yaşlı olanlar bu sıraya dahil edilmiyor.

Soğuktan ve sıkışıklıktan gece boyunca iki saat kadar bile uyuyamıyor insan. Lağım pisliğiyle dolu hücrelerden taşan su

diğer hücrelerin önüne kadar yayılıyor. Gündüzleri, tutukluları bu pis suda süründürerek ıslatılan elbiselerle koğuşlar dolmakta. Aylardan Mart, ama mevsim bu yıl, Ocak ve Şubat'taki kadar soğuk. Sözde hücrelerin havalandırılması için kullanılan ve dördüncü kattaki hücrelerin karşısına düşen pencerelerin tüm camları, cezaevi yönetimi tarafından bilinçli olarak kırılıp dökülmüş. Bu nedenle soğuk hava olduğu gibi içerde.

Kendi bedenimizin sıcaklığından başka bir ısınma kaynağımız yok. Birbirine yapışıp sıkışan bedenlerimiz, soğuğun içerlere işlemesini bir ölçüde önlüyor. Soluğumuz ise bu daracık yerde havayı bir dereceye kadar ısıtıyor. Ama ıslak ve nemli elbiselerimiz, beton zemin, suyla dolu çevre kötü etkiliyor. Gıdasızlık ve sürüp giden işkencelerle zayıflayan bedenimizin soğuğa karşı direnci de giderek azalıyor.

Sekidekiler, bulundukları yere sığabilmek için ayak ve dizlerini vargüçleriyle kendilerine doğru çekerek iki büklüm olmuşlardır. Yerde, onların önündeki sıralarda oturanlar, başlarını onların dizlerine dayarlar. Uyku biraz çökünce yukardakilerin dizleri gevşer, ayaklar öne doğru uzanır ve hemen öndekilerin başlarını aşarak boyunlarından aşağı sarkar. Öndekiler uyanır, üstekileri uyarırlar. Bu durum, peryodik biçimde sabaha kadar böylece sürer.

Aynı durum yerde karşılıklı oturanlar için de geçerlidir. Birbirine yaslanan, ya da içiçe geçen dizlerdeki bir gevşemede, onlar önce karşıdakinin göğsüne, sonra yüzüne kadar uzanır. En ufak bir ayak ya da diz kayması karşıdakini uyandırır. Birazcık kıvranma, uyuşan bir adaleyi rahatlatmak, sağa sola dönmek için en küçük bir esneklik payı yoktur. Buna ilişkin en küçük bir hareket yandaki, karşıdakini ve onlarla birlikte birbirine yapışık durumda olan tüm ötekileri de uyandırmakla sonuçlanır.

Çoğu kez karanlıkta, ya da tül perdeyi andıran battaniyenin

altında uzanan ayak ve bacakların, karşıdakilerden kime ait olduğunu seçmek kolay da değil. Bu nedenle de gece, sabaha kadar soğuktan büzülüp titremekle, uzatılan ayakların kime ait olduğunu belirlemekle ve ayak sahibini uyarmakla geçer.

Bükülmekten yorulan dizleri rahatlatmanın tek yolu, ayakları havaya doğru kaldırarak bacağı biraz uzatmak, havada tutmaktır.

Hücrede gerçek anlamda uyku yoktur. uyku için bitmez tükenmez çırpınışlar vardır. Uykuya can atarcasına bir hasret vardır. Bir uzanıp rahatlamak, ısınma arzusu vardır.

Sabah erkenden kalk komutu verirler. Herkes yerinde doğrulur. ilk iş alelacele tıraş olmaktır. Günlük tıraş olmak zorunludur ve oluşturulan "düzenin, disiplinin" vazgeçilmez bir unsurudur. Hücreye verilen iki adet permatikle herkes tıraş olacaktır. On kişi bir permatiği kullanıyor. Herkes sırayla bir diğerini tıraş ediyor. Sırada bekleyen yüzünü savurmuyor. Birkaç kişi tıraş olduktan sonra cilet körleşiyor. Geriye kalanların sakalı, bu kör ciletin yardımıyla, ama daha çok kol gücüyle kesiliyor; sakallar adeta koparılıyor. Deri kazınıyor, yer yer kesiliyor. Sona kalanların yüzü tümden kanlar içinde kalıyor.

Alt katlarda su bulunduğu için burdakiler yüzlerini yıkıyabiliyor. Birinci katın dışındakiler içinse, içmek için bile su zor bulunuyor. Diğer katlara su bidonlarla taşınıyor ve bu da tümüyle gardiyanın keyfine bağlı. Böylece diğer katlardakiler, tüm öteki sıkıntıların yanısıra bir de su derdini çekiyorlar.

Tıraştan sonra ayakta bekleniyor. Gelen gardiyana ya da köpeğe büyük bir karmaşa içinde tekmil veriliyor. Sabah saat 6'da, tümümüz için kahvaltılık olarak iki kepçe çay ya da çorba verilir. Çoğu zaman ise hiçbir şey verilmez. Verildiği zamanda herkes payına düşen bir-iki kaşığı sırayla alır.

Yemeği, hücrelerden çıkarılan tutuklular, gardiyanların deneti-

minde dağıtırlar. Kepçe bulunmadığı için yemek, bir tas yardımıyla dağıtılır. Bu, taneli yemeklerin dağıtımında birhayli güçlük çıkarır. Karavananın dibine çökmüş taneleri her hücreye verebilmek için tası dibe daldırmak gerekir. Bu da elin sıcak yemeğe batmasına ve yanmasına neden olur. Gardiyanlar özellikle de, sözde eşitlik sağlama adına ellerini dibe daldırmaları için onları zorlarlar. El hiç daldırılmasa bile, zaten içi sıcak yemek dolu bakır tas yeterince ısınmıştır ve el yakar.

Ayrıca gardiyanlar, yemek dağıtımının olağanüstü bir hızla yapılmasını, dört kattaki 40 hücreye çok kısa sürede dağıtılıp bitirilmesini isterler. Dağıtıcılar hücreden hücreye koşarak gitmek zorundalar ve bu arada coplanırlar. Yemek alan hücrelerde de insanların bir bölümü ya da tümü dayaktan payını alır. Böylece yemek zamanı, başlıbaşına, işkencenin bir safhasını oluşturur. Kimi zaman da karavana daha yarı bile olmadan götürülüp dökülür.

Yemek dağıtımının ardından her zamanki yemek duasının sözleri tekrarlanır. Yemekten sonra sayım yapılır. Sayımı yapanlar tek tek hücreleri dolaşıp tekmil alırlar. Hücredekiler, mevcuda göre, ikişer, üçer sıra halinde dizilir. Sayım sırası geldiğinde herkes, en yüksek sesle kendini sayarak yerine çöker. Sayım bitip de görevli uzaklaşınca, hücre sorumlusu "dikkat!" çekip herkesin birlikte kalkmasını sağlar.

Sabah ve akşamları birer kez yapılan sayım sırasında hücredekilerin yarıdan çoğu mutlaka dayak yer. Ya hücre sorumlusu iyi tekmil vermemiştir, ya sayım cansız yapılmıştır, ya da yanlış sayılmıştır.. Gardiyanlar dayak atmak için türlü türlü gerekçeler yaratırlar. Dayak atma işine, baştaki subay dahil, sayımı yapanların tümü katılır. Eller, coplanmak üzere demir parmaklıklardan uzatılır. Soğukta daha da sertleşen cop, daha fazla acı verir. Kış, copun

acısını arttıran bir etken. Eller mora, siyaha döner, parmaklar kasılıp bükülür; sonra avuç da katlanır; el bir yumruğa dönüşür. Kol dirsekten, el bileklerden kırılmışcasına demir parmaklığın dışında sarkar. O zaman dayak kesilir. Sayımcılar gider gitmez, dövülmeyenler, vurulan elleri ovmaya başlarlar. Ovma süresi içnde de acı bütün şiddetiyle devam eder, sonra yavaş yavaş hafifler.

HER GÜN GİBİ BİR GÜN

Cezaevine götürülüşümüzün ikinci günüydü. Bütün sonraki günlerin tipik bir örneği olan o gün bir türlü bitmiyordu. İşkence amansızdı. İşkenceler daha önce yaşadıklarımdan farklıydı. Soruşturma sırasında tekil olarak yapılıyordu işkence. Orada işkenceleri bana yapılırken gördüm, yaşadım. Bu nedenledir ki, o dönemde olanları anlatırken hep "ben" diye sözettim. Soruşturmada herkes için ayrı ayrı işenceler vardı. Kime ne tür, ve ne oranda işkence yapılacağı kişiyle işkenceci arasındaki ilişkilere ve duruma göre değişiyor, sertleşiyor ya da yumuşuyordu. Soruşturmada kişiden birşeyler isteniyordu; işkencenin dozu, niteliği de istenen şeyin önemine, tutuklunun direncine bağlıydı. İşkence sonucunda kişinin ruh halini belirleyen, cellatlara karşı direncinin ölçüsüydü. İyi bir sınav vermişse, bu daha sonraki günlerde de ona güçlü bir moral kayanak olurdu. İşkenceden yüzakıyla çıkmak, onun acılarını da siler süpürürdü. Özetle, soruşturma safhasında işkence olayında iki aktif kutup vardı: işkence eden ve gören. Bu sürecin seyrini her iki kutbun karşılıklı etkileşimi belirliyordu.

Oysa cezaevine götürülüşümüzün ikinci günü ve onu izleyen binlerce gün, soruşturmadakinden birhayli farklıydı. Artık herşey toplucaydı. Genç, yaşlı, militan, savaşçı, direnen, direnmeyen ayrımı yoktu. Genel bir kıyım vardı. Genel işkence kalıpları vardı ve

bunlar, istisnasız, herkese uygulanıyordu. Artık işkence seanslarından sonra, "herşeye rağmen istediklerini yapmadım ya, o bana yeter!" denemiyordu. Görünüşte hiçbir şey istenmiyordu. İnsanlar önceden hazırlanmış ve uzun bir zaman dilimine yayılmış bir programa göre bir tezgaha, işkence tezgahına sokulmuş işleniyordu. Hemen o anda istenen birşey yoktu. Ürün, uzun sürecek bir mevsimden sonra toplanıyordu. İşkence sırasında kimseden birşey sorulmuyor, birşey istenmiyordu. İşkence süreci belli bir zaman kesitiyle sınırlı değildi. İnsan, sadece bir işkence konusu olarak kalıyor, işkencenin şekillenmesinde ona herhangi bir rol düşmez görünüyordu. Böylesine, sonsuza dek sürüp gidecekmiş gibi gelen işkence, kişinin sabır ve dayanma duvarlarını zorluyor, bazan bu sınırları tuzla buz ediyordu. İşte o noktada işkenceci amacına ulaşıyordu. Uzun bir baskı ve sindirme sürecinden, işkencecinin istemlerine uygun bir ortam doğuyordu.

Zaman zaman, izlenen bu genel doğrultunun dışına çıkılmıyor değildi. Eğer soruşturma safhasında istenen elde edilmemişse, veya daha fazlası elde edilmek isteniyorsa, soruşturmadan yeni çıkıp cezaevine gelmiş kişi ek bir soruşturmaya tabi tutularak, iş, kalınan noktadan daha ileriye götürülmeye çalışılır. Bunun için de o kişinin soruşturma safhasındaki durumuna ilişkin olarak ayrıntılı bilgi buraya uluştırılır. Cezaevi, soruşturma bölümü ile koordineli çalışır.

Cezaevine gidişimizin ikinci günü idi. Sabah sayımından sonra hücrelerdeki tüm insanları dışarı çıkardılar. O zaman hücrelerde toplam olarak yaklaşık 100 kişi vardı ve hücrelerin büyük çoğunluğu boş olmasına rağmen bu 100 kişi 4-5 kadar hücreye sıkıştırılmıştı. Hücrelerin önündeki alan, tıkanık olan iki tuvaletten taşan lağım su ile kaplanmıştı. Pis suyun kalınlığı yer yer 5 cm'ye varıyordu.

Hücrenin normal olarak 3-4 gardiyanı olmasına rağmen, oraya 15'ten fazla gardiyan birikmişti. Hepsinde, sürekli taşıdıkları copların yanısıra bir metre kadar uzunluğunda birer de kalas vardır.

Önce bizi dörderli sıralar halinde dizdiler. Ardından, defalarca "hazır ol!" ve "rahat!" komutu çektiler. Her rahat komutunda, ayaklarımızı bütün gücümüzle yere vurarak tek bir ses çıkarmamız isteniyordu. Bu komutlar sayısız kez verilen ve her keresinde de, "hayır hayır, olmuyor!" denerek, ayaklarımızı daha sert vurmamız istendi.Ayaklarımızı her yere vuruşta, pis su sıçrayarak tepemize kadar bizi ıslatıyor. Bizi bu işte yetirince yorduktan sonra, bu kez, marş söyleterek yürüyüş yaptırmaya başladılar. Gözaltından yeni geldiğimiz için herhangi bir marşı doğru dürüst bilmiyorduk.

Yürüyüş biçimi de daha önce hiç rastlamadığımız türdendi. Dizlerimizi karın boşluğuna kadar çektikten sonra, ayak tabanlarımızla yerden güçlü bir ses çıkaracak şekilde öne atmamız gerekiyor. Kollar hep birlikte ve aynı seviyeye kadar çıkacak, ileri geri sallanacaktı. Herkes dizlerini birlikte ve aynı derecede kaldırdıktan sonra ayaklarını aynı hizada yere vuracaktı. Yürüyüş sırasında en ufak bir düzensizlik olmayacak, bütün sıralar "çıta gibi" duracaktı. Ve bu yürüşe uygun olarak, "başla!" komutu verildikten sonra, hep birlikte ve yüksek sesle marş söylenecekti.

Alan yüz kişilik bir yürüyüş için çok dar, sürekli olarak çevremizde dönüp duruyor, pislik içinde çemberler çiziyoruz.

Gardiyanlar belirli aralıklarla, yüzleri bize dönük şekilde diziliyorlar. ellerindeki kalaslarla, yanlarından geçenlerin sırtlarına, omuzlarına vuruyorlar. İki yanda 7-8 kadar gardiyan bu işi sürdürüyor. Tutuklular, fazla dayak yememek için, gardiyanların tam önünden geçerken dizlerini karın boşluğuna gereği gibi çekmek ve sert adım atmak için çaba gösteriyorlar. Ama tüm çabalara rağmen, açlık, işkence ve bunlar sonucu yitirilen güçten dolayı hiç kimse-

nin dizini doğru dürüst kaldıramadığı görülüyordu.

Yürüyüşe son verdiklerinde kimsede ayakta duracak takat kalmamıştı. Açlık ve yorgunluktan gözlerimiz kararıyor, başımız dönüyordu.

Bu kez bizi hücre alanı uzunluğunca koşturmaya başladılar. Geride kalanları kalaslarla döverek koşuyu çılgınca bir çabaya dönüştürdüler. Karşı duvara varınca, bu kez, "geri dön!" komutuyla ters yönden koşu başlıyordu. Tutuklular geride kalmamak için ve bir an önce karşı duvara ulaşmaya çalışırken, bu, itişip kakışmalara ve bazılarının yere düşmesine, ayaklar altında kalmasına neden oluyordu. Koşanlar yere düşenlerin üzerinden aşıp geçmek zorunda kaldılar. Elbiselerimiz, yerdeki pis sudan sırılsıklam olmuştu. Gardiyanlar da kendilerini bu koşu heyecanına kaptırmışcasına, tutukluların arasına aç kurtlar gibi dalmış, önlerine gelene, geride kalmış olsun olmasın, vuruyorlardı. Koşma, sonu gelmez bir boğuşmaya dönüşmüştü. Örneğin önde koşan biri, tam karşı duvara varacakken, "dön!" komutuyla herkes bir anda geri dönüyor ve en önde olan, bu kez en arkaya düşerek saldırının baş hedefi oluyordu.

Koşma işinde bir yenilik daha yapıldı: Herkesin tam hızlı koştuğu bir anda "yat!" komutu gelir oldu. Herkes pis suyun içine hemen boylu boyunca uzanmak zorunda. Elbiseler emdiği pis suyu bir anda vücuda ulaştırıyor ve insan bundan korkunç bir tiksinti duyuyor, kendi bedenini iğrenç bir nesne hissediyor.

"Yat!" komutunu yeniden "kalk ve koş!" komutları izliyor. Bazan da yat ve kalk emirleri aralıksız bir şekilde tekrarlanıyor. Dayağa rağmen emirler anında işlemez hale geliyor. Emirin verilişi ile yerine getirilişi arasındaki süre gidarek uzuyor. Tutukluların bütün hareketleri, koşmaları, yatmaları, kalkmaları, çekimi ağırlaştırılmış bir film görüntüsüne bürünüyor.

Başımızdan aşağı akan terler elbiselerin emdiği pis suyla karışıyor, soluk alışverişimiz güçleşiyor, ayakta kalabilmek için son güç kırıntılarımızı harcıyoruz. İşkecenin son bulup biran önce hücreye dönme isteği çılgınca bir özleme dönüşüyor. Bu arzu ve sabırsızlıkla birlikte zaman uzuyor, işkenceler duracağına, ya da hafifleyeceğine, katmerleşiyor.

Toplu işkence, bir yanıyla işkencenin psikolojik etkisini arttırıyor. Hemen yanıbaşımızda, gözlerimizin önünde babamız yaşındaki kişilere, sakat ve hasta arkadaşlara yapılan acımasızca uygulamalar, yapılanları daha da çekilmez kılıyor. Bazan yaşlı biri, koşup ötekilere yetişsin diye bir uçtan öteki uca kadar dövülüyor. Yaralı veya hasta oldukları için ötekilerden geriye kalanlar işkencecilerin daha çok hışmına uğruyor.

İşkenceciler daha da vahşileşiyorlar: Bu kez "Sürün!" komutu geliyor. Bu kez alan, pis sularda sürünerek aşılacak. Üstelik yine, herkesten önce karşı duvara varmak üzere.. Gardiyanlar ortada dolaşarak, omuzlara, sırta, kaba etlere rastgele vurarak sürünmeyi hızlandırmaya çalışıyor ve çekilen acıyı anlatılması güç bir düzeye çıkarıyorlar. Bunca olup bitenden sonra sürünebilmek bir mucize haline geliyor. Ama tutuklular bunu da başarıyorlar. Hem sürünülecek, hem de daha az dayak yemek için öndekiler geçilecek. Karşı duvara ilk yetişenler, başları yapışık bekliyorlar. Herkesin gelip duvara dokunması gerektiğinden, arkadan sürünüp gelenleri, daha önce duvara ulaşmış olanların üzerine çıkarak ancak duvara yetişmeleri mümkün olabiliyor. Böylece duvarın önünde, başları duvara bitişik, üç-dört katlı insan yığını oluşuyor.

Bu sürünme işi de daha öncekiler gibi pekçok kez tekrarlanıyor. Sürünme, bir aşamadan sonra sırtüstüne çevriliyor. Hücrelerin önü bu kez de bu biçimde aşılıyor. Sürünmeye iniltiler

eşlik ediyor. Fiziksel bitkinlik, acı, ruhsal gerilimle bütünleşerek, hala varlık mücadelesi veren insan, kendi gezegeninde en dirençli canlı olma özelliğini ortaya koyuyor. Dışardan bakıldığında, direnmenin bu derecesini akıl almıyor, insan şaşkınlığa, hayrete düşüyor.

Şaşkınlığa gerçekte iki olgu kaynaklık ediyor: Bu olgular, birbirine zıt iki insan özelliğini yansıtıyorlar. Bunlardan biri, tutuklunun şahsında dışa vuran, insanın akılalmaz fiziksel ve ruhsal direnci; diğeri ise, gardiyanın şahsında, kuduran hoyratlık ve vahşet eğilimi; bu eğilimin ulaştığı boyut.

İşkececiler, artık tutukluların fizik olarak tükendiklerini, dayağa rağmen emirlerini uygulatamıyacaklarını görüyor ve vakit de öğleye yaklaştığı için bu işe şimdilik son veriyorlar. Ama "şimdilik" de olsa işkence bitmiyor!

Hepimizi hücre alanının kuzeyine düşen duvarın önünde topladılar. Gardiyanlar içimize girerek akıllarına eseni yapmaya başladılar. İçlerinde ne kadar insanlık dışı fantazi varsa -hayvansal demiyorum; çünkü hayvanlar bu tür fantazileri bilemez ve yaratamazlar!- bize uyguladılar. Rize'li olduğunu söyleyen çavuş, kendi memleketinden bir tutukluyu aramızdan çekip alıyor. Copunun ucundaki kalın ve halka biçimindeki ipi arkadaşın bir kulağına geçiriyor. Copu çevirerek ipin arasına iyice sıkıştırıyor. Daha sonra, öbür ucundan tuttuğu copu kendi çevresinde dolandırarak, kulağından sımsıkı bağlı arkadaşı kendi çevresinde koşturmaya başlıyor. O kadar hızlı dönüyorlar ki arkadaşın ayakları yerden kesilecek gibi oluyor. Onca bitkinlikten sonra bu enerjiyi nerden bulabildiğine şaşıyorum. Bedenin bütün ağırlığının asılı kaldığı kulak, kıpkırmızı kesiliyor, uzuyor, kopacak gibi oluyor. Aynı gardiyan bu kez de, arkadaşın köpek gibi havlamasını istiyor. Bu iğrenç oyun 15-20 dakika kadar böylece devam ediyor. Bu

manzara karşısında derinden sarsılıyor, acı çekiyoruz. Bu arada öteki gardiyanlar, kimine marş söyletip bilmediği için dövüyorlar. Kimimiz "tipsizlikten", kimimiz düzgün duramadığından, kimimiz yüksek sesle tekmil veremediğinden dayak yiyoruz.

Artık öğle yemeği sırası geldiği için içeri alınıyoruz. Bu arada gardiyanlar yemek yiyecek, sonra koğuşlara yemek dağıtılıcak. Bu genel yemek dağıtımı sırasında normalde hücrelere de yemek ve bazan da ekmek verilecek.

Hücreye alınmakla birlikte bu korkunç saatleri geride bırakmanın derin rahatlığını duyuyoruz. Herkes üzerindeki elbiseyi biraz daha kuru elbiselerle değiştiriyor. Elbise değiştirme sırasında herkesin bacaklarını ve kaba etlerini, siyah bir boyayla boyanmışcasına kapkara olduğunu görüyoruz. Özellikle ilk geldiğimiz gün kaba etlerimize öylesine vurulmuştu ki bu bölgede sağlam bir nokta kalmamış. Ezik ve yaraların verdiği acıdan günlerce oturmakta güçlük çekiyoruz. Bu, ayakta açılmış yarayla yere basmaya benziyor. Durumumuzu daha da zorlaştıran, hücrede ayakta olmadığımız zaman, geceleri uyku sırasında bile hep büzülüp oturmak zorunda olmamız. Elbet bize uygulanan programda bütün bunlar ince ince düşünülmüş olmalı..

Hücremize öğlen için bir tabak içine iki kepçe yemek ve ayrıca üç ekmek veriliyor. Bu yemek ve ekmeğin eşit olarak aramızda dağıtımı başlı başına bir sorun oluşturuyor. Burada insan yaşamını sürebilmesi, herkesin, payına düşen bir ya da iki kaşık yemeği, bir lokma ekmeği yemesine bağlı . Bu yanlızca bir ya da iki güne özgü değil; tutuklunun hergünkü beslenme rejimi böyle. O, bununla açlıktan ölmemek için, en azından kısa bir sürede ölmemek için gerekli besinin en azını alır.

Arkadaşlar ekmek ve yemeği paylaştırma işini bana bırakıyorlar. Sanki çok ağır bir yük yükleniyorum. Ne yapmalı? Üç ekmekle bir

tabak yemeği 19 kişi arasında eşit biçimde dağıtmak, bana, içinden çıkılması güç bir sorun gibi görünüyor. Bunun için tüm el hünerini göz inceliğini ortaya koymak gerekiyor.

Önce bir kaşığın sapıyla ekmeklerin herbirini 6 eşit parçaya bölüyorum, ortaya 18 parça çıkıyor. Bunların ucunda ufacık bir parça koparark 19. payı da oluşturuyorum. Yemek tabağını ise içindeki kaşık ile birlikte dolaştırıyorum. Herkes sırayla birer kaşık alıyor. Ben de alıyorum. Tabağın içinde hala biraz yemek kalıyor. Bu kere, ters yönden başlayarak herkesin yarım kaşık yemek almasını istiyorum. Sıranın sonuna gelindiğinde tabağın altında birşey kalmıyor.

O gün öğleden sonra, gözaltından yeni bir grup getirildi. Onlar avluya alınırken biz hücredekiler ayakta, sırtımız avluya dönük bekletildik. Bir önceki gün bize yapılanların tümü yeni gelenlere yapıldı. Biz olup bitenleri ses düzeyinde izledik ve gözümüzün önünde canlandırdık. Belirlenen bütün karşılama kuralları uygulandıktan sonra yeni gelenler hücrelere alındılar.

Hücrede en özgür zaman kesiti, akşam sayımı yapıldıktan sonra, uyku düzeninin alındığı anlar oluyor. Günün bütün azabı geride bırakılmış olarak ağız dolusu gülünüp konuşuluyor. Bu saatlerde pek gelip giden olmuyor. Ayrıca, hücreler karanlıkta kaldığında, gözetleme deliklerinde hücrelerin içi seçilemiyor.

Akşam saat 7.30 dolaylarında, kimin hücrenin neresinde yatacağı sorunu birçözüme bağlanıyor. Sonra içinde elbise bulunan çantalar yere konup üzerine oturuluyor, adına battaniye denilen ince örtü, dizlerin üzerine, gelebildiği yere kadar çekiliyor. Ancak ondan sonra, insan yaşadığının farkına varabiliyor, akıl denen nesne bir işlerlik kazanıyor.

Gözlerin birbirini zor seçtiği karanlıkta, alçak sesle bir sohbet başlıyor. Konu, öncelikle o gün yaşadıklarımızdır. Herkesin tanık

olma olanağı bulamadığı ilginç uygulamalar, sözler anlatılıyor. İşkencecilere karşı öfke ve içten kopup gelen küfürler dile getiriliyor. İşin içine ufak tefek yorumlar karışıyor. Hücrede ne kadar kalabileceğimiz sorusu gündeme geliyor ve bu konuda daha önce başkalarından duyulanlar anlatılıyor. Sohbet konuları arasına koğuşlardaki yaşama ait bilinenler, işkenceler, marşlar, yemek, dosyalarımızın ne zaman incelenebileceği gibi çeşitli konular, sorular karışıyor. Bütün bunların bilgilenmeye ilişkin, ya da merak giderici yanı ikinci plandadır. Sohbetin, konuşmaların özü, insan olduğumuzun farkına vararak, bu koşullarda da bunu yaşamak. Sabahtan akşama dek, amansız işkence uygulaması altında, kendisi hiçbir seçim yapmadan, başkalarının istek ve iradesine göre koşturulan, süründürülen, dövülüp sövülen, aç bırakılan insan pasif bir nesneye dönüşüyor, aşağılanıyor, kişiliği yokedilmek isteniyor. Sayım sonrasının bu nisbi "özgür" ortamında ise, insan, varlığını ortaya koymak için bir fırsat buluyor, bu onu rahatlatıyor. Kişi varolmanın, düşünmenin, konuşmanın mutluluğunu duyuyor.

Yemek konusunun sohbetteki payı oldukça geniş. Burada açlık dinmeyen bir yara. Ne güçlü bir irade, ne parlak bir bilinç, ne de yıkılmaz bir inanç açlığın acısını dindirebiliyor. Açlık cezaevinin ve işkencenin kopmaz bir parçası. Kişinin direnme gücünü yıkmak, onu sindirmek, istenen noktaya çekmek için sürekli, etkin bir araç olarak kullanılıyor.

Açlığın beslediği acı beyni sürekli uyarır. Mide açlıktan kazındıkça beyin yemeği düşünür. Beyindekiler söze dökülür. Yemeklerle ilgili sohbetler cezaevi yaşamının sürekli, ayrılmaz bir parçası olur.

O akşam da söz, bir süre günlük olup bitenler üzerinde dolaştıktan sonra yemek konusuna geldi. Kimi annesinin yaptığı yemeklerden, onların lezzetinden sözederken, bir başkası lokanta-

da yediği bilmem ne yemeğini ballandıra ballandıra anlatmaya başladı. Bir başkası kendi yörelerine özgü yemek çeşidini gündeme getirdi. Bir başkası, "bu yemeğin yapılışını bilen var mı?" dedi ve özene bezene anlatmaya koyuldu. Yemek üzerine sohbet uzadıkça uzadı.

Hücrede kalınan zamanın büyük bir bölümü "İstiklal Marşı" nın on kıtası, "Gençliğe Hitabe" ve "Andımız" okunarak, diğer askeri ve şoven marşlar söylenip ezberlenerek geçirilirdi. Gardiyanın görevlendirdiği biri bunları yüksek sesle mısra mısra, cümle cümle söyler, ötekiler de ayakta, "esas vaziyette", güçlerinin yettiği en yüksek sesle tekrarlarlar. Bunların sözlerini ya da makamını bilmeyen ve yeterince bağırarak söylemeyen kişiler hücre sıra dayağından geçirilirdi.

Hücreler çok kalabalık olduğu için, kısıtlı da olsa dinlenmenin yollarını bulmuştuk. Hücrenin ön sıralarında bulunanlar, marş söylerken sürekli çevreyi gözetlerlerdi. Bu arada sırayla ikişer kişi tuvalet bölümüne çökerek dinlenirdi. Ancak gardiyanlar sık sık hücrelerin önüne gelip içeriyi gözetledikleri için bu da öylesine kolay değildi.

Buraya getirilişimizin üçüncü günüydü. Cezaevine yeni getirilen iki kişi bizim hücreye kondu. Böylece sayımız 21'e çıktı. Yeni gelenlerin ikisinin de saçları birhayli uzundu. Biri mahkemeye tanık olarak çıkmışken tutuklanmış, cezaevi girişinde de saçları kesilmemişti. Gardiyanlar saçlarını bizim kesmemizi istediler. Tıraş makinesi istedik; ama vermedikleri gibi, "bunların saçını biran önce kesmezseniz anasını..!" deyip gittiler. Elimizdeki permatikler ise kullanılmış ve körelmişti. Çaresiz onları kullandık yine. Saç tıraşını 3-4 arkadaş yürüttü ve saatlerce sürdü bu iş. Sonunda bu arkadaşlar bitkin düşerken, yer yer parlayan, yer yer kana bulanan iki kafa çıktı ortaya ve ortalık saç kırıntılarına boğuldu.

Hücredeki dördüncü ya da beşinci günümüzdü. Bir öğle yemeği zamanı. Ayaktaydık, yemeğin dağıtılmasını bekliyorduk. Yemek dağıtan arkadaş hücremizin önüne geldiğinde yepyeni birşeyle karşılaştık. Karavana ağzına kadar yoğurt yemeğiyle doluydu. Nede çocukça bir sevinçle dolmuştuk! Midelerimiz için gün doğmuştu! Hücrede yemek konacak ne kadar kap varsa hepsini doldurduk. Gardiyan da bu kapların doldurulmasına ses çıkarmadı. Hangi dağda kurt ölmüştü acaba? Yoksa gardiyanların böylesine merhametli anları da mı olurdu?. O, hücrenin önünden ayrıldıktan sonra iştahla yemeği süzmeye başladık. Yemeğin tümünün dağılıp yemek duasının okunmasını bekliyorduk. Yemek suyunun görünüşünde bir tuhaflık yok değildi. Ama şimdi kafa karıştırmanın sırası mı?. Dua okunduktan sonra hücremizin önüne iki gardiyan gelip dikildi. Yemeğe ilk kaşıkları atmakla birlikte işin iç yüzünü anladık. Damağımıza bir acı saplandı. Yemeğe tursil doldurulmuştu. Yemekten bir kaşık alan tiksintiyle geri çekildi. Ama gardiyanlar, hepsini yememiz için bizi zorlamaya başladılar. Yavaş yavaş kaşıklıyorduk ve her kaşıktan sonra içimizi bir bulantı sarıyordu. Kimileri dayanamayıp kustular. Ama gardiyanlar onlara da tursilli yemeği yedirmeye devam ettiler. Herzamankine göre çok olan yemek birtürlü bitmiyordu. Sonunda gardiyanlar bize tüm yemeği yedirip gittiler. Herkes bir sıkıntı içindeydi ve çoğumuz kustuk. Koğuşlara dağılışımızdan aylarca sonra bile, o sebunlu yemeğin pis kokusunu ve tadını içimde hissetmeye devam ettim. Onca açlığa rağmen, o anı hatırladığımda tüm yemeklerden nefret ediyordum.

Hücrelerde tam gün işkence uygulanır. Sabah tıraşından ve kahvaltıdan sonra, saat 7.30-8.00 arasında sayım yapılır. Sayımdan sonra, hemen hücreler boşaltılarak marşlı, yürüyüşlü, koşulu, sürünmeli, dayaklı "eğitim" yapılır. Öğle yemeği zamanı,

sözde işkence için bir ara vermedir. Ama bu, yemeğin kendisi de hem dağıtanlar, hem de yiyenler için çoğu kez bir işkenceye dönüşür. Yemekten sonra insanlar hücreden çıkarılıp öğleden önceki işkence programı bir kez daha tekrarlanır, ya da ayakta akşama kadar yüksek sesle marş söyletilir. Akşam yemeğinden sonra saat 6-6.30'dan sonra sayım yapılır. Ve sayımdan sonra tutuklular bir parça soluk alabilir.

Hücredekiler diğer tutukluların yararlandıkları yakınlarıyla görüşme hakkından yararlanamıyorlar. Cezaevine getirildikten sonra, dilekçe verip tutuklama kararına itiraz etmek istediğimizi söyledik. "Beyefendiler dilekçe verecekmiş!." diyerek bizimle alay ettiler ve bu isteğimize sıra dayağıyla karşılık verdiler.

Bir başka ilginç olay da şuydu: Yakalanmadan önce üniversite giriş sınavlarına katılmak için başvuran tutuklu gençlerin aileleri, sıkıyönetime başvurup çocuklarının nerede ve ne zaman sınava gireceklerini içeren dilekçeler ve sınava giriş kartlarının kendilerine verilmesini istemişler.Bunun üzerine gardiyanlar hücreye gelip kimlerin sınava girmek için başvurduklarını tespit ettiler, sonra da onlardan, sınava girmekten vazgeçtiklerine ilişkin bir dilekçe aldılar. Kendi elyazılarıyla alınan bu dilekçeler ailelerine gösterilerek dosyalarına konmuş. Sınav günü geldiğinde ise gardiyanlar koğuşlara gelip -o zaman biz de artık koğuşlarda idik- alaylı bir şekilde, üniversite sınavlarına girmek isteyen olup olmadığını sormuşlardı.

Hücerede bir hafta geçirmiştik ki, yeni gelenleri yerleştirmek için bizi birinci kattaki hücreden çıkarıp ikinci kattaki hücrelere verdiler. Bu ve bunun üstündeki katlarda en büyük sorun su sorunuydu. Bu katlara ancak birinci kattan su getirilebiliniyordu. Bu kattaki beş hücrede, son günlerde gelenlerle birlikte 100 kişi kadardık. Hepimize günde, ortalama 15-20 litre büyüklüğünde bir

bidonla su getirilirdi. Baştaki hücreden başlayarak herkes bir bardak su içiyor, kollar uzanarak bidon, bitişik hücreye doğru itiliyordu. Bu şekilde hücreden hücreye itilen bidondan herkes ancak bir bardak su içebiliyordu. El ve yüz yıkamak için su yoktu. Kapları kaşıkları, eğer varsa, kağıtla temizlerdik; yoksa, öylece kalırlardı. Tuvalet için su bulunmazdı. Traşımızı susuz yapardık. Bu yönüyle de olsa, alt katta olmanın bazı avantajları vardı. Şimdi diğer bütün eziyetlere bir de su yokluğundan doğanlar eklenmişti.

Bir akşam sayımdan sonra büyük gürültüler oldu. Bir takım insanların hücreye getirildiğini duyduk. Konuşmalardan, bir koğuşu olduğu gibi boşaltıp getirdiklerini anladık. Sonradan sayılarının 40 olduğunu öğrendik. Saat 8-9 sıralarıydı. Yeni gelenler işkenceye alındılar. Feryatları gecenin karanlık ve sesizliğini parçaladı. İşkence saatlerce sürdü. Onların feryatları arasına, sık sık, işkenceyi yöneten teğmenin "demek Kürt devleti kuracaksınız haa!." biçimindeki öfkeli yırtınması eklendi. Güya koğuştaki arama sırasında içinde "bölücülük" işlenen bir mektup bulunmuş...

Sonradan olayın tümüyle farklı olduğunu öğrendik. Gece koğuşta biri gazete okumuş. Gardiyan, gözetlemeden bunu farkedip haber vermiş. Bunun üzerine hemen koğuş basılmış ve gazete okuyanın ortaya çıkması istenmiş. Kimse olayı üstlenmeyince de koğuşun tümünü boşaltıp getirmişler. Uzun süren işkencelerden sonra onları da hücreye kapatıp gittiler. Sonradan, tümünün de tek bir hücreye kapatıldığını öğrendik. Biz önce 19, daha sonra da 21 kişiyle tek bir hücreye sıkışmanın ne denli olağanüstü bir iş olduğunu yaşamıştık. 40 kişinin bir hücreye sığdırılabileceğini bir türlü akıl erdiremiyorduk. Sonradan, 50 kişiyle bir tek hücreye tıkıştırılmış insanların öyküsünü de dinledik.

Soruşturmada birlikte kaldığımız oldukça dirençli bir arkadaşı cezaevine getirip hücreye kapattılar ve soruşturma aşamasında

öğrenemedikleri bir konuda itirafa zorlamak için özel işkenceye aldılar. İşkence uygulamasını bizzat Yüzbaşı Esat yürüttü. Kendisine yemek ve su verilmedi. 1. Kattaki lağım suyuyla dolu hücrelerin içinde saatlerce çırılçıplak tutuldu. Geceleri orada bekletildi. Bizi koğuşlara verdikleri zaman da o hala hücrede idi.

Hücrede 20 gün kaldık. Bu süre boyunca bir kez bile büyük tuvalete gitmedim, gitme ihtiyacını duymadım. Bu bile, bize uygulanan "beslenme" politikasını anlamaya yardımcı olur sanırım.

Koğuşlara dağıtılacağımız gün Yüzbaşı Esat ve cezaevindeki gardiyanların çoğu hücrelerin oraya gelmişlerdi. Yüzbaşı, önce hücrelerden rastgele kişilere, İstiklal Marşı'nın belli kıtalarını, Gençliğe Hitabe'yi, Andımız'ı ezbere okumalarını, okuyamayanları koğuşlara göndermeyeceğini söyledi. Bu şekilde tutuklular sınandıktan sonra, hücreler tek tek titiz bir aramadan geçirildi. Ardından hepimizi hücrelerin önündekie alana topladılar. Yüzbaşı, her zamanki uykusuz hali ve kızarmış gözleriyle bize nutuk çekti. İçinde bulunduğumuz yerin bir askeri okul olduğunu, bizlerinde bu okulun öğrencileri olduğumuzu, her koğuşun bir dershane niteliği taşıdığını belirtikten sonra, "hem komünizmin, hem de faşizmin anasını s... " dedi. En küçük bir disiplinsizlik halinde bizi aşağıdaki hücrelere tekrar koyacağını ve orada altı aydan fazla yaşayamayacağımızı ekledi. Daha sonra, elindeki listeye göre hangi koğuşlara dağıtıldığımızı açıkladı.

Bir çavuş, birkaç gardiyanla birlikte, içinde bulunduğum 22 kişilik grubu alarak "havalandırma" denen bir yere getirdi. Orada çırılçıplak soyunmamız istendi ve herşeyimiz bir kez daha didik didik arandı.

Burada, bizim için yeni olan kimi şeyler göze çarpıyor. Örneğin gardiyan, ".... Koğuş!" diye haykırdığında, cevap olarak koro halinde, ama daha gür, daha sert ve daha kaynaşmış biçimde,

"emret komutanım!" sesi geliyor. Bu ses ilk anda ürkütücü bir etki bırakıyor. O, bu zorbaların tutukluları nasıl bir cendere içine koyduklarının bir işareti oluyor.

Bizi alıp ikinci katta bulunan koğuşa götürüyorlar.

Koğuş kapısından sanki bambaşka bir dünyaya adım atıyoruz. İlk etki ürkütücü ve karamsarlık verici.

Tutukluların tümü tek tip eşofman giymiş, bir köşede dizili. Benizleri uçuk, güneş yüzü görmemiş gibiler. İlk bakışta onları birbirinden ayırmak güç.

Zemin hariç, her yer resim ve yazılarla dolu. Pencere camları bile resimlerle kaplanmış, ya da boyanmış.

Gardiyanın, "sorumlu gelsin!" demesi üzerine, uzun boylu biri yerinden fırlayıp ayağını çok sert biçimde yere vuruyor ve o kadar hızlı ve yüksek sesle tekmil veriyor ki ağzından çıkanların hiçbirini anlamak mümkün olmuyor. Onun ardından "sorumlu yardımcısı" çağrılıyor. O da aynı çeviklik ve yüksek sesle, kendini yırtarcasına tekmil veriyor.

Duruşlar, giyinişler, tekmiller, hiçbir şey normal bir insanın davranışına benzemiyor. İnsanlar robotlaştırılmış sanki. Herşey bir cenderede şekillendirilmiş, tekleştirilmiş, bir kalıba sokulmuş.

5 NOLU'DA YAŞAM

Nöbetçi, her sabah saat 5'te koğuşu uyandırır. "Kalk!" sözüyle birlikte, herkes kendini biran önce tuvalete atmak ister. 63 kişilik koğuşta kapısız, kapı yerine bez bir perde çekilmiş bir tek tuvalet bulunuyor. Tuvaletin önünde bir anda 63 kişilik bir kuyruk oluşuyor. Geceleri tuvalete gitmek genellikle yasak olduğu için, tüm ihtiyacın giderilmesi sabah kalkışına erteleniyor.

Koğuşun suyu bidonlarla alt kattan taşındığından her zaman su sıkıntısı çekiliyor. Bu nedenle, tuvalete gidenlere belli ölçüde su

veriliyor. Bu arada, gardiyan gelmeden önce tuvalet kuyruğunun erimesi için, başta koğuş sorumlusu ve yardımcısı olmak üzere, bütün tutuklular açık bir tedirginlik içinde oluyorlar. "Acele et!" uyarıları birbirine karışıyor.

Tuvalet ihtiyacı giderildikten sonra sıra traşa geliyor. Burda da hergün traş olmak zorunlu. 63 kişinin 1.5 metrekarelik tuvalet boşluğunda traş olması mümkün değil. Bu nedenle koğuşun içine iki-üç kadar leğen konarak üçer dörder kişilik gruplar halinde bu leğenlerin başında traş olunuyor. Koğuşta yalnızca iki küçük ayna var. Bu yüzden, çoğu kişi aynasız traş olmak zorunda. Dört kişiye bir permatik düşüyor ve haftada bir yenileniyor. Böylece, yenisi verilinceye kadar bir cilet 28 kez kullanılmış oluyor.

Daracık koğuşta bu kadar insan sürekli itişip kakışıyor. İnsan, bir adım ileri gitmek için eliyle yer açmak zorunda kalıyor. Her leğenin çevresinde üç-dört kişi traş olurken, onlarıda geride sakallarını sabunlayıp sıralarını bekleyenlerin halkası çeviriyor. Traş olanlar, başka bir leğen üzerinde, kendilerine verilen bir bardak suyla -eğer su varsa- yüzlerini yıkıyorlar. Tüm bu işlerin büyük bir hızla yapılması ve gardiyan karavanayı almaya geldiğinde herkesin eğitim düzeninde olması gerekiyor. Bütün koğuşun traşı 20 dakikayı geçmiyor. Traşı bitenler derhal ikişerli sıralar halinde dizilerek eğitim düzeni alıyorlar.

Cezaevinde tutuklular, zaman zaman, bir asker gibi, gardiyana künyelerini kısacak okumak zorundalar. Buna "kısa künye yapmak" deniyor. Böyle durumlarda kişi, sağ ayağını bütün gücüyle, sert bir ses çıkaracak şekilde sol ayağının yanında yere vurur ve kollarını da bedenine yapıştırır, yüksek sesle künyesini okur. Verilen emirlere karşı da aynı biçimde emir tekrarı yapılır.

Ayrıca gardiyan, nerede olursa olsun, koğuş ismini seslendiğinde bütün koğuş tek ses halinde "emret komutanım!" demek

zorunda. Verilen bir emre karşı da "emredersiniz komutanım!" denir. Bu uygulama sürekli işkence gerekçelerinden biridir. Eğitim sırasında, özellikle marş söylenirken çoğu kez dışardan gelen seslenmeler duyulmaz. Bu nedenle de, çağrıya cevap vermediği için tüm koğuş cezalandırılır. Bu işin zaman zaman iyice cıvıklaştırıldığı olur. Örneğin gardiyan, "ben ıslık çaldığım, ya da başka bir ses çıkardığım zaman da 'emret komutanım!' diyeceksiniz," der. Ayrıca, kendisinin dışındaki gardiyanların çağrılarına da cevap vermememizi ister. Oysa bu da ötekiyler için bir suç nedenidir. Böylece, sıra dayağı için sürekli nedenler vardır. Bu uygulama zaman zaman oldukça komik durumlara yol açıyor. Örneğin bazan, uzaktaki trenin düdüğü gardiyan ıslığı sanılıp "emret komutanım!" diye haykırılır. Bazan da gardiyan gerçekten ıslık çaldığı halde, bu trenin düdüğü sanılabilir...

Bir başka toplu tekmil şekli de şöyle: Gardiyan kapıyı ya da kapı mazgalını açtığında, veya "birisi gelsin!" dediğinde koğuştaki tüm tutukluların kapıya koşup kısa künye yapmaları gerekiyor. 63 kişi aynı anda ve yüksek sesle kısa künyesini söylediği zaman kulak patlatan bir gümbürtü oluşuyor. Bu bir hindi sürüsünün panik anında kopartığı şamataya benziyor. Besbelli, kimin ne dediği anlaşılmıyor. Gardiyan bazan çok k[illegible]ralıklarla kapı mazgalını açıp birşey söylüyor. Dolayısıyla bu komik sahne peşpeşe tekrarlanıyor. Aynı durum havalandırma anında ve koridorlarda da geçerli. Burada da gardiyan "bir kişi gelsin!" dediği zaman herkes yerinden fırlayarak önünde diziliyor ve kısa künye yapıyor.

EĞİTİM: MARŞ, YÜRÜYÜŞ, KİTAP OKUMA

Cezaevindeki işkence sisteminin belkemiğini, adına eğitim denen uygulamalar oluşturur. Bu, zaman olarak bütün günlük yaşantıyı kaplar. Kaba dayak ve işkencelerin yanısıra, insanlar asıl bununla çökertilir. Bildiğim kadarıyla, işkencenin bu türü, en sistemli bir şekilde dünyada ilk kez Türkiye'deki faşist yönetim tarafından Kürdistan'daki askeri cezaevlerinde, daha doğrusu toplama kamplarında uygulandı.

Cezaevine konan insanlardan bir hafta, bazen de iki-üç gün içinde 60 kadar marşı ezberlemeleri istenir. Bu, yaklaşık olarak 120 sayfalık bir kitaba eştir.

Havalandırmadaki eğitim zamanlarının dışında, günboyu içerde iki sıra halinde diziliyoruz. Herkes dizlerini karın boşluğuna çekip ayaklarını sert biçimde yere vurarak yerinde sayıyor ve buna uygun şekilde marş söyleniyor. Marşları makamına uygun ve yüksek sesle söylemek gerekiyor. makamlar da sürekli değişiyor. Gardiyan ikidebir yeni bir makam öğretiyor ve buna uygun yeni bir yerinde sayış temposuna geçiliyor. Bir marşın bitiminden sonra durmak yasak. Hemen başka bir marşa geçiliyor. Sabah kahvaltısından önce başlayan marş okuma, kahvaltı sırasında kesiliyor ve kahvaltı biter bitmez tekrar başlıyor. Saat 7.30-8.00 arasında yapılan sayım sırasında da ara veriliyor. ve sayımdan sonra yine devam ediliyor. Öğle yemeğinde de bir süre ara veriliyor. Yemekten sonra akşam sayımına kadar yerinde sayarak marş söyleme işi sürüyor. Cezaevindeki 40 kadar koğuşun hepsinde birden aynı şey cereyan ediyor. Aylar ve yıllar böylece sürüp gidiyor.

Her yönüyle bıkkınlık ve tiksinti veren bu iş, zaman zaman

insanı çileden çıkartacak gibi oluyor. Örneğin sabahları içerdeki eğitime başlandığında Andımız, İstiklal Marşı'nın on kıtası ve Gençliğe Hitabe okunuyor. Öğleden önce havalandırmaya çıkışta, havalandırma eğitiminin bitiminde, öğleleri yemek için marşlara ara verildiğinde, yemekten hemen sonra eğitime başlarken, öğleden sonra havalandırmaya çıkışta, koğuşa dönüşte ya akşamları eğitime son verildiği zaman bu çıldırtıcı işlem tekrarlanıyor. Böylece bunların her biri günde sekiz kez okunmuş oluyor. Sıkıyönetim mercileri, zaman zaman, cezaevlerindeki bu vahşeti gizlemek, kamuoyunu yanıltmak için, tutukluları, "İstiklal Marşı'nı bile okumayı red eden azgın kişiler" gibi göstermeye çalışıyorlar. Gülünç değil mi?

Yürüyüşe ve yerinde saymaya daima marş eşlik eder, bunlar birbirinden ayrılmaz. Cezaevinde en ufak bir adım bile yürüyüş ve marş olmadan atılmıyor. İkinci kattaki koğuş kapısından çıkarak, 10 basamaklı merdivenden inip alt kattaki koğuşun kapısından birşey almak ve tekrar koğuşa dönmek bile kurallarına uygun bir yürüyüş ve marşla geçiyor. Merdivenlerden inip çıkarken de kişinin uygun adım yürümesi, dizlerini karnına çekip ayaklarını sert biçimde yere vurarak ses çıkarması gerekli. Kantine, banyoya, görüşe, revire, koridoru yıkamaya, karavana getirip götürmeye ve başka herhangi bir işe gidip gelmek daima yürüyüşlü ve marşlıdır. Hatta mahkemelerde bile, mahkeme salonuna gidip gelirken uygun adımla ve marş söyleyerek yürütülürdük.

Bazen de iç emniyet amiri olan Yüzbaşı, hoparlörlerle komut vererek 40 koğuşa birden yerinde saydırır, marş söyletirdi. Böylece 40 koğuş birden aynı anda yürür ve aynı marşı söylerdi. İç emniyet amirinin hoparlörle yaptığı herhangi bir konuşma ya da açıklamadan sonra, "iyi günler!" dediği zaman, bütün koğuşlar bir ağızdan üç kez "sağol!" diye haykırırdı.

Eğitim sırasında ve marş söyleme süresince tuvalete gitmek, su içmek, oturmak yasaktı. Bu süre boyunca ranzaya ya da duvara yaslandığı için birçok arkadaş dayak yerdi. Bazen tuvalete tek tek gitmek için izin verilirdi. O zaman da bir arkadaş, eline kağıt kalem alarak tuvalete gidecekleri sıraya koymakla uğraşırdı. Ama çoğunlukla bu da mümkün olmaz ve insanlar öğle vaktine kadar tuvalete gitme olanağı bulamazlardı.

Aylar, yıllar boyu uygulanan feci işkencelerden dolayı, kimse eğitimde "disiplinsizlik" yapmayı düşünmezdi. Hem kapı mazgalı aniden açılabilir, hem de koğuşa açılan ve geri planı karanlık olan gözetleme yerlerinden her an farkedilebilirdik. Genellikle bir yada birkaç gardiyan, gözetleme yerinde sürekli bulunurdu. Söz konusu ara koridor karanlık olduğu için, biz onları farkedemez, bu nedenle de sürekli bir gerilim içinde olurduk. Aramızda idareye bilgi sızdıranlar da vardı. İdare, her koğuşta kendisiyle işbirliğini kabul eden zayıf unsurlar bulmuştu ve böylece koğuşu içerden de denetleyebilmekteydi. Hatta, böylelerinin kimliklerini saklama gereği bile duymazlardı. Gardiyanlar yemek ve su konusunda böylelerine ayrıcalıklı davranırlardı.

Eğitim sırasında gülünmez ve konuşulmazdı. Eğitim denen şey ise, zaten uyku, traş, yemek ve tuvalete ayrılan zaman dışında, tutuklunun tüm gününü kapsar. Tutuklu, eğer bir isteği varsa, koğuş sorumlusuna iletirdi. Onun dışında kimsenin birbiriyle bir alış-verişi olamazdı. Konuşmak çok gizli ve kısıtlı bir oranda gerçekleşiyordu. İnsanlar konuşamamaktan, nerdeyse konuşmayı unutmuşlardı.

Son derece sıkıntı verici bir uygulama da, seyrekde olsa başvurulan toplu kitap okumaydı. Bu da elbet gardiyanın isteğine bağlı. Eğitimin biçimine o karar verir.

Örneğin, herkes düzgün sıralar halinde ayakta dururken,

koğuş sorumlusu "Atatürk'ün Hayatı" adlı kitabı satır satır, yada cümle cümle yüksek sesle okur. Her satır, yada cümle bittikten sonra, koğuşun tümü en yüksek sesle söylenenleri tekrarlar. Örneğin sorumlu okur:

"Atatürk yedi yaşındayken ...."

Koğuş koro halinde :

"Atatürk yedi yaşındayken ...."

Sorumlu :

" ... babasını kaybetti."

Koğuş koro halinde :

" ... babasını kaybetti."

Bu böyle saatler boyu sürüyor. İnsanın boğazı kuruyor, sesi kısılıyor, beyni zonkluyor. Toplu kitap okuma, cezaevindeki dayanılmaz işkencelerden biri.

HAVALANDIRMA

Cezaevinde havalandırma saati yaklaştığı zaman yaşanan duygular kadar karmaşık ve korku dolu başka an olamaz. Bu, sanki dönüşü olmayan bir gidiştir. İşkencenin, dayağın, baskının, hakaretin, iğrençliğin en büyüğü genellikle havalandırmadaki eğitimde yapılır. Bu nedenle dışardaki eğitim saatleri tutuklular için bir karabasana dönüşür.

Havalandırmaya çıkacağı zaman koğuş, her zamanki yüksek sesle kendini sayar. Havalandırmaya çıkar çıkmaz dörderli sıralar halinde dizilir. "Kol uzat!", "hazır ol!", "rahat!" gibi komutlardan sonra gardiyan, genellikle şaşıracağını tahmin ettiği tutukluları çağırıp Andımız, İstiklal Marşı ve Gençliğe Hitabe'yi okutur. Koğuş da söylenenleri tekrarlar. İstiklal Marşı'nın on kıtasını, o korkulu anda bile birçok insan aksamasız okur. Gardiyan, yanlış okuyanı bir kenara çekerek başka birini çağırır. Sonunda kimi gün, marşı

kusursuz okuyamayanlardan koca bir grup oluşur. Bunlar iyice bir dövülür, kendilerine küçültücü hareketler yaptırılır. Ardından yürüyüşe geçilir. Yürüyüş sırasında kollar hep birlikte ve parelel biçimde öndekinin omuz hizasına kadar kalkıp iner, dizler karın boşluğuna kadar çekilir. ileri doğru sert biçimde atılır. Sıraların düzgün olmasına dikkat edilir ve yürüyüş esnasında aralıksız biçimde yüksek sesle marş söylenir. Koğuş gardiyanı ve yanındakiler tutukluları gözetlerler. Ağızlara ve yüz hatlarına bakarak kimin marş söylemediğini veya yeterince bağırmadığını anlamaya çalışırlar. Bu süre zarfında çoğu insan şu yada bu nedenle birkaç kez dayak yer.

Yürüyüş esnasında ayrıca ırkçı ve şoven bir dizi sloganın haykırılması istenir: "Ne mutlu Türküm diyene!", "bir Türk dünyaya bedeldir!", "her Türk asker doğar!" gibi...

Tutuklular sık sık ileri geri koşturulur; çöküp kalkma, şınav, sırt üstü yatıp ayakları havaya kaldırma, tek ayak üzerinde uzun süre bekleme, tek parmakla duvara yaslanma hareketleri yaptırılır. Yaz güneşinin Çıplak betonu yaktığı zamanlarda tutuklular bu kızgın beton üzerinde çıplak vücutla yüzüstü veya sırtüstü yatırılır, süründürülür. Deri yanıp su toplar. Kışın ise aynı alanda, buz gibi soğuk havada, kar, buz üzerinde veya soğuk suda benzer hareketler yaptırılır. Tutuklular, yeterince canlı yürümedikleri veya yüksek sesle marş söylemedikleri gerekçesiyle defalarca sıra dayağına çekilir. Bazen, üzerinde eğitim yaptığımız bir su birikintisini içip bitirmemiz istenirdi. Hep beraber yere uzanır, ağzımızı kirli su birikintisine dayardık. Koğuşun tümü bu birikintiye yetişmeye çalışınca insanlar üstüste yığılır, bu da altta kalanları bunaltırdı. Suyu ağzımızda gargara yaparak içiyormuş gibi görünür, diğer yandan dirseğimizi, göğsümüzü suya batırarak elbiselerimizin suyu emip bitirmesini sağlardık. Böyle zamanlarda içimizden

bazılarının suyu gerçekten içtiği de olurdu. Böylece, yerde hiç su bırakmadan kalkardık.

Havalandırma sırasındaki bu işkencelere dayanamıyan birçok arkadaş bayılırdı ve onları, koğuş dönüşü, el ve ayaklarından tutarak taşırdık.

Aynı havalandırma genellikle iki koğuş için kullanılıyordu. Her koğuş öğleden önce veya sonra olmak üzere, günde 1.5-2 saat bu işkencelerden geçerdi. Aynı havalanddırmaya çıkan koğuşlardan birinin gardiyanı mahkemeye veya başka bir yere gitmişse, diğer koğuş, içerde kalan bu koğuşun yerinede eğitim yapardı. Bazen de, bilinçli olarak koğuşlardan biri havalandırmaya çıkarılmaz, böylece diğerine sabahtan akşama kadar yoğun işkence yapılırdı.

Yanımızdaki bir koğuşun altında hastalar koğuşu vardı. Hastalar eğitim yapacak durumda olmadıkları için, diğeri bütün gün havalandırmada kalarak "eğitim" yapıyordu.

1983 yılı eylül başında cezaevinde başlatılan direnişi bastırmak için dışardan bir bölük komando getirilmişti. Bölük komutanı olan yüzbaşı, bir gün koğuşlardan birini havalandırmaya çıkararak zorla yürüyüş yaptırır. Ancak koğuş yürümeye başladığında bu komando yüzbaşısının bile ağzı açık kalır. Gördükleri karşısında şaşırır. Hemen koğuşu durdurur, bunun yürüyüşle bir ilgisi olmadığını söyler. Yürüyüşlerini kaz yürüyüşü diye niteler. Ayaklarını biraz kaldırarak askerler gibi yürümelerini ister.

BİR VOLEYBOL OYUNU

15 günde, yada ayda birgün, öğleden sonra sözde voleybol oynanırdı. Oyuna katılanlar, cezaevindeki yaşam esprisine uygun biçimde oynarlardı. Hiç kimse gülmez konuşmazdı. Herkes oyun alanında esas duruşta beklerdi. Top tam "oyuncunun" üzerine gelip ona çarpacağı zaman oyuncu hemen topa vurup esas

duruşa geçerdi. Topun peşinden koşmak ona atılmak, zıplamak 5 Nolu'nun voleybol oyunu kurallarına aykırı ve yasaktı. Oyuna katılanlar esas duruşlarını bozdukları gerekçesiyle sık sık dayak yerlerdi. Bu nedenle kimse oynamak istemediği halde gardiyan istediğini oyuna sokardı. Cezaevindaeki en büyük mizah konularından biri de işte bu voleybol oyunu idi. Bazen de oyunun tam orta yerinde, birisi hata yaptı diye gardiyan hemen ağı söker ve bize eğitim yaptırmaya başlardı.

Koğuşta sayım yapılacağı zamanlar, daha dakikalarca önceden, başta sorumlu olmak üzere koğuşu bir korku sarar ikili sıralar halinde dizilerek sayım düzenine geçilir. Sorumlu koğuşun girişinde bekler. Sayım yapanlar büyük bir hızla içeri girerler, tam o anda sorumlu gür bir sesle "rahat!" ve "hazır ol!"çeker. Bu "rahat" ve "hazır ol" lardan o kadar ses çıkar ki ta cezaevinin öbür ucundan duyulur. Daha büyük koğuşlarda yüzlerce insanın bir anda bütün gücüyle ayağını yere vurmasından koğuşlarda çatlaklar oluştuğu için, bazı koğuşlarda bu "rahat!" ve "hazır ol!" uygulamasına son verilmişti.

"Dikkat!" çeken sorumlu koğuşun mevcudunu bildiren tekmilini verir. Bunun ardından ön sıradakiler, baştan başlayarak büyük bir hız ve mümkün olan yüksek hir sesle kendisini ve arkadaşını çift sayı halinde sayarak çöker. Onunla birlikte arkasındaki de çöker. Sayı sayma hızla birinden ötekine geçer ve bu şekilde sayım 4-5 saniyede biter. Sayımı yapanların koğuştan çıkacağı sırada, sorumlu bir "dikkat!" daha çekerek yerdekilerin yine ayaklarını sert bir şekilde yere vurarak kalkmalarını sağlar.

Sayımın hızlılık derecesi akılları durduracak niteliktedir. İnsanların kendi kendilerini sayarken çıkardıkları sesler, havlamalara benzer bir duruma getirilmiş. Sayımların pekazı belasız atlatılır. Sayı saymayı şaşıranlar dövülür. Sayımın cansız yapılması, ya da

yerden yeterince ses çıkartmama koğuşun sıra dayağından geçirilmesine neden olur. Koğuş " ranza altı" yapılır. Herkesin ranzaaltına girmesi sağlanır. Giremeyenler zorla sokulur. İnsanlar çok dar ranza altlarında boğulacak gibi olurlar. Yada çöküp kalkma ve yatma talimleri yaptırılır. Tutuklular yere yatırılarak birbirine bindirilir. Koğuşa yeni gelenler sayımlarda ön sıralara konarak daha çok dayak yemeleri sağlanır. Bazen de Sayım çalışması adı altında, saatlerce sayı saydırılır ve "çök-kalk" yapılır.

İşte bu durumlardır ki sayım yaklaşırken tutukluları bir telaş ve heyecana sokar. Başta sorumlu, herkes, sayımların canlı olması için birbirini uyarır. Sayım sonrası, büyük bir tehlike atlatılmış gibi rahatlığa yolaçar.

Akşam sayımından hemen sonra yemek yenir ve "kaybolunur". Sayımın bitimiyle yatağa girme arasındaki süre yarım saati geçmez. Bu yarım saat içinde koğuş iki posta halinde yemek yer, bulaşıklar yıkanır ve tuvalete gidilir.

Yemek ne zaman yenirse yensin onu hemen yatağa girme izler. Yemekten sonra ayakta kalan kişi, o saatte nöbetçi olanla birlikte cezalandırılır. Bazen bütün koğuş dayaktan geçirilir. Yaz aylarında, sayımın erken yapılıp yemeğin erken yendiği bazı günlerde, güneş daha batmadan yatağa girmek zorunda kalırdık.

Bizim koğuşta toplam olarak 20 demir ranza vardı. Ranzalar çok dar oldukları için,ancak ikişer kişi yanüstü yatarak sığabiliyordu. Böylece ranzalarda toplam 40 kişi yatabiliyordu.Geriye kalan 23 kişi, bir yıl boyunca betona serilen şilteler üzerinde yattılar. Üstümüze örtünmek için birer battaniye verilmişti. Yazın üstü açık yatıldığından, insanlar birbirine yapışık bir et yığını görünümünde idiler. Sanki koğuşta insanlardan bir örtü serilmişti. Sadece tuvalete giriş kısmında birazcık boş alan kalırdı.

Koğuşta, akşam sayımından sabah kalkış saatine kadar nöbet

tutulur. Nöbetçi bir kişidir ve nöbet süresi iki saattir. Nöbetçi esas duruşta, eleri vücuduna yapışık bir biçimde koğuşun içinde dolaşır. En küçük bir hatalı hareketinin gözetleme deliklerinde fark edileceği endişesini yaşar. Nöbeti sırasında ayakta kalan, yatmayan, konuşan olursa, "suç" işleyen bu kişiyle birlikte nöbetçi de dayak yer.

Nöbetçi tutuklu, koğuş mazgalını açan gardiyanlara gidip tekmil verir. Nöbetinde "vukuatı" bulunan nöbetçi önce nöbetçi gardiyan tarafından dövülür. Ayrıca o, sabahleyin gelen koğuş gardiyanına da tekmil vererek vukuatlı olduğunu söyler ve bir de onun tarafından dövülür. Bir nöbetçi için nöbetini sorunsuz bitirmek kolay iş değil. Nöbet süresi olan iki saat iki yıla dönüşür. Çünkü"vukuat" sayılacak nedenlerden daha çok ne varki...Yeter ki gardiyan istesin! Birinin uyku esnasında sayıklaması ya da inlemesi, horlaması, nöbetçinin yerinde bir an durması, ellerinin vücudundan birazcık ayrılıp esas duruşunun bozulması, bunların tümü vukuat sayılabilir türdendir. Nöbetçi bir yandan nöbet tutar, diğer yandan dayak yer ve sabah yiyeceği ikinci dayağı düşünür.

Elleri kapının mazgalından dışarı çıkartılarak dövülen nöbetçinin inlemeleri ve ellere inerken gecenin derin sessizliğini yırtan cop sesleri, gece boyunca tutukluların birkaç kez uyandırır. sabahları, gece nöbetinde sözde vukuat işleyip gardiyana tekmil vermek için kapı önünde sıraya girenler bazen uzunca bir kuyruk oluştururlar. Uykudan yeni kalkıp daha midesine birşey girmemiş olan bu insanlar bir de gardiyandan bol bol dayak yerler.

SAĞLIK VE BESLENME VEYA SİSTEMLİ YOK ETME

Bu alanda izlenen politika iki yönlüdür. Bir yandan tutukluyu günlük olarak yaşatmak, diğer yandan ona, uzun vadede yok edici bir rejim uygulamak.Hatta bu yok etme politikası bazen çok daha kısa sürelerle de ürün veriyor.

1984 yılı ortalarına kadar tutuklular açlıkla sürekli boğuştu yeterli beslenme şurda kalsın, insanlar hiçbir zaman sofradan doyarak kalkmadılar. Yalnızca açlıktan kısa sürede ve kitle halinde ölmemizi önlemek için asgari yemek ve ekmek verilirdi. Günde iki kişiye küçük boy bir ekmek düşüyordu. Yemek ise iki kişiye, bazen de dört kişiye bir tabak içinde verilirdi. Birkaç kaşık alınca bitiveriyordu. Ayrıca yemekler çok kalitesizdi. Kış boyunca sıcak suda kaynatılmış lahana ya da pırasa, yazın ise, yine sıcak suda haşlanmış patlıcan verilirdi. Açlığı bastırılmayan insanlar, yemekten sonra da, bu türden bile olsa, bir sonraki öğünde verilecek yemeği sabırsızlıkla beklerlerdi. akşam yemeğinden kalkar kalkmaz, acaba sabah kahvaltısında iyi bir şey çıkar mı diye düşünürlerdi. Ayrıca, öyle günler vardı ki, ceza olsun diye hiçbir şey verilmezdi. Bazen de tek tek kişilere uygulanırdı yemek vermeme cezası. Gardiyan, çoğu zaman getirdiği yemeğin içine tükürür, ya da çöp ve benzeri şeyler katardı. Bazen de "Co" dedikleri köpeğin ağzını karavananın içine sokarak öyle verirlerdi yemeği.

H. B. kendi koğuşunda geçen şu olayı anlattı:

" Bir öğle yemeği öncesiydi. Gardiyanlar içeri girerek herkesin en az 10 tane sinek yakalamasını istediler. Bunun üzerine koğuşun tüm pencerelerini kapattık. Herkes, eline havlu ya da benzeri birşey alarak sinek avına çıktı. Ortalık biranda ana baba gününe döndü. Herkes cezadan kurtulmak için birbiriyle yarışıyordu. Koğuşta tek sinek bırakmadık, hepsini öldürdük. Buna rağmen, kimimiz 10 sineği tamamlıyamamıştık. Gardiyan, toplanan bütün sinekleri bir küreğin üzerine koyarak getirilen yemek karavanasının içine döktü, yemekle karıştırdı ve bize yedirdi. "

Bu ve buna benzer birçok olay yaşandı. Bir keresinde beş gün süreyle hiçbir koğuşa ve kişiye yemek ve ekmek dağıtılmadı. Bir

başka gün ise, sabah kahvaltısında bize bir karavana dolusu çorba getirilmişti. Çorbanın geldiği gün ve onu izleyen bir hafta boyunca gardiyan sürekli gidip geldi, " bir karavana çorba içtiniz, onun hakkını vereceksiniz!" deyip, bunu işkence ve dayak nedeni yaptı, burnumuzdan getirdi. Bu nedenle, zaman zaman, yemek geldiğinde arkadaşlar, " aman yemeyelim, sonra seninki hakkını ister!" deyip birbirlerine takılırlardı.

Birçok kez, yemekten önce yapılan yemek duasından sonra, "dikkat!" ya da "komutanım" denildiğinde, gardiyan, "afiyet olsun!" yerine, "s... yiyin!" der, biz de, kural gereği, "sağol!" çekerdik.

Bir dönem de öğle zamanları ekmek torbalarımız ağzına kadar dolu olarak koğuş kapısına gelirdi. Ama gardiyan çok az miktarda ekmeği koğuşa verir, gerisini koğuşun arkasındaki koridora yığardı. Orada bine yakın ekmek birikip kurudu. Sonradan onları götürüp çöpe attılar.

M.Ç. anlatıyordu:

"Bir gün, cezaevi ile ilgili bir program hazırlamak için bir TV ekibi geldi. Koğuşumuzdaki ranzalar demirden olduğu için, gösterişli olsun diye bizimkini seçmişler. Koğuşa bir-iki masa ve sandalyeler getirilip kondu. Ayrıca bir sürü nefis yiyecekler getirmişlerdi. Koğuşun sabah kalkışını ve kahvaltıyı canlandırmamızı istediler. Biz de mecburen artistliğe soyunup rol yapmaya başladık."

"Yatağa girdik. Bir arkadaş da nöbet tutuyordu.Onun, "günaydınarkadaşlar!"demesiyle kalkıp yüzümüzü yıkadık.Çekim sırasında yanıbaşımızda olan teğmen, neşeli görünmemizi, konuşmamızı istiyordu.Öyle yaptık.Sonra,bol ve çeşitli çeşitli yiyecekleri masaya koyarak yemeğe başladık.Bir daha ele geçmez diye öyle bir girişmişiz ki, teğmen, yavaş yememiz için bizi uyardı.Bir yandan da, kameraya çaktırmadan bize baş sallıyor, "sonra size gösteririm!" demeye getiriyordu. O sahne bittikten sonra bir de

öğle yemeği için çekim yapıldı."

"Başka bir çekimde de koğuşa getirdiklerinde karpuzları, çekim ekibi koğuşu terk eder etmez, hemen alıp geri götürdüler.

Genellikle üç ayda bir, koğuştaki tutukluların kendi paralarıyla kantinden alışveriş yapmalarına izin verilirdi. Buna cezaevi dilinde "kantin vermek" deniyor. Bazı koğuşlara ise heç kantin verilmezdi. Örneğin, yakınlarımızın bize gönderdiği para biriktiği halde koğuş kantin alamazdı. Kantinde satılan şeyler ise, bizim için gerekli olanlardan çok, bu koşullarda lüks sayılacak türden. Yönetim bunlara dilediği fiyatı koyar ve kimse hiç bir itirazda bulunamazdı. Kantine yürüyüş ve marşla gidilip gelinir. Tutuklular gidip gelinceye kadar defalarca dayak yer, hakaret görürler. Kantinden getirilen eşyalar koğuş kapısında bir kez daha aranır. Gardiyan bu bahane ile, örneğin üzüm paketini koğuşun ortasına döker, ayaklarıyla içine girer, karıştırır. Aramalar sırasında gardiyanlar bu tür eşyaları tahrip eder, hoşlarına giden yiyecekleri yerlerdi.

Su yokluğu tutuklular için başlı başına bir işkence türüydü. Birçok insan yürüyüş ve eğitimlerden sonra yorgunlukla susuzluktan bitkin düşer, bayılırdı. Özellikle 2. ve 3. katlardaki koğuşlarda su yokluğu tam bir felaket halini alırdı. Gardiyanlar, bu katlara bazen günde bir-iki bidon su çıkartır, bazen de birkaç gün süreyle hiç su görmezlerdi. Susuzluktan bitkin düşüp ağzı açık kalan insanların görünümü günlük manzaralardandı. Bazen de kasıtlı olarak yemeğe fazla tuz konur, susuzluk daha da azdırılırdı.

Birara bizim koğuşa birkaç gün süreyle hiç su verilmedi. O ara koğuşta 100'den fazla insan vardı. Birkaç kişi baygınlık geçirdi . Bunun üzerine tutuklular, yeni takılmış kalorifer peteklerinden, içmek için gizliden su almaya başladılar. Kalorifer petekleri ve borular o yıl yeni takıldıkları için gelen su pas ve kırmızımsıydı. Tutuklu bir doktor arkadaş, "ne yapıyorsunuz! İçmeyin, hepiniz ze-

hirleneceksiniz," dediyse de kimse aldırmadı. Aradan biraz daha zaman geçince, bunu diyen doktorun kendisinin de, dayanamayıp bu sudan içtiğini gördük..

İki yıla yakın süre, dişlerimizi fırçalamak için gerekli suyu bulamadık. Tuvalette çoğu zaman gazete parçalarını kullandık. Elimizi yüzümüzü yıkadığımız çok enderdi. Tabaklarımızı yıkamak için çok az su verilirdi. Su verilmediğinde ise onları gazete parçalarıyla siler bırakırdık. Cezaevine girişimizden itibaren altı ay boyunca banyoya götürülmediğimiz gibi, koğuşta da yıkanmak için su bulunmazdı. Çamaşırlarımızı ise, birkaç ayda bir, dört kişi için verilen yarım bidon su ile yıkardık. Birisi çamaşırlarını yıkadığında, birkaç kişi, onun bıraktığı kirli suda kendi çamaşırlarını yıkamak için sıraya girerdi. Her tarafımızı bitler sarmıştı. Kirden ve bitlerden, çamaşırlarımızı sık sık atmak zorunda kalırdık.

Bir gün banyoya hazırlanmamızı istediler. Büyük bir sevinçle soyunduk. Üzerimizde yalnızca kilotlarımız kaldı. Kış mevsimindeydik. Sıraya girdik, banyoya doğru uygun adım ve marş söyleyerek yürüdük. Tam banyo girişinde iki gardiyan, karşılıklı durarak ellerindeki hortumlarla önlerinden geçenlere soğuk su sıkmaya başladılar. Herkes bu hortumlarla iyice bir ıslatıldıktan sonra tekrar koğuşa getirildik.

Daha sonraları da zaman zaman "banyo" ya götürüldük. Soğuk suyla 4-5 dakika kadar yıkanmamıza izin verdiler. Ama çoğumuz daha sabunlu iken su kesilirdi. Koğuşa dönüşte çıplak halimizle bize "çök kalk" yaptırılır, yerde süründürürlerdi. Çıplak bedenleri amansızca coplar, koğuşu sıra dayağından geçirirlerdi.

Cezaevinde geçirdiğimiz son iki yılda, bizi birkaç kez çamaşırhaneye götürdüler. Genellikle 3-4 ayda bir olurdu bu. Ne var ki orada yapılan da çamaşırlarımızı sıcak bir suya daldırıp çıkarmaktan ve bolca dayak yemekten ibaretti.

Cezaevinde günün her dakikası, insanları fizik ve moral olarak çökertmek, yok etmek için düzenlenmiştir. "sağlık" ve "tedavi" adı altındaki çabalar da bu katliamın bir parçasıdır. Dışardan cezaevine gelen her insan, burada açlık, susuzluk, işkence ve soğukta hızlı bir erimenin içine girer. Bazılarında hastalıklar daha erken ortaya çıkar. Pek çok insan burada sakat çıktılar. Yüzlercesi ise öldüler, öldürüldüler.

Ölümün eşiğine gelen hasta insanlar bile çoğu zaman revire götürülmediler. Götürülenler ise tedavi görmedi, baştan savruldular.Bazen verilen ilaçların ise ne işe yaradığı, gerçekte yararlı mı, yoksa zararlı mı olduğu belirsizdi.

Bu koşullarda cezaevinde bir tek sağlam insan bırakılmadı. İnsanları hasta ve sakat etmek için ne lazımsa yapıldı. Bulaşıcı bir hastalığa yakalananlar koğuşlarda bırakıldı. Ayrı yemek yemelerine bile izin verilmedi. Bazen de hastalar koğuşundaki bu tür kişileri diğer koğuşlara dağıtarak hastalığı yaydılar. Hastalar ve sakatlar da, diğerleri kadar olmasa da cezaevindeki yürüyüş ve "eğitim" adı altındaki sistemli işkenceden paylarını aldılar.

En ağır hastalar bile revire bu "eğitim yürüyüşü" ile gider, doktora çıktığında esas duruşta tekmil verirlerdi. Bir gün, bizim koğuştan revire giden bir arkadaşın canlı tekmil vermediğini söyleyen doktor, gardiyanın koğuşu cezalandırmasını istemişti. Gardiyan da tüm koğuşu sıra dayağından geçirdi. Doktorun da toplu işkenceler sırasında, bir elinde iğne, bir elinde copla aktif rol aldığı çok görülürdü.

Bir yandan gıdasızlık, diğer yandan diş temizliğinin yapılamaması, tutukluların ağzında sağlam diş bırakmamıştır. Çürük dişlerin çekilmesi bile aylar alıyor, diş ağrıları insanları perişan ediyordu.

Çok ender de olsa, hastaların hastahaneye götürüldüğü olur-

du. Elleri arkada kelepçelenir, gözleri bağlanır, o şekilde götürülürlerdi.Hastahenede de görevli gardiyanlar 24 saat süreyle hastanın başucunda nöbet tutar, bulundukları odadan çıkmasına, konuşmasına izin vermezlerdi. Orada bile aç kalır, dayak yerlerdi. Sigara ve gazete yasaktı. Görüşe çıkılmazdı. Doktorlardan da kötü muamele görürler, kendilerine "vatan hainlerini mi iyileştireceğiz!" denirdi. Ve hastahaneye gidenler çoğunlukla sağ olarak geri dönmezlerdi.

Bizim koğuşta, biz gelmeden birkaç gün önce, adı kaçakçılık olaylarına karıştığı için askerden getirilip tutuklanan biri, ağır işkencelere dayanamıyarak yatağa düşmüş. Sorumlunun durumu gardiyana bildirilmesine rağmen, kendisi ile ilgilenilmediği gibi, birde tutanak tutularak bu kişinin yakalanmadan önce ciddi bir hastalık taşıdığı belirtilmiş ve bu tutanak koğuştaki birkaç kişiye ve hastanın bizzat kendisine imzalatılmış. O ara bir TV ekibi çekim için koğuşa geldiğinden, görmesinler diye, bu hastayı koğuştan çıkarıp arkadaki koridorda çıplak beton üzerine bırakmışlar. Ve hasta ertesi gün ölmüş.

1983 yılının ilk aylarıydı. Koğuşa Medet Özbadem adında birini getirdiler. Çok zayıf, cılız biri idi . O da işkence furyasına alındı. Özellikle yeni geldiği için gardiyan ona daha da kötü davranıyordu. Bir ay içinde M. Özbadem'in durumu ağırlaştı. Buna rağmen revire götürülmüyordu. Tersine eğitime katılmaya ve dayak yemeye devam ediyordu. İyice erimiş, tükenmişti. Falakaya yatırıldığında bağırmak için bile kendinde yeterince güç bulamıyor, bir bebeğin sesi gibi ince, tiz bir sesle inliyordu. Bu ses yaşamım boyunca belleğimden çıkmayacak. Nasıl olduysa bir gün revire kaldırıldı. Revir doktoru onu hastaneye havale etti. Ve o hasatahaneye gittikten birkaç gün sonra gardiyan koğuşa gelerek ona ait kişisel eşya ve parayı aldı. M. Özbadem ölmüştü..

Bizim koğuşta tutuklular arasında iki kardeş vardı. Ramazan Yayen adlı küçüğü gittikçe eriyordu. Koğuş, bu güç koşullarda da bulabildiği besinle, karınca kararınca onu yaşatmaya çalışıyordu. Revirden aldığı ilaçları gardiyan kendisine vermiyordu. Hepimizle aynı uygulamalara tabi idi. Revire çıkışlarından birinde hastahaneye sevk edildi. Aradan bir süre geçince gardiyan onunda elbiselerini almaya geldi. Ancak, elbiseleri hastaneye göndereceğini söyledi. Ne varki, aradan uzun süre geçtiği halde Ramazan bir türlü hastahaneden dönemedi. Bir görüş gününde Ramazan'ın ağabeyi de görüşe gelmişti. Ramazan'ın öldüğünü o zaman öğrendik. Koğuşu derin bir sessizlik sardı. Ama işkenceler curcunasında olay tez unutuldu.

Cezaevinde herkesin, kendisine imzalatılan bir çeşit ölüm fermanı vardı. Düşman burada bizi yok etmeği planladığı ve herkes de bu koşullarda ölebileceği için, yönetim, bazı bürokratik pürüzleri kolayca çözmeye hazırlıklı olmak gereğini duymuştu. Bu nedenle herkesi kapsayan belli tutanaklar yapılmıştı. Bu tutanaklara göre kişi, daha yakalanmadan önce en azından öldürücü nitelikte iki hastalık kapmıştı. Bu hastalıklardan dolayı ölmesi her an mümkün olabilirdi.. Bunlar göz ,dis, baş ağrısı gibi bahse değmez hastalıklar değildi elbet; verem, kanser [illegible], enfarktüs türünden olanlardı..Hazırlanıp gelen [illegible] tutanaklar, önce ilgili kişinin kendisine imzalatılır, sonra da koğuştan iki - üç kişiye tanık olarak imzalatılır.Böylece içerdeki ölüm sebebi ne olursa olsun, cezaevi yönetimini, işkencecileri "temize çıkaracak", içinde onların hiçbir günahı bulunmayan ölüm nedenleri elde hazırdı.Bunlar gerektiğinde ölenin ailesine, bu işle ilgilenen kimi insan hakları kuruluşlarına veya basına da sunulabilirdi.

Koğuşa yeni gelenler için öncelikle böyle bir tutanak hazırlanır. Uygulama yeni başladığında itiraz edenler, bir hastalığımız yok

diyenler olmuştu. Ama gardiyanlar, buradaki her sorun gibi buna da dayak gücüyle kısa zamanda çözüm bulmuş, "herkes mutlaka iki uygun hastalık bulsun!" demişlerdi.

Dayak ve işkence sonucu oluşan yara ve izler için de uygun bir formül bulunmuştu. Bir üst görevlinin veya resmi bir kişinin böyle bir iz veya yaranın nedenini sorması halinde, "ranzadan düştüm!" denilecekti. Bazen gardiyan, kaşlarını daha yeni patlattığı kişiye sorar:

"Kaşlarına ne oldu oğlum?"

Öteki hemen cevap verir:

"Ranzadan düştüm komutanım!"

GAZETE, SİGARA VE GÖRÜŞ GÜNLERİ

5 Nolu'da dilediğimiz türden bir gazeteyi değil okumak, görmek bile imkansızdı. Bizim, getirilecek gazete veya derigiyi belirleme, bu konuda söz söyleme hakkımız elbet yoktu. Bunu gardiyanın kendisi yapardı. O, bizim dışarda iken hiç okumadığımız, görmediğimiz, okumayı da biç düşünmediğimiz türden magazin dergileri ve bu türden gazeteleri getirirdi. Bu yayınlar için herkeresinde bizden bir hayli para alırdı. Kimi zaman da parayı alır, onları bile getirmezdi. Ama cezaevinde getirilen bu yayınlara bile gözatmak için fırsat ve zaman olmazdı. Alınan gazete veya dergiler bir köşede bekletilir ve yine gardiyana geri verilirdi. Onların bir bölümü de tuvalette ve bulaşık kapların temizlenmesinde kullanılırdı.

Sigara, cezaevinde baskı kurmak için kullanılan önemli araçlardan biriydi. Her işin başında sigara yasağı vardı. Öyle ki gardiyan, kafası her kızdığında, daha biraz önce koyduğu sigara yasağını unutup birkez daha ilan ediyordu. Sigara içmek ortalama olarak on gün yasak, bir gün serbestti. O serbest olan gün de

kendi içinde birçok yasaklar taşıyordu. Bir ara sadece tuvalette sigara içme izni vardı. O zaman beşer beşer tuvalete gidilir ve herkes yarımşar sigara içerek çıkardı. Buna rağmen insan tuvaletteki dumandan boğulur gibi olurdu. Sonra koğuşta içmeye izin verildi. Ama koğuşta en ufak bir duman bulunmayacak, aksi halde sigara içme yasağı hemen uygulanacaktı. Koğuşta sigara içecekler gruplara ayrılmıştı. Buna rağmen koğuşun darlığından içerde duman birikiyordu. Hepimiz, belirli sürelerle havlu sallayarak dumanı dışarı çıkarmamaya çalışırdık. 1983 yılının ortalarına kadar, akşam yemeğinden sonra sigara içme yasağı geneldi. Ancak sabah ve öğle vakitleri içilebilirdi. O da kişi başına yarım sigara. Havadar olan koğuşlarda birer sigara içmeye izin verdikleri olurdu.

Sigara tiryakisi tutuklulara içmeme yasağı koyarak yapılan eziyetin yanısıra, sigaranın başka biçimde bir eziyet aracı yapıldığı da olurdu. M.G. kendi koğuşlarındaki bir olayı şöyle anlattı:

"Bir gün gardiyan koğuştaki bütün sigaraları toplayıp götürdü. Günlerce içecek tek sigara bulamadık. Sonra, gardiyan sigaraları getirdi, koğuşun tüm pencerelerini kapatırdı ve herkesin ağzına beşer adet sigara tutuşturarak hepsini yaktırdı, sonuna kadar içmemizi istedi. Bir-iki nefesten sonra ortalığı koyu bir sigara dumanı kapladı, göz gözü görmez oldu. Dumandan boğulacak gibi olduk. Herkes öksürmeye başladı. Başımız dönüyor, midemiz bulanıyordu. Arkadaşlar peşpeşe bayılmaya başladılar. Gözetleme deliğinden durumu izleyen gardiyan, sigaraların bitirildiğine kanaat getirdikten sonra pencerelerin açılmasına izin verdi."

Bu uygulama hemen hemen bütün koğuşlarda gerçekleşti.

Görüş günleri işkence zincirinde bir halkadır. Bu günler umutla değil, korkuyla beklenir. Başta görüşe çıkanlar olmak üzere bütün koğuş dayak yer. İnsanlar kendilerine görüşmeci gelmemesini dilerler.

Görüşme yerine de eğitim yürüyüşü ve marşla gidilip gelinir. Tutuklular kendilerini ziyarete gelen yakınlarıyla Türkçe'den başka bir dille konuşamazlar. Bununla amaçlarının Kürtçe konuşulmasını önlemektir. Oysa ziyaretçilerin bir bölümü, özellikle köylü kadınlar, yaşlılar Türkçe bilmezler. Hem tutuklunun, hem de görüşmecinin başında birer gardiyan bulunur, aradaki el ulaşmaz dikenli tel örgüye rağmen, hem tutuklu hem de görüşmecisi, elleri arkasında kenetli olarak durur. Konuşmalar hal hatır sormaya bile fırsat bulamadan gardiyanın düdüğü öter ve görüşme biter!

Tutukluların, görüşme esnasında, yakınlarının gözleri önünde dövülüp tartaklandıkları çok olur. Kimi zaman görüşmeciler bile dayaktan, hakaretten paylarını alırlar. Tutuklu, görüş yerinden koğuşa kadar sürünme ile geri getirilir ve bu arada hep dayak yer.

Dönüşte "vukuat" işleyenler sıraya girer. Ama genellikle bu "disiplinsizlikten" tüm koğuş sorumlu tutularak sıra dayağı uygulanır.

Bölge insanları genellikle tarımla uğraştıkları için görüşme sırasında, vakit bulunursa ve havadan sudan konuşurken buğdaydan, mercimekten de söz edilir. Örneğin tutuklu sorar: "Bu yıl mercimekler nasıl?" Ama yönetim, bu tür sorular ve cevapların tehlikeli parolalar olabileceğini düşünerek yasakladı. Tutuklular sıkı biçimde uyarıldı:

"Görüşme esnasında buğdaydan, mercimekten, nohuttan söz etmek yasak!"

Boş bulunup da bu konuda bir soru soran tutuklu en büyük vukuatı işlemiş sayılırdı.

Zaman zaman koğuşlara belli sürelerle tümüyle görüş yasağı da konuyordu.

Avukatla görüşme de bundan pek farklı değildi. Genellikle karşılıklı hal hatır sorulur, dava, deliller ve mahkeme durumu

hakkında konuşulmuyor ya da çok az şey konuşulurdu. Avukatlar da bu yoğun baskı çarkının dışında değillerdi; onların avukat durumundan sanık durumuna geçmeleri ve kendilerini bizimle aynı koğuşta bulmaları, yönetimin öfkesini çekince an meselesiydi. Nitekim birçok avukat bu akıbete uğramaktan kurtulamadı.

Koridorları ve görüş yerlerini biz tutuklular yıkar, temizlerdik. Koğuştan çıkışta "süpürge omuza!" komutuyla süpürgeleri omuzumuza koyar, yürüyüş nizamı sayar, marş söyler yürürdük. Temizlenecek yerde düzgün sıra oluşturur, belirtilen marşa uygun olarak ve "başla!" komutuyla süpürmeye başlardık. Hem marş söyler, hem de onun temposuna uygun olarak süpürge sallardık. Yerleri köpüklü sabunla yıkardık. Köpükler dizboyu olunca içine uzanmamız istenirdi. Gardiyanlar bizi köpükle örterek gömerlerdi. Bazen de yıkadığımız koridorun başına geçerek boydanboya sürünürdük. Sonra aynı yeri sırt üstü sürünerek kurulamış olurduk.

Birara, yıkadığımız yerleri koğuşta kullandığımız havlularla sildirtip kurulatırlardı. Havlular yetmeyince, bu kez üstümüzdeki elbiselerle yaptırırlardı. Ceketten başlardık. Sonra kazağa, gömleğe, iç atletine sıra gelirdi. Biz eğilmiş yerleri silip kurularken gardiyanlar da sürekli olarak kaba etlerimizi coplarlardı.

Gardiyan gazinosu ve yemekhanesinin temizliğini de tutuklular yapardı. Bunların temizliği sırasında tüm gardiyanlar başımıza üşüşür, herbiri bir yandan tutukluları dövüp alay ederek eğlenirlerdi.

Tutuklular gardiyanların elbise ve iç çamaşırlarını da yıkar, başka türden ayak işlerini görürlerdi.

ARAMALAR

Cezaevinde sık sık "arama" yapılırdı.

Arama sırasında koğuştaki bütün yataklar havalandırmaya

çıkarılıp parça parça sökülür, harmanlanırdı. Döşeklerin içindeki çaputlar tek tek açılır, üstümüz başımız toza bulanırdı. Üstümüzdekileri çıkartır, elbiselerimizi tek tek ararlardı. Külotlarımızı bile indirir ve apış aramızda birşey olup olmadığını yoklarlardı.

Bu arada koğuşta diğer gardiyanlar, çantalarda, torbalarda ne kadar eşyamız varsa tek tek çıkarıp koşuğun ortasına serperlerdi. Ranza altındaki kantin eşyasını da çıkarır elbiselerin içine atarlardı. Eğer kantine kısa süre önce gidilmişse koşuğun içi tam bir cümbüşe dönerdi. Gardiyanlar, koğuşun ortasına yığdıkları elbiselerin ve kantin eşyasının üzerine çıkar, üstünde zıplar, tepinirlerdi. Reçel, yağ gibi yiyecekler elbiselerle karışır, dörtbir yana savrulan sigaralar ezilirdi. Birçok şeyin kime ait olduğunu seçmek imkansız hale gelirlerdi.

Daha da kötüsü koğuşa döndüğümüz andı. Gardiyanlar, herşeyi düzene sokmamız için yalnızca 20 dakika zaman tanırlardı. Oysa tam bir çöplüğe dönmüş koğuşta o kadar insanın özel eşyalarını, yiyecekleri bu kadar kısa sürede birbirinden ayırmak ve herşeyi eskisi gibi düzenlemek imkansızdı. Yataklar alelacele yerleştirilir, kantin eşyasından (özellikle yiyecekler) harap olanlar atılır, elbise ve çamaşırlar da kabataslak torbalara ve çantalara doldurularak o berbat halleriyle bir yana konurdu. İnsanlar, eşyalarını kolay bulmak için üzerine birer işaret koydukları halde her aramadan sonra bir sürü eşya başkasınınkine karışır, kaybolur, bazan daha sonraki aramalarda sahibinin eline geçerdi.

Bir de koltuk altı ve etek traşı kontrolü vardı.Bunu aksatanlar da dayak yerdi. Bir keresinde M. Ö'nün zamanında etek traşı olmadığını gördüler. Bir gardiyan çakmağıyla onun etek kıllarını yakmaya başladı.Buna M. Ö'nün çığlıkları karıştı. Kılları ile birlikte derisi de yanmıştı.

MAHKEMEDE

Duruşma günü yaklaşınca kişiyi daha birkaç gün öncesinden büyük bir telaş sarardı. Mahkeme günü sabah erkenden hazırlıklara başlardık. Tuvalete gitmeye mecbur kalmamak için su ve çay içmekten kaçınırdık. Koğuş kapısından çıkışta üstümüz soyunarak aranırdık. Hatta eğerek kıçımıza da bakarlardı. Yürüyüş halinde, marş söyleyerek ve yürüyüş kararı sayarak görüş yerine yakın bir yere getirilirdik. Önceleri tutuklular burada zincirle birbirlerine bağlanırlardı. Sonradan elleri arkadan kelepçelemekle yetinir oldular. Yerimizde, dizlerimizi karın boşluğuna kadar çekerek sayardık. Bazan da uzun süre marş söylerdik. Bu arada başlar eğik olmalı, kimse birbirine bakmamalıydı. Yüzümüzden akan terler sudan şeritler oluştururdu. Hareket saati geldiğinde, birkez daha kendimizi sayar, yine başımız önümüzde yürürdük. Bizi götürecek arabanın merdiveninden güçbela çıkar, kapalı demir kutuya girerdik. Sağ ve sol yanda ayakta dizilirdik. Herkes gözünü kapatır, başını önündekinin omuzuna koyardı. Eğer mahkemeye gideceklerin sayısı çoksa, bir arabaya kırk kişi kadar sıkıştırılırdı. Gardiyan, mahkemeye varıncaya kadar tutukluları rastgele döver, ya da çöktürdüğü tutuklular üzerine otururdu. Bazan da tek havalandırma deliğine başını sokarak içeri hava girmesini engellerdi. Kışın soğuktan, yazın ısıdan bu demir kutunun içinde durulmazdı. Özellikle yaz güneşi altında arabanın demirleri ateş gibi yanardı. İçerdekiler terden sırılsıklam olur, elbiseleri suya batırılmış gibi ıslanırdı.Özellikle sabahları cezaevinden çıkışta, öğle vakti veya ikindi üzeri ise dönüş sırasında, yolun cezaevi arabası için açılması beklendiğinden, saatler boyu yaz güneşinin altındaki demir kutuda kıvranırdık. Araba mahkemeye ulaştığında, gözümüzü açıp başımızı dik tutmamız istenirdi. Ellerimiz kelepçeli halde, mahkemedeki hücreye götürülüp nizami biçimde çöktürüldük. Herkes

gözünü kapar, başını öndekinin omuzuna dayayıp beklerdi. Burada beklerken ayak değiştirmek, kıpırdanmak yasaktı. Gardiyan tutukluların üzerine oturur, sigara külünü üstlerine serperdi. Yerinden kıpırdıyanların başına, omuzumuza cop indirirlerdi.

Bazen de arabadan indirilir indirilmez doğruca mahkeme salonuna götürülürdük. Kelepçelerimiz, mahkeme heyeti gelip oturduğunda açılırdı. Mahkeme salonunda dizlerimiz ve ayaklarımız birbirine yapışık biçimde otururduk. Ellerimiz dizlerimizin üstünde olurdu. Sürekli olarak mahkeme heyetinin oturduğu kürsünün arkasındaki, duvarda yazılı bulunan "adalet mülkün temelidir" sözünün tam üstündeki ambleme bakmamız gerekirdi. Hakime, savcıya, avukatlara bakmak yasaktı. Kıpırdanmak yasaktı. Üzerimize konan sineği kovamaz, kendimizi kaşıyamazdık.

Hakimin sorularına cevip verirken, cezaevinde olduğu gibi sert bir şekilde topuk selamı verir, sonra yüksek sesle kısa künyemizi okurduk. Hakimlere ve savcılara "komutanım!" diye hitab ederdik. Mahkemede söylediğimiz her söz ve yaptığımız her hareket gardiyanlarca dikkatle izlenir, cezaevinde hesabı sorulurdu. Mahkeme heyeti ara kararlar için salondan ayrıldığında gardiyanlar hemen üzerimize saldırıp az önceki hoşlarına gitmeyen davranışlarımızdan dolayı döverlerdi.

Öğle zamanları duruşmaya ara verildiğinde, ellerimiz kelepçelenerek mahkeme salonunun bir köşesinde aç karnına beklerdik. Cezaevinden gelişte, gardiyanlar, mahkemede tuvalete gitmemeyi emrederledi. Zaten, gitmeye kalkışan olsa bile, mahkemedeki gardiyanlar çoğu kez götürmezlerdi. Akşama kadar tuvalete gitmeden beklemek, özellikle kış aylarında dayanılmaz acılara neden oluyorlardı.

Mahkemedeki en küçük bir "hata" hemen cezalandırılırdı. Her tutuklu ayrıca, mahkemedeki durumuyla ilgili olarak gardiyana tek-

mil verirdi.

Akşam vakti tekrar eller kelepçelenip tutuklular arabaya bindirilirdi. Gözler kapalı, başlar öndekinin omuzuna dayalı halde hareket edilir. O gün sorgusu yapılanlar, "vukuat" işleyenler yolda bolca dayak yer. Cezaevi avlusunda kelepçeler sökülür. Sımsıkı bağlanmış kelepçelerin bileklerde bıraktığı derin izler haftalar boyu kaybolmaz.

Koğuş gardiyanına teslim edilen tutuklular, marş söyletilerek, yürüyüş ya da sürünme hareketiyle koğuşa kadar getirilir. Koğuş kapısında tekrar arama yapılır. Tutuklu gardiyana, "bugünkü mahkemede vukuatım yoktur komutanım!" biçiminde tekmil verir.

Mahkemeye gidip gelirken çekilenlere kıyaslanınca, koğuş insanın yuvasına benziyor! Kişi koğuşa varınca büyük bir yükten kurtulmuş gibi oluyor, rahatlıyor..

Cezaevi idaresinin benimsemeyeceği yazılı savunmalar cezaevinden mahkemeye götürülemez. Hazırlanan yazılı savunma önce gardiyana verilir. Gardiyan onu alıp idareye götürür. İdare ya uygun bulamadığı yerleri çıkartıp geri verir, ya da ona tümdan el koyar.

Mahkememizin birine bizim gardiyan gelmişti. Bu nedenle özellikle dikkatli davranmış, bir "vukuat" işlememeye çalışmıştım. Gardiyanın gözünün hep üstümüzde olacağını biliyordum. Bu nedenle gözümü hekimlerin üst tarafındaki amblemden ayırmamak için dikkat ettim.

Akşam mahkemeden dönüşte koğuş kapısında gardiyan önce M. Ö'ye, "sen mahkemede savcıya baktın, elini aç!" dedi. Onu birhayli dövdükten sonra P. A'ya, "sende sağına soluna bakıyordun," diyerek bir süre de onu dövdü. O.M. için de bazı gerekçeler buldu. Sonra bana dönerek:

"Sen hiçbir yere bakmadın mı?" dedi.

"Hayır," dedim.

"Demek gözün hep aynı noktada kaldı?."

"Evet."

Gardiyan öfkelendi:

"Ulan oğlum, insan 4-5 saat aynı noktaya bakabilir mi? Mutlaka gözün biraz kaymıştır.." diyerek beni de dövdükten sonra hepimizi içeri soktu.

Koğuşlarda birde ilginç bir okuma-yazma öğretme yöntemi vardı. Koğuşlardaki öğretmenler saptanır, koğuşlarda önceden varolan, ya da yeni gelenler içinde okuma-yazma bilmeyenlere öğretmekle görevlendirilirlerdi. Öğretmene, hiç okuma-yazma ve tek kelime Türkçe bilmeyen bir, ya da birkaç kişiye 3-4 gün içinde okuma-yazma ve Türkçe öğretmeleri emredilirdi. Bu süreden sonra, doğal olarak hem öğretmen, hem de öğrencileri bu işi başaramadıkları için dayak yerlerdi. Ardından yeni kısa bir süre daha tanınırdı.

Hiç okuma-yazma bilmeyen birine 10 gün içinde 60 marşın ezberletilmesi istenirdi. Bu mümkün olmadığı için de, süre bitiminde, öğretmen ve öğrencisi ile birlikte tüm koğuş cezalandırılırdı.

ÇOCUKLAR, KADINLAR, HASTALAR

Cezaevinde normal koğuşların yanısıra çocuk, kadın ve hasta koğuşları, ayrıca bir yaşlılar koğuşu ile bir de itirafçılar koğuşu vardı.

Çocuk koğuşu belli bir yaşın altındaki çocuklar için ayrılmıştı. Çocuklara da büyükler gibi en ağır işkenceler uygulanıyordu. Burası, uzun bir süre, bir uçak kaçırma davasından yargılanan iki faşist tutukluya teslim edilmişti. İdarenin çocuklara yönelik proğramını onlar uyguluyordu. Kendileri de çocuk koğuşunda yatıp kalkan bu iki zorba çocuklara eşi görülmemiş bir vahşetle

davranırlardı. Onları aç bırakır, adına "eğitim" denen işkence programlarını uygularlardı. Ayrıca faşist içerikli bir eğitimle de bu çocuklar şartlandırıldı. Bu şekilde onların birçoğuna "itiraflar" yaptırıldı. Birçoğunun kafası ırkçı, bilim dışı safsatalarla yıkandı. Ayrıca, çocukların tümüne zorunlu olarak oruç tutturulur, cemaat namazları kıldırıldı. Bunu yapmak istemeyenler baskı ve işkenceyle dize getirilirdi.

Sonraları cezaevinde durum biraz düzelip koğuşlar arası diyalog imkanı doğduğunda da, bu çocuklar kimseyle konuşmuyor, kendilerinin dışında herkesi dinsiz ve düşman sayıyorlardı. 5 Nolu'nun vahşetinden en çok etkilenenler, hiç kuşku yok, çocuklar oldular.

Kadınlar koğuşunda her yaşta kadınlar ve kız çocuklar bulunurdu. Koğuşun gardiyanı bir erdi. Diğer koğulara uygulanan tüm işkence ve hakaretler onlara da yapılıyordu. Ayrıca, kadın olmaları nedeniyle kimi işkence ve hakaretler onlar için daha da ağır ve onur kırıcı oluyordu. Faşizmin iğrenç ve vahşi yüzü burada yapılanlarla insanlarımızın anısında daha da unutulmaz izler bıraktı.

İşkencelerin yoğun biçimde sürdüğü dönemde birkaç erkek tutuklu çırılçıplak edilerek cezaevi müdürü tarafından kadınlar koğuşuna götürülmüş, içeri sokulmuşlar, Müdür, kadınlara dönerek, "işte arkadaşlarınız, işte yoldaşlarınız!" demiş. Kadınlar, bu duruma çok sıkılan erkek tutuklulara moral olsun diye, "siz utanmayın, asıl utanması gereken bunlardır" deyip cezaevi müdürünü göstermişler.

Hastalar koğuşunun da sadece adı farklı ötekilerden. Değişik hastalıkları olan ve durumları birbirinden farklı hastaların tümü aynı konumda. Revirde hiç bir ilgi görmüyorlar ve baskıları, zorlukları bildikleri için hastahaneye gitmek bile istemiyorlar. Zaten cezaevindeki doktor da kolay kolay kimseyi hastahaneye

göndermiyor. Gidenler orada ilgi ve bakım görmüyorlar. Dışardan ilaç alınmıyor, alınanlarsa kullandırılmıyor. İdare onlara da doğru dürüst yiyecek vermiyor. Dışardan yiyecek ve giyecek getirtmeye izin yok; kantinden almak içinse yeterince para yok. Tutuklu yakınlarının gönderdiği paranın çok azının kendisinde olmasına izin veriliyor; paranın bir bölümü veya tamamı çoğu zaman kayboluyor. İdaredekiler açıkça bu paraları kendi hesaplarına gaspediyorlar.

Kimi zaman, hastalık yayılsın diye onları diğer koğuşlara dağıtıyorlardı. Böyle zamanlarda koğuşa yapılan işkence ve öteki uygulamaların tümüne onlar da tabi idiler.

İSPİYONCULAR, "İNFAZ MANGALARI " İTİRAFÇILAR

Cezaevi yönetimi tutukluları daha da içten, kontrol altına almak için ispiyonculuk akımını geliştirdi. Koğuşlardaki kimi bilinç düzeyi, dayanma gücü düşük, zayıf unsurları bu işte kullandı. Böylece o, tutuklular üzerindeki baskı ve işkence mekanizmasını sürekli kılıyordu. Böyleleri herkesçe tanınıyordu, hatta çoğu kez kimlikleri gizlenmiyor, kendilerine yetki ve sorumluluk veriliyordu.

İspiyonculukla paralel olarak birde "infaz mangaları " oluşturulmuştu. Bu mangalar, gardiyanların işkence yapma yetkileri ile tam olarak donatılmıştı. Bunlar ayrıca ispiyonculuk da yapıyorlardı. İnfaz mangasındakiler, gardiyanın bulunmadığı anlarda "hata" yapan tutukluları istedikleri şekilde cezalandırır, döverlerdi. Ya da, gardiyanın isteği üzerine tutukluları sıra dayağından geçirirlerdi. Koğuşa gelen yemek ve kantin eşyası bunların istediği şekilde paylaştırılırdı. Bunlar, hoşlanmadıkları kişilere özel iftiralarda bulunur, gardiyana bildirirlerdi. Hasta olan biri için, "bu numara yapıyor" deyip eğitime çıkartabilirlerdi. Ya da, koğuşun tümü için, "iyi eğitim yapmıyorlar, kaytarıyorlar" diyerek

toplu cezalandırmayı sağlayabilirlerdi.

İşkenceler sistemleşip ağırlaştıkça cellatlar, itiraf sağlama yönünde bazen amaçlarına ulaşıyorlardı.

İşkenceciler, özellikle, kimi kişilerin siyasal konumunu, özelliklerini göz önüne alarak onları itirafa zorlamak, böylece itirafları için uygun bir psikolojik ortam yaratmak istiyorlardı. Bu durumda, işkence, özellikle o kişiler üzerinde yoğunlaşıyordu.

Kimi zaman da, itiraf sağlamak için böylesine özel bir işkence uygulamasına hedef olmadığı halde, kimi dar ufuklu, zayıf kişiler, genel olarak süregelen işkence uygulamasından umutsuzluğa kapılıyor, gelecekten umutlarını kesiyor ve bir kurtuluş yoluymuş gibi itirafa yöneliyorlar.

Diğer koğuşlarda da tek tük bulunmalarına rağmen, itirafçıların çoğu 38. Koğuş'ta toplanmışlardı. İtirafçılar, içerde tutuklu bulunan tanıdıklarıyla ilgili olarak idareyi ve polisi bilgilendirip bu insanlara karşı işkence politikasının belirlenmesine büyük katkılarda bulunuyorlardı. Bunlar, aynı zamanda, verdikleri bilgilerle, dışarda polisin yeni operasyonlarına yol açıyorlardı. İtirafçılar, dahil oldukları dava dosyasına bağlı olarak yargılanmanın bir parçası haline gelmişlerdi. Mahkeme heyeti, savcı, tutuklu, avukat gibi. Elbet savcı ve mahkeme heyetinin yanında olarak.

Ne zaman bir kişi ya da bir grup yargılansa, o kişi veya grupla ilişkisi olan itirafçılar çağrılır. Duruşmanın başında ve sonunda, mahkeme itirafçının görüşünü sorar. Onun dedikleri, birçok durumda kararın dayandığı başlıca veya tek belge olur. O başlıca "güvenilir" kaynaktır.

1983'ün başlarında Cezaevine yeni gelen herkes itirafa zorlamak için özel işkenceye alınıyordu. Bu dönemde, itirafa zorlananlar için özel olarak yeni bir koğuş bile açıldı. Tutuklular hücrede ağır işkencelerden geçtikten sonra 14. Koğuş'a konuyordu. Orada,

38. Koğuş'tan getirilen daha kıdemli itirafçılar onlarla meşgul oluyorlardı. Bu kişiler geçmişteki yakınlıklarını da kullanarak yeni gelenleri itirafa zorluyorlardı. Direnenler yeniden işkenceye alınıyordu.

Bu arada, cezaevinde 1984 yılı Ocak ayında yer alan direniş sırasında yaşanan bir olaydan sözetmek istiyorum: 39. Koğuş'ta, daha önce, çok ağır baskılara uğramadığı halde itiraflarda bulunup bir sürü insanın ağır cezalar yemesine neden olan, ama yargılama safhası sonuçlanıp işkenceler biraz kesildiğinde ise itirafını geri aldığını söyleyen biri vardır. O sırada, diğer koğuşlar gibi 39. koğuş da direnişteydi. Bu eski itirafçı ise direniş sırasında ön plana çıkarak sivrilmeye çalışır. İkiyüzlü bir günah çıkarma çabası içindedir.

O sırada Cezaevinde, diğerlerine kıyasla daha ılımlı bir yüzbaşı iç emniyet amiriydi. Ancak işkenceler gündeme geldiğinde olaylar onu süpürüp bir yana atmış, işkenceler bizat kolordudan yönetilir olmuştu.

Bu direniş sırasında, eski itirafçının sivri çıkışlarını gören iç emniyet amiri, koğuş kapısının mangalından ona, şu -kulaklara küpe- sözleri söyler:

"Ulan oğlum, bütün bu insanlar ne yapsalar hakları var. Çünkü onlar yıllarca işkence ve baskı gördüler. Peki sana ne oluyor? Daha düne kadar, 'bu insanlar ancak işkenceden anlar' diyen sen değil miydin? 'İşkence yapmazsanız onlarla başa çıkamazsınız' diyen sen değil miydin? Şimdi ne kalkmış direnişin başını çekiyorsun. Ben senin ...."

Bu olay işkencecilerle itirafçıların ortak yüzünü açığa vurmaya fazlasıyla yetiyor.

BİR BEYİN YIKAMA YÖNTEMİ

1982 yılında Cezaevi bir resim yapma salgınının içine sokuldu. Bu da cezaevi idaresi tarafından zorla tutuklulara yaptırılan bir işti.

Bu dönemde tutuklular, resim malzemelerine para vermekten kantinden birşey alamaz olmuşlardı. Her görüş gününde tutuklular için yatırılan para hemen toplanıp bu iş için harcanıyordu. Böylece, tutuklu ailelerinin boğazlarından keserek içerdeki yakınları için gönderdikleri milyonlarca para tonlarca boya, karton, fırça vs. için harcandı. Cezaevinde ne kadar resim öğretmeni ve resme eğilimi olan olmayan insan varsa hepsi resim yapmakla görevlendirilmişti. Bütün koğuşların içi, duvarları, tavanları, camları, kapıları resim ve sloganlarla doldurulmuştu. Ara koridorlar, ana koridorlar, giriş çıkışlar, merdiven aralıkları, görüş yeri, her yer birçok ırkçı resim ve yazılarla kaplanmıştı. Duvarlarda adı sanı bilinmeyen, hiç bir tarih kitabında yer verilmeyen sözde "Türk Devletleri"nin bayrakları vardı. Her tarafta Atatürk ve Evren'in resimleri bulunuyor, duvarları ırkçı marşlar dolduruyordu.

Cezaevinin iç kesimleri en azından 10 kat boyayla kaplanmıştı. Yapılanı koğuş gardiyanı beğenmeyince üstüne bir kat boya çekiliyor, sonra yeniden yapılıyordu. Biraz sonra gelen onbaşı resmin bir tarafını beğenmemişse resmin üstüne yeni bir kat boya çekilip yeniden başlanıyordu. Ama bu kez de çavuş devreye giriyor. Onun beğendiğine ise blok subayı itiraz ediyor.. Derken, gardiyandan binbaşına kadar cezaevindeki işkenceciler resim konusunda birbirlerini aşan beğini ve eleştirilerini göstermiş oluyorlar! Hatta aynı yazı ve resim, hoşuna gitmediği için tek başına koğuş gardiyanı tarafından bir kaç kez bozdurulup yeniden yaptırılıyor veya yazdırılıyor. Bu arada sürekli yeni resim malzemesi alınıyor, tutuklunun parası gidiyor. İstenen biçimde çizip yazamadıkları için tutukluların yediği dayaklar da cabası.

Altaki koğuşun ukala gardiyanı bir gün şöyle demişti:

"Bakın, hertarafı Atatürk'ün resim ve sözleriyle doldurduk. Neden? Çünkü otururken, yürüken, tuvalette iken hatta uzanırken Atatürk hep gözümüzün önünde olmalı. Bu şekilde beyinlerinizi kötü ve zararlı şeylerden temizliyoruz!"

GARDİYAN DAİMA HAKLIDIR!

Yer açısından cezaevi bir insan ambarı durumuna getirilmiştir. Normalde, üstüste bulunan koğuşlardan alttakiler yemekhane, üstekiler yatakhane olarak kulanılıp yapılmış. Oysa hem yemekhane, hem yatakhane koğuşa çevrilmişti. Bununla da yetinmeyip koğuşlara, düşünülenin üç katı insan doldurulmuştur. Bulunduğu koğuşta ranza sayısı 20 iken insan sayısı 63'tu. Sıkışık düzen yatmaya rağmen 23 kişi bir yıl süreyle yerde yatmak zorunda kalmıştı.

Atölye ya da depo olarak düşünülmüş yerler de koğuş haline getirilerek insanlarla doldurulmuştur. Hücreler zaten tıklım tıklımdı. Bir ara her katta 450 kişi olmak üzere sadece hücreler bölümünde 900 kişi bulunuyordu. Sinema salonuna da insanlar tıkınmıştı. Üstelik ranza, yatak gibi şeyler olmaksızın. İnsanlar çıplak betonun üzerine bırakılmıştı. Birara, hücreler dolu olduğu için yeni gelenler oraya konuyordu. Geceleri, ya elleri arkadan kelepeçeleniyor ya da zincirlerle birbirine bağlanarak yatırılıyorlardı. Burada kalanlar tuvalete götürülmüyor, ihtiyaçlarını yatıp kalktıkları bu yerde görmek zorunda bırakılıyorlardı.

700-800 tutukluya göre düşünülen cezaevine bir dönemde 3000 kadar insan vardı. Ve bu mevcut iki yıl süreyle varlığını korudu. Koğuşlarda bir kişiye 70 cm. boyunda ve enide bir alan ancak düşüyordu. Hücrelerde ise zaten, çökmek için bile yer yoktu.

Dışardan alınan eşyalar gardiyanlar tarafından yırtılır, paramparça edilirdi. Bunları tamir etmek uzun zaman alırdı.

Bazı dini günlerde ise, gecenin geç saatlerinde uyandırılır, sabaha kadar, hoparlörden yayınlanan dini ve ırkçı vaazları oturarak dinlemek zorunda bırakılırdık.

İç emniyet amiri, "Co" adı verilen kurt köpeğini, zaman zaman tutuklulara saldırtmaktan hoşlanırdı. Köpek de tutukluları rastgele dişler, elbiselerini ve canlarını parçalardı.

Yeni gelenlere iç emniyet amirinin okuduğu iki maddelik bir talimat vardı.

"Madde 1: Cezavinde tutukluyla gardiyanın ilişkisinde gardiyan devamlı haklıdır."

"Madde 2: Tutuklular haklı olduğu zamanlarda ise 1. madde geçerlidir..!"

İşte her zaman haklı sayılan bu gardiyanlar ya bilinçli faşistler arasından seçiliyorlar, ya da dünyadan habersiz, bilinçsiz insanlar arasından seçilip belli bir süre ile eğitimden geçirilerek tutuklulara karşı şartlandırılıyorlar. Onlara tutukluların hepsinin katil, ırz düşmanı, vatan haini kişiler olduğu anlatılıyor. Gardiyanlar içinde, tutuklulara karşı en ufak yürek yumuşaklılığı, ya da esneklik gösterenler hemen cezaevi dışındaki bir göreve verilir.

Gardiyanlar birbirlerine isimleri ile seslenmezler, takma isimler kullanırlar : Mayk, Horoz, Kara [illegible], Ekmekçiyan gibi.. Çoğunlukla da baktıkları koğuşun numarasıyla çağırılırlar : 5. Koğuş! 9. Koğuş v.b.

Cezaevinde önceleri, ciddi bir "vukuat" işleyen, ya da koğuşun disiplinini bozan tutuklular, cezalandırılmak üzere hücrelere gönderilir. Oradaki zor koşullar ve ağır işkencelerle tutukluların gözleri ürkütülür, bu onlar için caydırıcı bir rol oynardı. Oysa zamanla koğuşlar o hale getirildi ki, artık kimsenin hücreye konmasına gerek kalmadı. Hücreler caydırıcılığını yitirdi ve artık tutuklular ne yaparlarsa yapsınlar, hücrelere konmaz oldular.

BAZI YÜRÜYÜŞ VE SÜRÜNME TÜRLERİ..

1983 yılının Ocak ayı idi. Bölgede uzun yıllardır ilk kez bu denli sert bir kış yaşanıyordu. Havalandırmaya 40 cm. kalınlığında kar yağmıştı. Havalandırmaya çıkarılıp karın üstünde eğitim yapmaya başladık. Kar ayaklarımızın altında sıkışıp sertleşti. Gece şiddetli don yaptı ve sıkışmış kar kalın bir buz tabakasına dönüştü.

Ertesi gün bu kalın buz tabakası üzerinde eğitime başladık. Sonra balyozlar, kazma ve kürekler getirildi. Kalın buz tabakasını kırıp meydanın ortasına getirdik. İnsan boyunu geçen bir yığın oluştu. Yürüyüş yaparken onun çevresinde dolanıyorduk.

Birara yağmur yağmış, arkasından yine dondurucu soğuk gelmişti. Bu yüzden, yığındaki buz parçaları kaynaşıp koca bir buz kayasına dönüşmüştü. Bir gün yine orda eğitim yaparken, blok subayı beraberinde birkaç gardiyanla geldi. Marş ve yürüyüşümüzü durdurdu. Getirdikleri balyozlarla koca buz kayasını da bize parçalattılar. Bu iş saatler aldı. Verilen emir üzerine, bu kez, herbiri 2-3 kilo ağırlığındaki buz parçalarını alanın dörtbir yanına yaydık.

Ardından, bizi bir köşeye toplayıp soyunmamızı istediler. İlk başta, koltuk altı veya etek tıraşı içindir sandık. Üzerimizde bir tek kilot kalıncaya kadar soyunduk. Bekliyorduk. Birden "yat!" emri geldi. Hepimiz, cam gibi keskin buz parçalarının üzerine uzandık. Arkasından "sürün!" emri geldi. Sürünürken üzerine dayandığımız dirsekler ve dizler bıçak gibi keskin buz parçaları tarafından yarılıyordu. Arkamızdan kırmızı şeritler oluşmaya başladı. Gardiyanlar, ellerindeki coplarla çıplak bedenlerimize vurarak bizi daha hızlı sürünmeye zorluyorlardı. Coplar çıplak kalçalara, sırta, omuzlara iniyordu. Bu, ister istemez insanı hızlandırıyor. Birinin copundan kurtulmak için çabalarken öbürünün menziline giriyorsun. Böylece, buz parçaları üzerinde hızlı bir sürünme sürüp gidiyor.

Az sonra, dizlerden ve dirseklerden akan kan yerdeki buzun rengini değiştiriyor, kırmızı bir zemin oluşuyor. Dizler ve dirsekler ise liğme liğme. Ama dayak acısı ve sürünme telaşı içinde olduğumuzdan hem kesilip ezilen etlerimizi görmüyorduk, hem de yara henüz sıcaktı, sürünme devam ettiği için de soğumuyordu. Bu şekilde bizi bir saaten fazla dövüp süründürdüler. Artık kimsede kıpırdayacak hal kalmayınca ve coplar da para etmeyince bu işe son verdiler.

Kötü durumumuzu ayağa kalktıktan sonra daha iyi kavradık. Dizlerimiz ve dirseklerimiz parçalanmış, deri tümden sıyrılıp kalkmış, ortaya çıkan kırmızı etimiz ezilmiş. Oradan aşağıya doğru kan süzülüyor. Aynı anda kokunç bir acı bastırdı.

Blok subayı başımızda durmuş, sırıtıyor..

Yerde duran elbiselerimizi koltuklarımızın altına sıkıştırıp koğuşa götürdüler. Orada da toplu bir sıra dayağından geçirildik. Üzerimizde iki tane kafaa kırdılar.

Yaralarımızdan akan kan koğuşu da kaplamıştı. Uzun uğraşılardan sonra akan kanı durdurabildik. Daha sonra diz ve dirseklerimiz sulanarak yaralar yayıldı. Zamanla biraz kabuk bağladılar. Ancak bize sürekli yaptırılan yat-kalk talimleri nedeniyle kabuklar sık sık çatlayıp yaralar yeniden kanadılar. Tam iki ay yaralarımız iyileşmedi. Bu dönemde ne yere çökebiliyor, ne de yatabiliyorduk. Yaralarımıza sürecek en ufak bir merhem de yoktu. Bugün, aradan geçen dört yıla rağmen, bu yaraların izi hala da net biçimde görülüyor.

1982 yılının sonlarına doğru birgündü. Sabah havalandırmaya çıkmış eğitim yapıyorduk. Gardiyan ikide bir içimizden birini çıkarıp dövüyor, sonra yerine gönderiyordu. O ara "kara" lakablı bir blok çavuşuyla birkaç gardiyan eğitim yaptığımız alana geldiler. Onlarda aramızda rastgele birini çıkarıp dövüyorlardı. Bir ara M.Ç'yi

çağırıp götürdüler. M.Ç. eğitim sorumlumuzdu. İnce, zarif bir gençti. Kişilik olarak da dürüst, pırıl pırıl biriydi.

Biz yürüyüş halindeyken gizliden gizliye bakıyor, aramızdan çıkarılanlara ne yapıldığını öğrenmeye çalışıyordum. M.Ç.'yi önce bir hayli dövdüler. Sonra, Kara'nın, "şimdi seni komando yapacağım" dediğini duydum. Alanda bir daire biçiminde yürüyüş yaptığımız için bazen sırtımız onlara dönüyor ve o sıra yapılanları görmüyorduk. Yüzümüz tekrar onlara dönünce M.Ç.'nin ön dişleri arasında bir şey tuttuğunu gördüm. Yüzü tiksinti ile buruşmuştu. Gardiyanlar ise kahkaha atıyorlardı.

Koğuşa dönünce M.Ç.'nin kusmaya çalıştığını gördüm. Olayı daha iyi gören arkadaşlar anlattılar: Blok çavuşu oralarda bulduğu bir kurbağayı ona zorla ve canlı canlı yedirmişti.

Olayı duyan herkes derin bir tiksintiyle dolmuş, utanmıştı. Midemiz ağzımıza gelir gibi oluyordu. Başta M.Ç. olmak üzere koğuşun tümü günlerce zor yemek yiyebildi.

1983 Şubatında bir gün. İşkencelerin yoğun olduğu bir dönem. "Eğitim adı altında sürünme, ayakları havada tutma, tek ayak üstünde durma, tek parmakla duvara yaslanma, falaka ve benzeri işkence türleri yoğun şekilde uygulanıyor.

Yine böyle bir havalandırma saatiride yürüyüş yapıyorduk. Birdenbire yürüyüşü durdurdular. "Çök" emri verildi. Hepimiz olduğumuz yerde çöktük. Bu defa çift sıradakilerin (2,4,6...) kalkması istendi. Çift numaralı arka sıra ayağı kalktı. Ayaktakilerin, kendi önlerinde çökmüş durumda olanların omuzuna binmeleri istendi. Ayaktakiler, çöküк durumdaki arkadaşlarının boynundan bacaklarını geçirerek ayaklarını yere bastılar ve onlara yük olmamaya çalıştılar. Gardiyan kalk emri verdi. Bazılarımız (ben de ayaktakiler arasındaydım) arkadaşlarımızın omuzlarından indik. Gardiyanlar bizi dövmeye başladılar ve "kalk" emrinin altakiler için

olduğunu söylediler. Tekrar önümüzdekilerin omuzlarına bindik. Ve yeniden kalk emri geldi. Çökük durumdakiler omuzlarındakileri de yüklenerek ayağa kalktılar. Sıraların düzgünlüğü denetlendi ve "hazıroll" çekildi. Ardından yürüyüş başladı. Herzaman olduğu gibi, herkesin dizlerini karnına kadar çekmesini ve sıraları bozmadan yürümesini istiyorlardı.

Zaten güçsüz takatsiz olan insanların hiçbiri, sırtında bir başkasını taşıyacak durumda değildi. Bazıları ise, omuzlarına binmiş olanlardan çok daha zayıftılar. Örneğin, benim omuzuna bindiğim arkadaş çok zayıf, güçsüz bir öğretmendi. Yürürken titriyor ayakları birbirine dolanıyor, sendeliyordu. Ha düştü ha düşecekti. Bu gerilim içinde başını sıkıca tutmuş, durmaya çalışıyordu.

Ama böylesi bir yürüyüşü de gardiyanlara beğendirmek güçtü. Onlar düzenli, canlı bir yürüyüş istiyorlardı! Bu nedenle coplar, tekmeler de işe karışıyordu. Az sonra yürüyenlere marş da söyletmeye başladılar. Hem sırtta kendi bedenin kadar, bazan bunu aşan bir yük, hem dizleri karına kadar çekerek canlı yürüme çabası, hem de gür bir sesle marş söyleme gereği: Zaten bitkin ve nefes nefese olan insanlar için bu olanaksızdı. Bu nedenle her ağızdan ses bir türlü çıkıyor, birbirine karışıyor, curcunaya dönüyordu. Sıralar bozuluyor, kimisi omuzundakiyle birlikte yere yığılıyordu. Düşenlerin üzerine gardiyanlar üşüşüyor, dövüyor, kaldırıp yeniden yürütüyorlardı.

Yalnız alttakiler için değil, üstekiler için de zor, sıkıntılı bir yürüyüştü bu! Altakinin sarsıntı ve tökezlemesine uygun olarak denge kurma çabası, her an onunla birlikte yıkılıp düşme endişesi, onun, yürümek için gösterdiği aşırı çabayı, çektiği acıyı binmenin verdiği bir gerilim...

Omuzuna bindiğim arkadaş uzun süre dayanamadı, yıkıldı. Bu

benim için bir fırsattı. Hemen inip onu omuzlayarak yürümeye başladım. Bütün güçlüğüne rağmen, onun omuzunda olduğumdan daha rahat gibiydim. Hem yürüyor, hem marş söylüyorduk. Marşa katılmaları için omuzumuzdakileri de çimdikliyorduk. Böylece marş biraz daha marşa benzeyecekti.

Bir süre sonra alttakilerle omuzdakiler yer değiştirdiler.

Aylar sonra, cezaevindeki bir direniş olayı nedeniyle koğuşumuzdan dağıtılıp da başka koğuşlardan insanlarla biraraya geldiğimizde, biri, o gün yaşadığımız olayı şöyle anlatmıştı:

"Bildiğiniz gibi sizin havalandırma bizim koğuşun düzeyinden daha aşağıda kalır. Üstelik bizim koğuşun pencereleri yüksektir. Bu nedenle havalandırmada eğitim yapanları göremezdik. Sadece seslerden, size neler yapıldığını anlamaya çalışırdık. Bir gün pencereden yürüyüş yapanların başlarını görünce şaşırdık. Bu kadar uzun boylu insanları nereden bulup getirmişler diye düşündük.. Ayak sesleri pek duyulmuyordu. Marşlar ise, o güne kadar alışık olmadığımız biçimde cansız, düzensiz ve ilginç bir makamda idi... Pencereden görebildiğimiz yüzlerin pek gerilimli, ilginç bir halleri vardı. Bugüne kadar da olayın sırrını çözememiştik."

Yine aynı dönemde bir başka havalandırma saati. Artık yürüyüş, marş filan yok; havalandırma tümüyle en ağır, pis işkencelerle geçiyor.

Saatler boyu süründürüldük, dayak yedik. Yerdeki kirli su birikintisini içmeye zorladılar bizi. Kimi içerek, kimi içer gibi yapıp elbiseye emdirerek suyu bitirdik. Kimsede ayakta duracak güç kalmamıştı. Takatsizlikten başımız dönüyordu. Bir arkadaş dayanamayarak kustu.

Gardiyan kusan tutukluyu bir kenara çekti. Sonra hepimizi tek sıraya dizdi, yerdeki kusmuğun başına getirdi. Herkesin eğilip sırayla, yerdeki kusmuktan bir parça yemesini istedi. Sıradakiler

teker teker çöküyor, kararsızlık geçiriyor, sonra eğilip dilleriyle kusmuktan bir parça alarak kalkıyor, başında duran gardiyana gösteriyor ve yuttuktan ya da yutar gibi yaptıktan sonra yerini bir başkasına bırakıyordu. Yerdeki kusmuk böylece temizlendi.

Koğuşa dönünce birçokları kendini tutamayıp tuvalete koştu, kustu. Kimileri de parmaklarını boğazlarına sokarak kusmaya çalıştılar. Olay hepimizi derinden sarstı. Günlerce boğazımızdan birşey inmedi. Kimileri de öfkelerini yanlış hedefe, kusan arkadaşa yönelttiler, "o kusmasaydı böyle olmayacaktı!" dediler.

29. Koğuştan F.B. yaşadığı bir olayı anlattı:

"Havalandırmada idik. İşkenceler karşımıza hergün yeni bir vahşetle çıkıyor, yeni işkenceler yaratıyorlardı. Bitkin düşmüştük. Artık bugünlük işkencenin sonuna geldik diye düşünürken içimizden (...)'yı alıp soymaya başladılar. Gardiyanlar bir yandan dövüyor, bir yandan da tutarak hareketsiz kılmaya çalışıyorlardı. O ise çaresiz çırpınışlar içerisindeydi. Gardiyanların bazısı onu sıkı biçimde tutarken, biri de makatına cop sokuyordu. Yıkılmıştık.

Koğuşa döndüğümüzde herkes çılgın gibiydi. Kimileri öfkeden başını ranzaya, duvara vuruyordu. Kriz geçirenler oldu. Bağırıp çağırıyorduk. Bundan kötüsü olamazdı.

İç emniyet amiri bu durumdan haberdar oldu. Herhalde bir isyana yol açacağından ürktüler. O olaydan sonra 4-5 gün süreyle kimse dokunmadı bize"

Bir keresinde de koğuşumuzdan bir grup arkadaş banyoyu temizlemek için götürülmüşlerdi. Banyo pencerelerinin kenarı süpürülürken, gardiyan cam kenarında fare dışkılarını farketmiş. Arkadaşlardan S'yi çağırıp yedirmiş. S. olaydan sonra günlerce yemek yiyemez oldu.

Cezaevinde geçirdiğimiz yılların son dönemi idi. 15 günde bir

hoparlörden dini vaazler veriliyor, insanlar itirafa ve ahlaksızlığa davet edilerek din kisvesi altında alçakça bir propaganda yürütülüyordu. Koğuşta oturmuş, zorunlu olarak bu vaazlardan birini dinliyorduk.

Koğuş kapısının mazgalı açıldı. Z.E.'yi çağırdılar, kapıyı açıp koğuştan çıkardılar. Z. koğuşun yemeğini dağıtan son derece fedakar bir arkadaştı. Çok zayıflamış bir deri bir kemik kalmıştı. Sonradan cezası bittiği halde onu bir yıl da fazladan yatırdılar.

Z. götürüldükten az sonra gardiyan tekrar kapıya gelerek sorumludan bir bardak istedi. Sonra çocuk yaşta bir tutukluyu çağırdı, bardağa işemesini istedi. Tutuklu söyleneni yaptı. Sonra gardiyan, yanına birkaç tutukluyu da alarak bardağı alıp götürdü. Az sonra Z.'nin bağırma sesleri gelmeye başladı. Tam o sırada da hoparlörden vaizin din, devlet, adalet üstüne şatafatlı sözleri koğuşta yankılanıyordu. Kimimiz kulaklarımızı tıkayarak bu sesi duymamaya çalışıyorduk. Kimisi ise vaize küfürler yağdırıyordu.

Gardiyanlar Z.'nin kollarından kıskıvrak tutarak ona zorla bardaktaki sidiği içirmişler götürülen diğer tutuklulara da seyrettirmişlerdi. Z. kıvrandıkça sidiğin bir bölümü yüzüne ve üstüne serpilmişti.

Buna benzer olaylar daha önce de yaşanmıştı. Bir keresinde havalandırmada gardiyanlar iki tutukluyu yere yatırmış ve yine çocuk yaştaki bir tutukludan ağızlarına işemesini istemişlerdi.

Cezaevinde insanların çoğunun başı havalandırma sırasında lağım çukurlarına sokuldu. Sayısız insana pislik yedirildi. Yüzlerce insanın makatına cop sokuldu.

Birçok koğuşun içine bidonlarla su doldurup tutuklular saatlerce içinde yatırıldı.

BİR ÇAY ZİYAFETİ

Koğuşlara zaman zaman çay verilirdi. Yine koğuşa böyle çay verildiği bir gün, ben ve birkaç arkadaş mahkemeye götürülmüştük.

O gün öğleden önce havalandırmada koğuşa her zamankinden daha yoğun bir "eğitim" yaptırılıyor. Mevsim yazdı. İçeri girildiğinde ise koğuşta hiç su yok. İnsanlar susuzluktan kıvranıyor. O ara koğuşa bir bidon çay getirilir. Tutuklular için tüm o çile ve susuzluktan sonra tam bir bayram... Kısa sürede çayın hepsini bitiriyorlar. Ama çay biter bitmez de gardiyan tuvalet yasağı koyuyor...

Akşam mahkemeden döndüğümüzde koğuşun halini bir acaip gördük. Yemek gelmiş ama kimse dokunmamıştı. İnsanların yüzü mosmor kesilmiş, kıvranır gibi bir halleri vardı. Yatağım koğuşun kuytu bir yerinde idi. Üzerine oturunca ıslak olduğunu farkettim. Önce su dökülmüş sandım. Arkadaşlar tuvalet yasağı konduğunu söyleyince anladım.

Ancak gece geç saatlerde tuvalete gitmeye izin verdiler. Birçokları, köşe bucağa sakladıkları sidik dolu naylon torbaları çıkarıp birlikte götürdüler.

Bir görüş günü ile babalar günü çakışmıştı. Kimimiz normal görüşe giderken, içeriye küçük çocuk ve kardeşleri alınanlar da vardı. Bizim koğuştan da bir arkadaşın küçük kardeşi içeriye alınmıştı.

Cezaevinde olup bitenler nedeniyle yükselen şikâyetler, özellikle de dış kamuoyunda yer alan eleştiriler nedeniyle, faşist rejim, bu tür günleri bir propaganda aracı olarak kullanmaya çalışıyor. Bu iş için böylesi günlerden yararlanıyor. Diyarbakır 5 Nolu cezaevinde bile buna uygun senaryolar düzenleniyor. Yakınları ile başbaşa görüşen birkaç tutuklunun resimleri basına dağıtılıyor, bu resimler gazetelerin ilk sayfalarında papuç büyüklüğünde basılıyorlar.

Böylece rejimin "bu azgın katillere", "iflah olmaz vatan hainlerine" karşı bile ne kadar merhametli, adil ve şefkatli olduğu kanıtlanmış oluyor...

Görüş yerine gitmeden her zaman olduğu gibi, ana koridorda bekliyorduk. Yüzümüz duvara dönük, başlarımız eğik, gözlerimiz kapalıydı. Kardeşi içeriye alınan arkadaşı çağırdılar. Gidip onu bulunduğumuz yere getirdi. Biz orda taştan heykeller gibi dururken, o da az ötede kardeşiyle konuşuyor, ona sarılıyor, hasret gideriyordu. Durumumuz çocuğun ilgisini çekmiş olmalı ki abisine sormuş:

"Bu amcalar neden ayakta uyuyorlar?"

Abisi ise :

"Sen onlara karışma, " demişti, "onlar hep öyledirler zaten!"

BU NOKTAYA NASIL GELİNDİ

Elbette bu işkence sistemi, tüm bu uygulamalar bir anda ortaya çıkmadı. Herşey çok önceden planlanıp programlanmıştı.

Çekmecede tutulan bu plan 12 Eylül darbesinden hemen sonra uygulamaya kondu. Darbe onlara bu olanağı verdi. Cezaevleri ve işkence sistemi, 12 Eylül rejiminin önemli bir yüzü, bir özelliği oldu.

12 Eylül öncesinde de hapishanelerde şu veya bu ölçüde, baskı, dayak ve işkence vardı. 5 Nolu'ya gelinmeden önce de zaman zaman tutuklular tek tek dövülüyor, koğuşlara baskınlar yapılıyordu. O zaman da tutuklular koğuşlardan alınıp "soruşturma" adı altındaki işkenceye götürülüyorlardı. Yemekler kalitesiz, yer dardı. Cezaevlerinde bir dizi sorun vardı. Yine de o dönemdeki uygulamalarla, 12 Eylül sonrası arasında nitel bir fark vardır. Aradaki fark, Türkiye'nin 12 Eylül öncesi sistemi ile sonrası arasındaki kadar derindir. 12 Eylül, terör olarak en gaddar

biçimiyle cezaevlerinde sergilendi. Çünkü faşist rejimin kendisine hedef aldığı, düşman saydığı toplumsal güçlerin kaymağı, en canlı ve direngen kesimi toplanıp buraya konmuştu. Bu nedenle silahın sivri ucu buraya yöneldi.

Düşman, geçmişteki zengin deney birikimine dayanarak, planının bir süreç içinde, adım adım hayata geçirdi.

Daha 12 Eylül öncesi tutuklu olarak cezaevinde bulunan bir yoldaş şöyle diyordu:

"12 Eylül sabahı televizyondan Evrenin konuşmasını dinleyince hemen anlamıştık. Dış dünyayla doğru dürüst ilişkimiz olmadığı halde, değişikliğin adını hemen koyduk: Gelen faşist bir diktatörlüktü. İktidara el koyanların bizi rahat bırakmayacaklarını daha o anda anlamıştık. Mutlaka üzerimize geleceklerdi. Bunun için ilk günlerin geçmesi, ayaklarının yere iyice basması gerekiyordu. Harekete geçmeleri birkaç gün önce yada sonra olabilirdi. Ama kesinlikle bugünkü programı uygulayacaklardı. Bütün bunların bilincindeydik, kendimizi moral olarak buna hazırladık; bu nedenle de gafil avlanmadık"

Bu noktaya nasıl gelindiğini ise M.T. şöyle anlatıyordu:

"1980 yılının Kasım ayı idi. Önce gelip, 'görüşe giderken iki kol halinde yürüyün, böyle daha düzenli gidip gelirsiniz' dediler. Önemli değil deyip iki kol halinde görüşe çıkmaya başladık. Ardından, sıralanırken 'kollarınızı uzatın' dediler. Önce yapmadık, sonra, önemli değil düşüncesiyle bunuda kabul ettik. İsteklerinin arkası gelmiyordu. Bu kere, sayım sırasında 'siz kendi kendinizi sayın, böylece sayımlar daha kolay olur...' dediler"

"Birgün de gelip 'İstiklal Marşı'nı okumamızı istediler. 'O hepimizin ulusal marşıdır; dışarda heryerde okumuyormuyuz?' diyerek dayattılar. Derken, birgün, havalandırmaya çıkıp eğitim yapmamızı istediler. Karşı çıktık. Bunun üzerine bizi dövmeye başladılar. Ken-

dimizi korumaya çalıştık, Ama mümkün olmadı. Dışarıdan komandolar getirilmişti. Bizi havalandırmada yatırıp dövdüler. Herbirimize iki-üç komando düşüyordu.

Artık dayak resmen başlamıştı. Programın uygulanmasında adım adım ilerliyorlardı. Basitten karmaşığa, aşağıdan yukarıya doğru... Giderek işkenceyi günlük yaşamın bir parçası haline getirdiler.

Artık görüşe gidiş gelişte sürekli dövülüyorduk. Dönüşte gardiyanlar sırtımıza biniyordu; bazen iki kişi birden.

Koğuşları sırayla bastılar. Televizyon, radyo, ısıtıcı ne varsa alıp gittiler. Kitaplarımızı toplayıp götürdüler. Saz ve diğer müzik araçlarını koğuştan aldılar."

V.Y. ise aynı konuda şunları söylüyordu.

"Bizi havalandırmaya çıkartıp eğitim yaptırmak istediklerinde kabul etmedik. Bunu sonu gelmez dayaklar izledi. Dayağa rağmen yürüyüşe çıkmayınca bizi hücreye koydular. Her hücrede 50 kişi vardı. Zor nefes alıyorduk. Kimse oturamıyordu. Oturmak şurda kalsın, kıpırdamak için bile boşluk yoktu. Hergün dışarı çıkarıp dövüyorlardı. Yemek ve su verilmiyordu. Açlıktan bitkin düşmüştük. Hem hücrenin koşulları, hem de işkenceler dayanılır değildi. Sürekli olarak kurallara uymamızı istiyorlardı. Bunu yaparsak koğuşa geri götüreceklerini, bize karışmayacaklarını ve artık rahat edeceğimizi söylüyorlardı.

"Koşullara ve ağır işkencelere dayanamadıkları için hergün birkaç kişi bizden kopup gidiyordu. Her gidenle direnme gücümüz biraz daha kırılıyordu. Sonunda biz de kurallara uyacağımızı söyledik ve koğuşa getirildik.

"İlk yürüyüşler başladığında dizler bugünkünün yarısı kadar kaldırılmıyordu. Sadece uygun adımla yürünüyordu, o kadar.

Marş, yürüyüş kararı, sıra açılma diye birşey yoktu. Yalnızca dayak boldu.

"Dayakla iyice sindirelen insana istediklerini yapabileceklerini biliyorlardı. Ama havalandırmadan koğuşa gelince artık serbesttik. Koğuşta kimse bize karışmıyordu. Yataklarımıza sırtüstü uzanıp dinlenebiliyorduk. Dayak başladığı halde yemek eksilmemişti. Karnımız doyuyordu. Ne çekiyorsak havalandırmada çekiyorduk. Dayak, aynı zamanda görüşe gidip gelirken de vardı.

"Bir gün 'Andımız' ı getirdiler. Ardından 'Gençliğe Hitabe' geldi. Bir de baktık, bir marş getirmişler, yürüyüşte okunacak diyorlar. Okuduk. Arkasından başka marşlar geldi. Dizlerin yeterince çekilmediğini, böyle yürüyüş yapılamayacağını söylüyorlardı..

"Etrafımızdaki çember giderek daralıyordu. Sonra koğuşta eğitim yaptırmaya başladılar. Önceleri havalandırmada bile belli sürelerle eğitim yapıyor, sonra dinleniyorduk. O dinlenmeler kalktı. Koğuşta yapılan eğitim sırasında da gardiyan, zaman zaman oturma ve sigara içme izni veriyordu.

"Derken sayımlar sertleşti, tekmiller "daha canlı" istenir oldu. Giderek "eğitim" adı verilen işkence ve dayak günün 24 saaatini doldurur oldu.

"Yemekler yavaş yavaş azaltılarak insanın yaşaması, daha doğrusu açlıktan ölmemesi için gerekli olan en asgari düzeye düşürüldü. Sigara içimi kısıtlandı. Yasaklar, koğuşlararası ilişkilerin kesilmesinden aynı koğuştaki insanların birbiriyle konuşmasını önleme noktasına getirildi. Görüşte Kürtçe konuşmak yasaklandı. Normal konuşma süresi bazan hiç konuşmama düzeyine indirildi. Daha önce mahkemelere giderken ya iki kişinin elleri birbirine kelepçelenir, ya da tek kişinin elleri önden kelepçelenirdi. Mahkemelere gidiş sırasında tutuklular için mont türü bir giyim kuralaştırıldı. Kelepçe yerine de tutuklular bir-

birine zincirle bağlanır oldular."

12 Eylül'ün hemen sonrasında, Kasım ayında uygulanmasına başlanan program, 1981 yılı Mayıs ayına kadar bütün cezaevine uygulanır olmuştu. Bu 6-7 aylık süre, koğuşların basılması ve yeni sistemi işkence zoruyla tutuklulara benimsetmekle geçmişti.

1981 yılının Mayısı'nda işkenceciler cezaevinin tümünü avuçlarına almışlardı. Ondan sonra işkencenin dozu yavaş yavaş arttırıldı. 1982 başında artık uygulanmadık işkence biçimi kalmamıştı. Yeni keşifler hariç! İşkence bütün vahşetiyle uygulanıyor, insanlara soluk aldırılmıyordu. İşkence uykudan kalkar kalkmaz başlıyordu, tekrar yatağa girinceye kadar. Ama yatakta da sona ermiyordu; tutuklunun uykusunda bile sürüyordu o.

Zaman zaman, ben kendim de, bu koşullardaki insanların nasıl toptan çıldırmadığına, nasıl hayatta kalmayı başardıklarına şaşmışımdır. Bu iş bana bile bir mucize gibi görünmüştür.

Bu koşullarda yaşayan insanlar artık dış dünyayı, yakınlarını, yaşamın güzelliklerini düşünemez olmuşlardı. Tutuklu kişi için bir kurtuluş yolu olan tahliye bile kimsenin aklına gelmiyordu. İnsanların bütün beklediği bir lokma ekmek, bir bardak su ve ölmeden akşamı getirmekti. Bazen, ayrı ranzada yattığımız kişiyle bile günlerce birşey konuşamazdık. Bunun için fırsat olmazdı. Birisinden varsa bir iğne almak günler alırdı. Zaten koca koğuşta bir tek iğne vardı. Bir buçuk yıl boyunca tırnaklarımızı kör ciletlerle kesmek zorunda kaldık. Düşünmek için bile zaman kalmıyordu. Yatakta uzun süre kalmamıza rağmen, gündüzleri çektiğimiz ağır işkence ve yorgunluktan, açlık yüzünden, gece nöbetlerindeki sık tekmiller ve dayaklardan 1984 ortalarına kadar hep güzel bir uykunun hasretini çektik.

Halk dilinde, cezaevinde geçen günler ve yıllar için yatmak deyimi kullanılır. Şu kadar yıl hapiste yattım, denir. Normal koşullarda

bu doğal; hapiste zaman boł, yapacak iş ise azdır. Biz ise bu deyişi hatırlar, bazen birbirimize takılırdık: "Yarın çıktığımızda, cezaevinde doyasıya yatmadık desek kim inanır?."

5. Nolu'da bize yapılan akıl almaz işkenceler için de aynı şeyi düşünürdük. "Çıkınca anlattıklarımıza acaba insanlar inanırlar mı?" derdik. Bir arkadaş bununla ilgili olarak şunu anlattı:

"Bizim koğuşta biri vardı ki kendisi yakalanmadan önce kardeşi bir süre burada kalmış ve tahliye olmuş. Cezaevi ile ilgili öyle şeyler anlatmış ki, seninki inanmamış, abartma sanmış, 'bu kadarı olmaz!' demiş. Oysa, kendisi de burayı gördükten sonra, kardeşinin, buradaki uygulamaları yeterince anlatamadığı kanısında idi."

"Fultaym" işkenceye geçilen 1982 başından itibaren, zaten doygunluk düzeyine varıldığı için, bir yıl süre ile işkence eğrisinde ancak hafif bir yükseliş oldu. 1982'nin son ayları ve 1983 yılının ilk iki ayında ise, işkence eğrisi aniden fırlayarak doruk noktasına ulaştı.* Bu dönemde işkenceler çığırından çıkmıştı. Daha önceki vahşetle kıyaslandığında bu dönemde yapılanlara yeni bir isim bulmak gerekiyordu.İşkenceciler artık hiç bir sınır, hiç bir ölçü tanımıyorlardı. İşkence, kurbanlarının dayanma gücünü zorluyordu. İnsanlar, kendilerine yapılan bunca aşağılayıcı davranışlar karşısında yaşamaya değip değmediğini düşünmeye başladılar.

İşkenceciler ise vargüçleriyle yeni işkence biçimleri bulmaya

---

** Bu dönem,tam da 1982 anayasası'nın sözde halk oyundan geçtiği ve Türkiye'de "demokrasiye geçilmekte olduğu" demagojisinin yükseldiği dönemdir.Generallerin anayasası 7 Kasım'da süngü gücüyle halka kabul ettirildi. Buna rağmen Kürdistan'da, Türkiye ortalamasına göre hem katılım düşük oldu hem de red oylarının oranı birhayli yüksekti. Bu, faşist generalleri öfkeledirdi. Bunu izleyen dönemde Kürt halkına karşı terör yükseldi. Cezaevlerinde işkence dalgasının yükselmesinde bunun payı vardır. (Y.N.)*

çalışıyorlardı. Genel işkence uygulamalarının dışında, bu tür özgün biçimler bulmakta birbirleriyle adeta yarışa girişmişlerdi.

Bu çaba nedensiz değildi. İşkecede son sınırına varılmıştı. Onu bu düzeyde tutmak uzun süre mümkün olmayacaktı. İç ve dış koşullar nedeniyle belli bir hafifletmeye gitmek kaçınılmaz olmuştu. Bu nedenle faşist rejim tutuklulara son darbeyi vurmaya hazırlanıyordu. Son bir çabayla ne koparırlarsa kardı. Geri çekilişten önceki son saldırı bu niyetlerle yürütüldü ve bu dönemde birçok kişiye itiraflar da yaptırıldı.

AĞIRDAN İNEN EĞRİ

Yıllardan sonra ilk kez 1983 yılının Mart ayında cezaevi idaresi tüm koğuş sorumlularını toplayarak onlarla konuştu. Bunu izleyen günlerde progamın derece derece hafifleyen bölümüne geçildi; tutuklular bir parça soluk aldılar.

Önce koğuştan, yerinde saymadan marş söyleme biçimine geçildi. Bir süre sonra, akşamları sigaraya konmuş genel yasak kaldırıldı. Yat saati 9'a alındı. Yemekler azar azar arttırıldı. İki buçuk yıldan beri ilk kez mektup yazma izni verildi. Yine oldukça kısıtlı ve bir dizi engelle karşılaştığı halde, bu önemli bir olaydı. 18 Mart'tan itibaren koğuşta eğitim yapma ve marş söyleme tümden kaldırılarak yerine, otırarak sessizce kitap okuma kondu. Daha sonra, havalandırmadaki eğitim saatlerinde de 15 dakikalık oturma izni çıktı.

Ancak bütün bunların uygulanıp uygulanmaması yine de gardiyanların keyfine bağlıydı. Gardiyan istediğinde, koğuşta eğitim de yaptırıyor, marş da söyletiyordu. Yalnızca akşam için değil, günlerce sigara yasağı koyuyordu. Dayak ve işkence tüm yoğunluğuyla devam ediyordu. Diledikleri zaman koğuşu havalandırmada süründürüyor, oturma izni vermeyebiliyordu. Örneğin biz koğuşta oturup sessizce kitap okurken diğer bazı koğuşlar

içerde marş söylüyorlardı. Yeni tutuklanıp getirilenlere marşlar öğretiliyor, içerde de eğitim yaptırılıyordu.

Eğitim saatlerinin belirlenmesi bu dönemde başladı. Sabah, belli bir saatte başlayan kitap okuma saat12'de kesiliyor, öğlen sonrası 1.5'ta başlayan eğitim ise 5.5'ta son buluyordu. Bu saatten akşam yemeğine kadar serbest kalıyorduk. Cezaevinde ilk kez dişlerimizi fırçalama, zaman zaman ayaklarımızı yıkama olanağı bulduk

Tüm bu gevşemeye rağmen bu dönemde de insanlara çirkefçe işkenceler, hatta birçok insanın makatına cop sokma, devam etti. Hücreler yine doluydu. Dayak ve işkence günlük yaşamın bir parçası olmaya devam ediyordu. Yine de durum, 1981,1982 yılları ile 1983 yılının ilk aylarına oranla iyi sayılırdı!

Görüldüğü gibi, 12 Eylül 1980 darbesinin ardından uygulanmasına başlanan program, genelde hep aynı politikanın ürünü olarak kendi içinde dönemlere ayrılıyor. Her dönemde işkence, farklı doz ve düzeyde, farklı hedefler için kullanıldı. Her biri kendine özgü yanlar taşısa da, onlar bir bütünün parçası idiler.

Program adım adım uygulandı, baskı derece derece artırıldı. Sonra var güçleriyle çullandılar cezaevine. Tutukluların seslerini kestiler. İstedikleri duruma getirdikleri insanlara yaptıklarıyla tarihin tanık olmadığı vahşet örneklerini sergilediler. Bu programı uzun süre uygulayıp belli bir ürün aldıktan sonra ise, iç ve dış kamuoyunun tepkilerini gözönüne alarak bu kez işkencenin dozunu derece derece azalttılar. Ama işkenceyi asla tümden durdurmadılar. Düzen ondan el edemezdi. Gerileme yalnızca koşulların dayattığı ölçüde oldu.

Bu şekilde, işkence 1983 yılının Eylül'üne kadar sürdü.

5 Eylül 1983 günü cezaevi yaşamında bir dönüm noktası oldu. Yıllardır işkence altında ezilen, sesi boğazına takılan insanlar pat-

ladı. İşkencelerin yarattığı birikim ve öfke eyleme dönüştü. İnsanlar artık işkenceye katlanmayacaklarını haykırdılar. Cezaevindeki herkes tek bir dalga halinde, umulmadık biçimde ayağa kalktı.

İşkenceciler böyle bir olay karşısında hem şaşırdılar hem de büyük öfkeye kapıldılar. Ne var ki bu isteği bastırmak için kamuoyu desteği bulacak durumda değillerdi. En azından bunun için zamana ve belli hazırlıklara gerek vardı. Bir ölçüde baskıya başvurdularsa da gerek tutukluların direnci gerek cezaevi dışındaki kamuoyu desteği karşısında fazla ileri gidemediler. İstemeye istemeye tutukluların haklı taleplerine boyun eğdiler.

İnsanlar korkunç bir rüyadan uyanmış gibiydiler. Yaşadıklarına adeta inanmıyorlardı. Büyük bir coşku içindeydiler.

KANLI OCAK

Ne var ki tutuklular için nisbi olarak bu rahat dönem fazla sürmedi.

Öncelikle cezaevi yönetimi, subaylar, gardiyanlar bu değişimi içlerine sindiremediler. Onlar, bizi fizik ve moral olarak yoketmek için bunca yıl boşuna mı çaba harcamışlardı? Üstelik bu yıllar içinde onların kişiliği bir işkenceci olarak biçimlenmişti. Daha düne kadar bizim karşımızda olağanüstü güce sahipti onlar. Biz ise, ezilmesi, aşağılanması, yokedilmesi gereken "zararlı nesneler" dik. Onlar, buraya gelmeden önce, sivil yaşamda öğrenci, öğretmen, işçi, doktor, mühendis olarak saygın bir yerleri bulunan, üstelik bilinçli ve mücadeleci bu insanlar üzerinde böylesine bir "üstünlük" elde etmiş olmaktan çok mutluydular! Yüreklerinin ta derinliğindeki aşağılık komplekaini bastırmak, kendilerini göstermek için gün doğmuş ve onlar bunu fazlasıyla göstermişlerdi...Bir emirle yüzlercemizi yerde süründürüyor, başlarımızı pisliğe sokuyorlardı. Anamıza, avradımıza küfrettiklerinde "emredersiniz komutanım!" demek zorundaydık. Bir gardiyan allahtan daha büyük değil

miydi? O dilediğinde kafasındaki her alçaklığı, her puştluğu bize yapmıyor muydu? Oysa şimdi durum değişmiş, gardiyanın dünyası bir bakıma yıkılmıştı. Düne kadar bir sinek kadar değeri olmayan insanlar şimdi başı dik yürüyordu. İnsan olduğunu söylüyor, kendisine insan gibi davranılmasını istiyordu. Gardiyana "komutanım!" bile demiyordu artık... Yolda yürürken elini kolunu sallayarak yürüyor, normal bir insan gibi davranıyor...Gözlerini kapamıyor, çevresinde olup bitenlere bakıyor...İzin almadan konuşuyor, düşüncelerini söylüyor...

İşte bu değişim, işkencecilerin yüreğini derinden yaralıyor, onları kahrediyordu. Eski günlere geri dönmeyi hırsla istiyor, bunun için fırsat kolluyorlardı. Bize dişlerini biliyor, "size gösteririz" anlamında baş sallıyorlardı. İnsanların davranışlarını not ediyorlar, gelecek günlerin hesabını yapıyorlardı.

İdarenin bir saldırı için hazırlandığı, subay ve gardiyanların her halinden belli oluyordu. Ama, nasıl gevşeme onların isteği ve iradesi ile olmadıysa, bunu, onları çok aşan iç ve dış koşullar yarattıysa, terör ortamını yeniden geri getirmek de salt onların özlem ve isteğine bağlı değildi. Bunun için "yukardan" onay ya da emir gelmesi gerekiyordu. Bu onay geldi.

Tutukluların cezaevinde sağladıkları nisbi serbestlik mahkemelere de bir ölçüde yansımıştı.Özellikle dış kamuoyunun ilgisi, ta Diyarbakır'a kadar gelip cezaevi hakkında bilgi alan, duruşmaları izleyen heyetlerin de etkisiyle, mahkemelerde estirilen terör de biraz yumuşamıştı. Duruşmalara çıkanlar zaman zaman söz alıp kendilerine yapılan işkenceleri dile getirdiler, dosyadaki ifadelerin işkence altında imzalatıldığını söylediler, ağır suçlamalara karşı savunma yapmaya çalıştılar.

Bütün bunlar ta tepedekilerin gözünden kaçmadı. Faşist generaller, "demokrasiye geçiş dedikse, bu kadar da değil!" diye ho-

murdandılar. "Yoksa ipler elimizden kaçıyor mu?!." diye endişelendiler. "Biz yıllardır bunları sindirmeye, ezmeye, fizik ve moral olarak çökertmeye çalıştık, vardığımız sonuç bu mu ? "diye düşünüp kahroldular. Özal hükümeti ise, zaten, "yalnızca ekonomik işlerle görevli " ve Cunta'nın elinde bir kukladan başkası değildi.Faşist terör asker kanadın işine yaradığı kadar, onların da işine geliyordu. "Zincirlerini koparmış asileri " tekrar zincire vurmak için yeşil ışık yakıldı.

Ayrıca tam da o dönemde, cezaevlerinde tutuklulara tek tip elbise giydirme uygulaması başlatılmıştı. Buna tepki gösterileceğini biliyorlardı. Bunun için de yeni bir baskı ve terör dalgasına ihtiyaçları vardı.

Bu nedenle tekrar üstümüze geldiler. işkencecilerin eski koşulları geri getirme çabası tutukluların kararlı direncine çarpınca bizimle onlar arasında kanlı bir boğuşma çıktı. Göreli rahat ortam ancak üç ay devam edebildi.

1984 yılının Ocak ayında, işkenceciler tezgahlarını yeniden kurup araçlarının başına geçtiler.

Buna karşılık tutuklular vargüçleriyle karşı koymaya karar verdiler.

Tutuklular yaklaşan tehlikeyi fark etmişlerdi. Onlar, yıllar süren işkenceden sonra yaratılan bu ortamı doyasıya yaşamak istiyorlardı. Ama endişeli ve gerilim içindeydiler. Bu gerilim, onların işkencesiz geçen bu günlerde de havayı rahat solumasını önlüyordu.

Beklenen saldırı nedeniyle tutuklular cephesinde de bir hazırlık vardı. Eskiye dönüşü önlemek için neler yapılıp yapılamayacağı üzerine kafa yoruluyor, düşünceler üretiliyordu. İnsan bedenlerinde açılan işkence yaralarının izleri henüz açıktı.Çoğu insan işkencelerin şokundan henüz kurtulmamıştı; çoğu kez düşle

gerçeği birbirine karıştırıyordu. Hala, geçmişin etkisinden kurtulamayıp gardiyanlara "komutanım!" diye seslenenler vardı.

2 Ocak günü bir grup insan mahkemeye gitmişti. Akşam dönüşte, onların sabah giderken, mahkemeye ve cezaevine dönüş yolunda gardiyanlardan dayak yediklerini öğrendik. Bu saldırının ilk işareti oldu.

3 Ocak'ta işkenceciler genel saldırıya geçtiler.

Onlar ne denli kudurgansa, tutuklular da o denli dirençli idiler. Tutukluların önlerindeki seçenekler belliydi. Boyun eğişin onları nereye kadar götürebileceğini yıllardır deneyip görmüşlerdi. Hiç biri eski günlere dönmeyi istemiyordu. Onlar, işkence ve hakaretleri yaşamanın dışında herşeye hazırdılar. Bunu da canlarını ortaya koyarak gösterdiler.

İşte bu durum Ocak' taki kavgayı kanlı bir boğuşmaya dönüştürdü. 5 Nolu cezaevi, Türkiye ve Kürdistan' da, belki şimdiye kadar hiç bir cezaevinin yaşamadığı biçimde çalkalandı, altüst oldu. burada kopan kavganın sesleri çevre semtlere, kente uzandı, aştı...

Besbelli bu kavgada silahlar gülünç derecede eşitsizdi. Daha doğrusu bir taraf güçlü, gerçek silahlarla donanmıştı, manevra alanı genişti; öteki taraf ise demir kapılar ve duvarlar arasına kilitliydi, çıplak elinden, inancından ve yüreğinden başka bir savunma aracına sahip değildi...

İdare saldırıya geçince, tutuklular koğuş kapılarını içerden kapattılar, ranzaları ve öteberiyi önüne yığarak savunmaya geçtiler. Bu barikatların arkasında oturup beklemeye başladılar. Cezaevi komutanı olan Binbaşı, 4 Ocak günü hoparlörlerle tutuklulara şunları diyirdu:

"Tutukluların uyacağı yeni bir talimat Kolordu'dan gelmiştir.

Buna göre :

*Emir komuta gardiyanlara verilmiştir. Gardiyanlara 'komutanım' denilecek, her dediği emir sayılacaktı.

*Havalandırma saatlerinde eğitim yapılacak, marşlar söylenecektir.

*Görüşe ve mahkemeye gidip gelinirken nizami yürüyüş halinde gidilip gelinecektir.

*Geceleri devamlı nöbet tutulacak, gelen gardiyanlara tekmil verilecektir.

*Sayım için gelen subay ve gardiyanlara 'dikkat' çekilecek, tekmil verilecektir.

*Tek tip elbiseyi herkes giyecektir.

*Yukarda belirtilen emirlere uymayanlara inzibati tedbirler uygulanacaktır.

Sözkonusu kurallar, her yönüyle işkenceli dönemin geri getirilmesinden başka birşey değildi. Bu talimat idarenin niyetini açıkça ortaya koymuştu.

Talimat tutukluları daha sıkı bir direnişe yöneltti. Bunun üzerine idare taktik değiştirdi.Askerlerin koğuşlara yönelik saldırısı durdu; Ama idare tüm koğuşlarla alış-verişi kesti. Koğuşlara yemek ve su verilmedi, hastalar revire ve duruşması olanlar mahkemeye götürülmedi. Sayım bile yapılmaz oldu.

İdarenin amacı tutukluları fizik ve moral olarak çökertmekti. Açlık ve susuzluğun yanısıra, gerilimli bekleyiş döneminin de tutuklular üzerinde yıkıcı bir etki yapacağını hesaplamışlardı.

Koğuşların kimisinde daha önce kantinden alınmış olan yiyecekler de birgün içinde tükendi. Suyu akmayan koğuşlarda su kalmadı. Açlık ve susuzluk tutukluları bitap düşürmüştü. Üstelik bunun ne zamana kadar devam edeceği belirsizdi ve en kötü olanı

da buydu. Böylesi bir bekleyiş içinde karamsarlık ve korku boy atıyor, insanlar kararsızlaşıyor. Aylar ve yıllar boyu işkenceyi yaşamış olan insanlar üzerinde bu daha kötü etki yapıyor. Bu bekleyişin ardından yine bitmez tükenmez işkencelerin geleceği korkusu insanların ruhsal dünyasını baskı altına alıyor. Buna karşılık ise kendini koruma, savunma güdüsü en uç noktaya çıkıyor.

Açlık, soğuk ve işkence bekleyişi tüm insanların yüzünde okunuyor. Tenler morarmış, göz çukurları geriye kaymış. Birkaç gün önceki canlılık ve dinamimizmin yerini bitkinlik ve endişeli bir bekleyiş almış. İnsanlar içten içe derin bir hesaplaşmanın içindeler. Bir yandan direniş bakımından koşulları, diğer yandan teslim olmanın getireceklerini, duygu ve inançlarını teraziye koyup tartıyorlar. Bu içteki hesaplaşma dışarı vurulmuyor. Başkaları tarafından yadırganma duygusu, içindeki baskı ve korkuyu açığa vurmayı engelliyor. Öyle olunca da baskı altındaki duygular onu içten içe daha çok kemiriyor.

Böylesi etkiler altındaki insanların manzarası bile korkunç ve umut kırıcı. Diğer yandan bunca iç ve dış baskılar altında insanlar omuz omuza vermiş direniyorlar. İçlerinde korku ve kararsızlıkla cebelleşirken, dışarıya birşey yansıtmamaya ve direnişe en aktif biçimde katılmaya çabalıyorlar. Tüm bu ağır koşullar ve çelişkiler içerisinde insanlar ileriye doğru yol alıyorlar.

Tam beş gün süreyle hiçbir koğuşa yiyecek ve su verilmedi.

Direnişin daha ilk gününden itibaren cezaevi yönetimi bir kenara itildi. Kolordu'dan gelen albay ve yarbaylardan kurulu bir ekip tüm yetkileri ve ilişkileri elinde toplamıştı. Şimdiye dek uzaktan kumanda ettikleri işkenceye bizzat kendileri soyunmuştu. Bir katliamın ustası olma onurunu kendileri taşımak istemişlerdi.

Bu ilk beş gün içinde hücredeki durumu H. şöyle anlatıyor:

"3 Ocak'ta mahkememiz vardı. Gidiş yerinde toplandık. Hemen

orda bizi dövmeye başladılar. Karşı koyduk. Koğuşlardaki insanlar da sloganlar atarak bizi desteklediler. Bu tepki üzerine tümümüzü hücrelere koydular. Değişik koğuşlardan insanlardık. Hücreler çıplaktı. Battaniye filan yoktu. Yanımızda fazladan giyebileceğimiz, üzerinde oturup yatabileceğimiz hiçbir şey yoktu. Kapılar kilitlendikten sonra kimse bize uğramaz oldu. Hücrede çıt çıkmıyordu. Cezaevinin hiçbir yerinden hiçbir ses gelmiyordu. Korkutucu bir sessizlik kaplamıştı ortalığı. İlk günkü açlık fazla etkilemedi. İkinci gün zor geldi. Hücreler çok soğuktu. Çıplak betonda yatamıyorduk. Hücrenin içinde volta atarak ısınmaya çalışıyorduk. İkinci günden sonra bizde volta atacak hal de kalmamıştı. Bazen yorgunluktan betonda biraz uzanıyorduk; ama betonun keskin soğuğu dayanılmaz gibiydi;hemen kalkıyorduk. Açlık ve soğuk bizi bitkin düşürmüştü. Bir de uykusuzluk. Zaman zaman çökerek omuzlarımızı birbirine dayıyor, ısınmaya ve dinlenmeye çalışıyorduk. Ama nafile. Gözlerimizi kapamamızla açmamız bir oluyordu. Tir tir titriyorduk. Sigaramız da yoktu."

Hücrelerle kıyaslanınca koğuşlar oldukça avantajlı sayılırdı. Ama onlar da saldırının ilk hedefleri idiler. Bu nedenle koğuşlardaki psikolojik gerilim hücrelerden kat kat fazlaydı.

Koğuşlarda kimse birşeyle uğraşmıyor, uğraşma isteği duymuyordu. Orda da açlık ve susuzluktan kimseyi uyku tutmuyordu. Koğuşta bulunan soğanlar elma gibi yenmişti. Varolan bir miktar çay şekerinden iki kez şerbet yapılıp içilmişti. Gerisi saldırıyı ve işkenceleri beklemekle geçecekti.

Bu arada işkenceciler saldırı için hazırlıklarını tamamlamışlardı. Kolordu'dan gelen albay rütbesindeki subaylar koğuşların kapısına gelerek, tutukluların yeni cezaevi talimatına uymalarını söylüyor, aksi halde başlarına gelecekleri hatırlatarak tehdit ediyorlardı.

8 Ocak'ta fiili saldırıya geçildi.

Önce koğuşların içlerine yönelik hoparlörlerden kulakları sağır eden bir gürültüyle marşlar başladı. Aynı anda cezaevinin çevresindeki kariyerler tam gazla çalıştırılıyor, bunların çıkardığı büyük gürültüye yüzlerce askerin var güçleriyle söyledikleri marş sesleri ekleniyordu. Bundan amaç, saldırı ve işkence sırasında olup bitenleri, yakın çevredeki semt halkı ve görüş amacıyla cezaevi önünde toplanmış tutuklu yakınları tarafından duyulmaması idi. Koğuşumuz üstte olduğundan, cezaevi önüne toplanmış binlerce tutuklu ailesini görebiliyorduk. Bu gürültüler, aynı zamanda, koğuşlardan birine yapılan baskını diğerlerinin duymasını önlemeyi amaçlıyordu. Ve herhalde, tutuklulara dehşet salmak gibi bir amacı da vardı.

Ne var ki, kendi elleriyle yarattıkları bu dehşet verici gürültüyle, cezaevinde olağanüstü günler yaşandığını görüşe gelen insanlara ve tüm kent halkına kendileri duyurmuş oldular. Dışardaki insanlar sonradan bunu anlattılar:"Bu sesleri duyunca içerde kötü şeyler olduğunu anladık ve size yapılanlar gözlerimizin önünde canlandı" dediler.

Bizler de bu marş ve araba seslerinden başka koğuşların basılmakta olduğunu, işkence çarkının çalıştığını anlıyorduk. Kulakları sağır edici bir sesle söylenen "Tuna Nehri Akmam Diyor" ve "Ceddin Dede, Neslin Baba" kişide işkenceyi çağrıştırıcı, ürkütü verici bir etki yaratıyordu.

Koğuşları sırayla basmaya başladılar. 40-50 kişilik bir koğuşa yapılan baskına yüzlerce gardiyan ve komando katılıyordu. Önce koğuşların camları kırılarak içeriye basınçlı su sıkılıyor, içerisi suya batıyordu. Sonra kapıları zorlayıp içeri dalıyorlardı. İçeri girer girmez, ayaküstü, tutuklulara kurallara uyup uymayacaklarını soruyor, genellikle koğuşlardan olumsuz yanıt alındığı için de hemen

o anda tek tek ellerini arkadan kelepçeliyor, tekme, tokat ve cop darbeleri altında sinema salonuna götürüyorlardı. Tutuklular orada, elleri kelepçeli olarak yere yatırılıyor ve çalınan düdükle birlikte yüzlerce gardiyan, komando ve subay işkencelere başlıyordu. İşkenceciler, ellerindeki sopa ve coplarla onları saatlerce rastgele dövüyorlardı. Bu işkencelere, bir elinde enjektör, bir elinde cop ile cezaevi doktoru da katılıyordu. Her tutukluya düşen işkencecilerin sayısı üçü geçiyordu. Sopa ve copla, tokat ve yumrukla vurmaktan yorulanlar tekme ile işi sürdürüyorlardı. Baygınlık geçirenleri doktor iğne yaparak ayıltıyor, ayılır ayılmaz da işkence devam adiyordu. İşkence sesleri ve işkence görenlerin çığlık ve iniltileri, yüksek tavanlı sinema salonunda yankılanarak en uzaktaki koğuşlara kadar gidiyordu.

Yerde yatanlardan her biri dayaktan bitkin ve baygın düşünce ikinci bir düdük sesiyle dayak kesiliyor, yerde kanlar içinde serilmiş tutuklular ayağa kaldırılıyor ve kurallara uyup uymayacakları tekrar kendilerine soruluyordu. Bu arada bazı insanlar, güçlerinin sonuna geldiklerine inanarak kafileden ayrılıyorlardı. Her ayrılan diğerlerinin morali üstünde olumsuz bir etki yapıyor, yeni ayrılmalara neden oluyordu. Bazen, çok keskin tavırlı ve sivri çıkışlar yapan insanların herkesten önce kurallara uyacaklarını söyledikleri birçok koğuşta görülüyordu. Bu tür davranışlar birçok insanı hayal kırıklığına uğratıyor, moral zayıflıyor ve sonuç olarak kimi koğuşlarda kurallara uymayı kabul edenlerin sayısı yükseliyordu.

Geriye kalan tutukluları yeni bir işkence aşaması bekliyordu. Onları bu kez de hamama götürüyor, orada çok daha ağır bir işkence evresinden geçiriyorlardı. Buradaki işkenceleri çoğunlukla, E Blok subayı olan bir üsteğmen yönetiyordu. Ona, 1983 başlarına kadar cezaevinde iç emneyet amirliği yapmış olan

üsteğmen Osman yardımcı oluyordu. Burdaki işkenceler de doktorların kontrolündeydi. Ölecek duruma gelenleri hastaneye sevkediyor, diğerlerine devam ediyorlardı. Sonunda yaraları tedavi bile edilmeden insanlar, çoğu baygın halde, gardiyanlar tarafından sürüklenerek hücrelere ya da koğuşlara bırakılıyorlardı. Eğer hala kurallara uymayı kabul etmeyenler varsa, bunlar ertesi gün tekrar alınıp işkenceye götürülüyorlardı.

Koğuşlar hergün sırayla bu işlemden geçirilip ayıklanıyordu.

Kulakları sağır edici, dehşet verici "ton müziği"nin eşliğinde bir koğuşa saldırı başladığında, o koğuştan da protesto sesleri yükseliyordu. Bu sesler en yakındaki koğuşlara ulaşıyor, bu kez protesto sesleri yükseliyordu:

"işkenceye hayır!"

"Kahrolsun faşizm!"

"Bımre faşizm, bıji Kurdıstan!" *

Bu sesler koğuştan koğuşa yayılarak en uzaktaki bloklara kadar ulaşıyor, cezaevinin tümünü içine alıyor, gür bir dalga halinde, zaman zaman dehşet müziğinin çemberini parçalayarak cezaevinin çevresine, yakın semtlere ulaşıyordu.

O günlerde havalar koyu bir sisle kaplıydı. Karşımızdaki koğuşlar bile görünmüyordu. Ulaşan yalnızca seslerdi. İnsanlar, sesleri kısılıncaya kadar baskı ve işkenceleri protesto ediyor, sonra yavaş yavaş sesler hafifleyip boğuluyor, duyulmaz oluyordu.

O gün hangi koğuşun saldırıya uğradığını merak ederdik. Hoparlörlerin gürültüsünden yirmi adım ötedeki bir koğuştan söylenenleri bile anlamak çok güç. Uzak bloklardan gelen sesler ise dipsiz bir kuyudan gelen cılız iniltileri andırıyor. Yine de haber

---

* *Kahrolsun Faşizm, Yaşasın Kürdistan*

koğuştan koğuşa ulaşıyor, bize kadar geliyor ve o gün hangisinin basıldığı anlaşılıyor.

Bu iç karartıcı puslu havada, marş gürültüleri içinde, diyalog kopukluğu ve gerilimli bekleyiş ortamında, hergün, doğru yanlış, bir sürü acı haber ulaşıyordu bize. Gelen her haber işkencecilerin vahşetinin nereye vardığını gösteriyor, geleceğin nelere gebe olduğunu ortaya koyuyor. Birgün, 39. Koğuş'un yandığı, birçok kişinin durumunun ağır olduğu haberi yaygınlaşıyordu. Ertesi gün, 35. Koğuş'ta birçok kişinin kendilerini yaktığı söyleniyordu. Başka birgün 12. Koğuş'ta üç kişinin yandığı duyuluyordu. İşkenceler sırasında hastaneye kaldırılan birçok kişinin öldüğü haberi geliyordu. Bütün bu hengame ve bulanıklık içinde geleceğe umutla bakmanın ufku daralmış, ama insanlar işkence cenderesine bir daha dönmemek için direnmeye devam ediyorlardı.

Açlık bizi bitkin düşürmüştü. İki-üç günde bir kapı aralığından verilen yemekler çok azdı ve açlığımızı daha da bilemekten başka işe yaramıyordu. Saun kalmamaştı. Çoğu gün sular akmıyordu. Kirden boğuluyorduk. Bitler yiyordu. Sigara yoktu. Hastalara ilaçları verilmiyordu. Yakınlarımızla ve avukatla görüş tümden kalkmıştı. Kimse mahkemeye götürülmüyordu.

Bu koşullarda da insanlar kimi konularda üstün bir yaratıcılık gösteriyorlardı. Bir keresinde, arabamızda koca bir havalandırma bulunan karşı koğuştan bir sabun almayı becerdik. Yine, direnişin 25. gününde bize birkaç sigara ulaştırmayı başardılar. Yirmi günden beri sigaramız tükendiği için, bu birkaç sigara, herşeye rağmen koğuşta bir bayram havası yarattı.Onları sırayla tüttürdük.

Direniş uzadıkça uzuyordu.

Koğuşları bastıklarında, tutukluların bir süre olsun direnmesini önlemek için, basınçlı suyla birlikte gaz bombası da kullanıyorlardı. Bu, kötü bir öksürüğe yol açıyordu. Sinema aalonunda ve ha-

mamda günboyu yapılan işkencelerden sonra da pes etmeyenleri, direnmekte ısrar edenleri hücrelere koyuyorlardı. Böylece, hiç değilse koğuşları ayıklamış olmayı hesaplıyorlardı. Ne var ki, işkence sırasında kurallara uyacaklarını söyleyenlerin çoğu da koğuşa dönüşte yeniden direnişe geçiyorlardı. Öyle ki artık hücrelere veya koğuşlara götürmenin farkı kalmadı. Bunca işkenceye rağmen bir bütün halinde direnebilen koğuşları ise zaten toptan yine koğuşa kapatıyorlardı.

Kurallara uymayacağı halde, ötekilerle birlikte koğuşta tutulan bir arkadaş, koğuşun o dönemdeki ruh halini şöyle anlattı:

"Getirilen yemek boğazımızdan aşağı inmiyordu. İştahımız tümden kesilmişti. Büyük bir sıkıntı içinde kıvranıyorduk. Koğuş gözetleme deliklerinden karşıdaki hücrelere bakıyor, orada insanlara yapılan işkenceleri gördükçe bir eziklik duyuyorduk. Hücredekilerle birlikte olmayı ne kadar istiyorduk!"

M. anlatıyor: "6. Koğuş'taydık. O gün yemek verilmişti, biz tam yemek üzerindeyken kapı mazgalı açıldı, bir komando yüzbaşısı hazırlanmamızı istedi. Hemen kalkıp hazırlandık. İçeri girdiler, "koğuştan çıkın!" dediler. Kolkola giderek kenetlendik, "çıkmıyoruz!" dedik. Bize saldırdılar, döverek sinema salonuna götürdüler. Oraya kadar da birbirimizi bırakmadık. Ayrılmamızı istediler, yapmadık. Bunun üzerine düdük çalındı. Asker saldırıya geçtiler. Ellerindeki sopalarla vurdular. Herbirimiz bir tarafa savrulduk. Yerde vurmaya devam ettiler. Doktor aramızdan geçip dolaşarak iğne yapıp ayıltıyordu. Bitkindik. Sağ kalacağımıza inanmıyorduk. Bir ara düdük çalındı. Dayağı kestiler. "Kurallara uyacaklar öne çıksın!" dediler. Bazıları bizden ayrıldı. Onlara yeni getirilen tek tip elbiseler verdiler. Onlar elbiseleri giydi. Bize zorla giydirdiler. İşkenceyi sürdürdüler. Birkaç arkadaşlarımızı hamama götürdüler. Bizi hücrelere kapattılar. Hamama götürülenleri de gardiyanlar getirip hücrenin kapısına bıraktılar. Baygındılar. Üstleri

başları kan içindeydi.

Picama benzeri, ince yine elbiselerle idik. Eski elbiselerimi ve ayakkabılarımız bize verilmedi. Ayaklarımız çıplaktı. Battaniye yoktu. Çıplak betonun üzerindeydik.

Direnişin 15. günü 10. Koğuş basıldı. Diğerlerinde olduğu gibi, koğuşa su sıkma, sinema salonuna götürülüş, vs. Günboyu işkence sonunda tutuklulara tek tip elbise giydirilip tekrar sırılsıklam koğuşa bırakılıyordu. Yataklar, elbiseler, herşey suya batmış. Burada nasıl oturulacak ve yatılacak? Herşey bir süre sonrü küflenecek, ortalığı ağır bir küf kokusu saracak. Koğuştakiler kendi aralarında direnişin koşullarını, başarı şansını tartışıyorlar.

Direnişin başından beri, hatta o başlamadan sürekli kafa yorulan bir konudur bu. Saldırıya hangi araçlarla, hangi yöntemlerle karşı çıkılacak? Herşey bir bakışta çok zor ve çözümsüz görünüyor. Tutukluların elinde inançlarından ve ezilmiş, dermansız bırakılmış bedenlerinden başka hiçbir şey yok. Dışarda da baskı ve destek yok denecek kadar az. Bütün bunlar 5. nolu'daki insanların kafasını sürekli kurcalıyor. İnsanlar hep bir çözüm yolu arıyorlar.

18 Ocak akşamı da 10. Koğuştakiler, birlikte, böylesi bir arayış içindeler. Kimse açık, somut bir öneri yapamıyor. Somut öneri, o koğuşta bulunan genç yoldaşımız Yılmaz Demir'den geliyor. Yılmaz, bu saldırının durması ve işkencecilerin önlemesi çin birkaç kişinin canını feda etmesi gerektdiğini söylüyor. Koşulların dayattığı bir hesaptır bu. Kimse bu öneriye ilişkin olarak görüş bildirmiyor. Bunun yolu yöntemi nedir, başarı şansı var mı, tartışılmıyor. Konu kapanıyor.

10. Koğuştakiler bu fikre fazla kafa yormazlar. Yılmaz ise bi konuda başkalarına ikna için ısrarcı değilse de kendisi ona yürekten

inanmaktadır; düşündüğü gibi davranmak için içten içe bir hesaplaşma içindedir. O, kararını netleştirir ve eyleme dönüştürür.

19 Ocak günü de diğer günler gibi puslu, yağışlı idi. Sabah erkenden marş sesleri protesto seslerine karışmıştı. Bu arada, karmakarışık biçimde koğuşlar arası haber trafiği kuruldu. 12. Koğuş'un basıldığı haberi geldi. Bunu 14. Koğuş'a yönelik saldırı haberi izledi. 14'e girilemediği söyleniyor. Bu dağdağa içinde uzak koğuşlardan bir ses iki bloku aşarak önce karşı koğuşa, oradan da bize ulaşıyor:

"10. Koğuş'ta Konya'lı Yılmaz Demir, bugün sabah yaşamına son vermiştir!"

Haber beni derinden sarsıyor. Yoldaşım Yılmaz'ın acısı gelmiş bütün acıları geride bırakıyor.

Yılmaz, Kanlı Ocak'ın ilk şehididir. İşkenceciler böylece ilk kurbanlarını aldılar.

19 Ocak sabahı gelen savcıya, koğuştaki arkadaşları, Yılmaz Demir'in eyleminin amacını açıklayan kendi elyazısıyla bıraktığı notu gösterirler. Notta şöyle deniyor:

"Cezaevindeki işkencelerin durdurulması ve insanca bir yaşam ortamının sağlanması için kendimi feda ediyorum..."

İdare, direnişi daha çabuk kırabilmek için, tutuklular içinde etkin, en dirençli ve öncü bir rol oynayanlar üzerinde özellikle duruyordu. Gardiyanlar böylelerini daha direniş öncesinde gözetlemiş, kara deftere yazmışları. Koğuş baskınlarında öncelikle onları kendilerine ayırıyor ve işkence sırasında onlarla özel biçimde uğraşıyorlardı.

Bu direniş sırasında verilen kurbanlardan Necmettin Büyükkaya 24. Koğuş'ta kalıyordu. Koğuş basıldığı gün, sinema salonundaki işkencelerden sonra hamama götürülenler arasında

o da vardır. Eski iç emniyet amiri üsteğmen Osman, daha koğuşa baskın sırasında, Necmettin'i öldüreceğini yemin ettiğini söyler. "Kel" lakabıyla bilinen bir üsteğmenle E Blok subayı Sarı Üsteğmen Necmettin'e yapılan işkenceyi bizzat yönetirler.

Akşam koğuşa dönenler içinde Necmettin yoktu. Ertesi gün, Necmetti'nin ölüm haberi tüm koğuşlara yayıldı. Bu arada, yine 24. Koğuş'tan Remzi Aytürk kendini astı. Böylece işkenceciler, daha şimdiden üç can almış oldular.

Çok yakından, kulağımızın dibinden kıyamet koparcasına sesler başlıyor, haykırışlar duyuluyor. Gürültü öyle aniden patlıyor ki, kendi koğuşumuzun baskına uğramasından daha çok etkileniyoruz. İşkencecilere karşı yapılan protesto sesleri, sloganlar bize ulaşıyor. Arkadaşlar hemen pencerelere tırmanıyorlar. Pencereler iki insan boyundan daha yüksek olduğu için birbirlerinin omuzuna çıkarak oraya ulaşıyorlar. Pencereye yetişenler "27, 27!" diye haykırıyorlar. 27. Koğuş tam karşımızda. Pencereye ulaşanlar orada ne olup bittiğini rahatlıkla görüyorlar ve yapılan karşısında çaresiz bir bağırma ve çırpınma içine giriyorlar. Onların bu durumu bizi de olayın içine çekiyor. Hep bir ağızdan haykırıyoruz:

Kahrolsun faşizm! Biji Kurdistan!

İşkenceye hayır!

27. Koğuş cezaevinin en büyük koğuşlarından biri. Orada 100'ün üzerinde tutuklu kalıyor. Herbiri karşı uçta iki kapısı var. Saldırganlar önce kapının birine yüklenmişler, tutuklular orda yoğunlaşınca bu kez öteki kapıdan koğuşa gelmiştir. Ellerindeki kalaslarla önlerine gelene vuruyorlar. Tutuklular direniyor, karşı koyuyorlar. Olay tam bir meydan kavgasına dönüşüyor.

Penceredekiler bir anda "27 yanıyor!" diye haykırıyor ve elleriyle demir parmaklıkları dövmeye başlıyorlar. Dayanamayıp, arkadaşların umuzuna çıkarak ben de pencereye tırmanıyorum. Bir de

ne göreyim: 27'nin pencerelerinden oluk oluk alevler fışkırıyor. Duman gökyüzüne yükseliyor. 100'den fazla tutuklunun bulunduğu koğuş cayır cayır yanıyor. Hem böylesine korkunç bir manzarayı seyretmek, hem de eli kolu bağlı kalmak insanı kahrediyor. Hırsımızdan demir parmaklıkları, duvarları pençeleyip tırmalıyoruz. Böyle durumlarda insan, pencerelerden kendini aşağıya atacak insanlar bekler; ama demir parmaklıklar buna engel...

Yangın söndürme ekibi az sonra alevleri kontrol altına alıyor; yangın söndürülüyor. Koğuştakiler dövülerek götürülüyorlar. Tutukluların gösterdikleri tepki işkencecileri kudurtuyor; Sinema salonundaki ve hamamdaki işkenceler daha da vahşice yürütülüyor.

Tutukluların bir bölümü akşam koğuşa geri getirildi. Ötekilerin ne olduğunu sorduğumuzda, ağır işkencelerden dolayı çoğunun hastaneye kaldırıldığını söylediler. Gerçekten de yangında ağır yaralanan veya azgınca işkencelerden geçirilen bu insanlar, ancak aylar sonra hastaneden dönebildiler.

Koğuş baskınları ve işkenceler devam ediyor. Koğuşların tümü bu çarkın içinden öğütülerek geçiriliyor.

Bu dönemde, bazen tam gece yarısında, biraz uykuya dalmaya çalışırken iç parçalayıcı çığlıklarla yerimizden fırladık. Mevsim kıştır; hava ya yağmurlu, ya da her yer sisle kaplı. Pencerelere tırmanır, hangi koğuşun basıldığını öğrenmeye çalışırdık. Eğer koğuş bizden görünüyorsa, yataklarından fırlayıp sağa sola koşuşan insanların trajik durumunu seyrederdik. Sanki bir Roma filminde, efendilerin kılıç ve mızrak darbelerinden kurtulmak için koşuşup çırpınan çaresiz köleleri seyrediyorduk. Cezaevinde çığlıklar varken kimseyi uyku tutmazdı. Ortalığı sessizlik kapladığında ise, bir canavarın pençesinden, geçici de olsa kurtulmanın rahatlığını duyar, ama onun peşimizde olduğunu bilmenin endişesiyle uyumaya çalışırdık.

20. Koğuş basıldı. 21 basıldı. 24, 25, 27, 28, 29... Hepsinin de pencereleri karşımızdaki duvarda idi. Onlara yapılanları görüp yaşadık.

22 Ocak. Karşımızda ve yanımızda el değmemiş koğuş kalmadı. Sıra şimdi bizde. Baskın gören 30'a yakın koğuş, katledilen üç insan, hastaneyi tıka basa dolduran yüzlerce yaralı ve sakat... Tüm bunlardan sonra sıra bize geldiğinde işkenceciler, ilk hızlarını bir-hayli yitirmiş, enerjilerinin bir bakıma sona kalan kısmını bize ayırmak zorunda kalmışlardı.

Pencerelerden koğuşa yönelmiş su hortumlarıyla bekleyen su arabasını heyecanla izliyoruz. Arabanın koğuşa yönelik en küçük bir hareketi, ya da hortumları tutanların durumundaki en hafif kıpırdanma dikkatle izleniyor. İşkencecilerin soluklarını artık ense-mizde duyuyoruz. Hortumların koğuşa yönelik duruş açılarındaki bir değişme koğuşta dalgalanmalara yol açıyor. Kısacık aralar uzuyor, zaman adeta geçmek bilmiyor. Heyecanın, tedirginliğin, korkunun, endişenin ve işkencelere karşı beslenen nefretin har-man olup içiçe geçtiği gergin bir bekleyiş dönemi...

Bazen, "hortumlar toplandı!" haberi, kısmi bir ferahlamaya yol açıyor. Tam bir ruhsal gevşemeye geçildiği sırada ise, su hortum-ları tekrar çıkartılıp koğuşa doğru uzatılıyor. İşkenceciler, yalnızca tutukluları alaya aldıkları, ya da bu işten hoşlandıkları için değil, aynı zamanda tutukluları psikolojik olarak çökertmek için bu tür oyunlara başvuruyorlar. İşkence bekleyişinin doruğa çıktığı böyle anlarda, tedirginlik ve korku kimi insanlarda yılgınlığa dönüşüyor. Bu bekleyiş başlıbaşına bir işkence oluyor. İki gün böyle geçti. So-nunda basınçlı su geldi. Su sıkılmasıyla birlikte dikkatler kapıya çevriliyor, koğuş ha basıldı, ha basılacak diye. Ne var ki kapıda hiçbir hareket yok. Suyun sıkılması böylece saatlerce devam ediyor. Basınçlı su pencere camlarını parçalayıp koğuşa saçıyor.

İçeri su doluyor. İnsanlar, yataklar, tüm eşyalar sırılsıklam oluyor. Yalnızca bir köşeye topladığımız ve önüne siper olduğumuz bir kısım yatak ve elbiseler kurtuluyor. O gün koğuş basılmıyor.

Koğuşa 25 Ocak'ta girdiler. Ancak hiç kimseye dokunmadılar. Eşyalarımızı toplamamızı istediler ve bizi sinema salonuna götürdüler. Sıkı bir aramadan sonra tek tek sorgudan geçirerek kurallara uymamız için tehdit ettiler. Birkaç kişinin dışında, 100'e yakın insan, sürekli işkence anlamına gelen bu kurallara uymayacaklarını söylediler. Direnen bu insanları getirip cezaevinin alt ana koridorunda çöktürdüler.

Orada hepimiz bir işkence bekleyişi içine girdik. Hiç kimse işkencesiz kurtulacağımıza ihtimal vermiyordu. Daha sonra nereye götürülüceğimiz ise ayrı bir merak konusuydu.

Saatler süren bir bekleyişten sonra beşer beşer alıp götürmeye başladılar. Herkes, ayrılanların işkenceye götürüldüğüne inanarak kendi sırasını bekliyor. Herkes kulaklarını dört açarak gelecek işkence seslerini duymaya çalışıyor. Ama birtürlü böyle bir ses gelmiyor. Benim de içinde bulunduğum grubu aldıklarında artık kendimi işkencenin içinde bulmaya hazırlanmıştım. Ama doğruca koğuş kapısına getirildik. Bu kez, koğuşu bir işkencehaneye çevirmişler diye düşündüm. Ancak içerde bizi güler yüzle karşılayan arkadaşlar hiç de işkence görmüşe benzemiyorlardı. Evet, o gün işkence görmedik.

Ama tüm ranzalar sökülüp götürülmüş, koğuş bir spor salonuna dönmüştü.

Bizi böyle rahat bırakacaklarını sanmıyor, bize de sıra nasıl olsa gelir diyorduk. Yere yataklarımızı serdik ve bu duygularla iki-üç gün geçirdik. Koğuş geniş, upuzun bir köy odasını andırıyordu.

Beklediğimiz an gelip dayandı. 28 Ocak'ta tüm eşyalarımızı alıp koğuşu boşaltmamız istendi. Yüzlerce gardiyan ve komandonun

arasında koğuştan çıktık. Bir meydan savaşında aldığı esirlerle böbürlenen general edasıyla bir yüzbaşı, koğuşu boşaltığımız sırada resimlerimizi çekerek bu galibiyeti Belgeledi..

Askerlerin oluşturduğu bir koridordan geçerek bir sinema salonuna geldik. Orada yere çökmemizi istediler. Birhayli zaman geçti.

Derken çevremizdeki askerler içimizden birkaç kişiyi çekip sürüklüyerek götürmeye başladılar. Bizden ayırır ayırmaz dövmeye başlıyorlardı. Salondan çıkıp merdivenlere varıldığında tutukluların feryatları yükseliyordu. Götürülenlerin sayısı arttıkça işkence alanından gelen sesler de çoğalıyordu. Anlaşılan, işkenceler bu kez sinema salonunun çıkış yerinde, ana koridorun ortasında yapılıyor. Arkadaşlarımızın dövülmesine tepki gösterdiğimiz için bize de bulunduğumuz yerde vurmaya başlıyorlar.

Sinema salonunun hemen gerisinde kadınlar koğuşu var. Onlar bu salonda yapılan tüm işkencelerin tanığı oldular. Hergün birkaç koğuş basılıp insanların sinema salonunda işkenceye yatırıldığı düşünülürse, tutuklu kadınların günün yirmi dört saatini inilti ve feryatları duyarak, dolayısıyla tüm günlerini işkenceyi yaşıyarak geçirdikleri açık. O gün de bizden dayağa karşı protestolar duyulur duyulmaz, kadınlar koğuşundan tiz ve derin; sesler gelmeye başladı. Duvarların gerisinde yükselen sesler yankılanarak bütünleşti.

Dövülerek sinema salonuna çıkarılan tutuklular ana koridora geldiğinde, orada dört-beş asker tarafından dayakla soyundurulup tek tip elbiseler giydirilir. Çıkartılan elbiseler ise rastgele bir tarafa atılıyorlar. Çoğu zaman ayakkabıları giymeye bile fırsat ve izin verilmiyor. Eller arkadan kelepçelenerek tutuklular biraz öteki eski kantinin (yeni idarenin) önünde yüzüstü yere yatırılıyorlar. Burada hazır bekleyen gardiyan ve komandolar cop, kalas ve tekmelerle

onlara girişiyor, potinleriyle üstlerine çıkıp zıplıyorlar.

Beni de salondan çıkarıp elbise giydirdikleri yere götürdüler. Orada dört-beş gardiyandan herbiri tutuklunun bir tarafına yapışarak bir yandan dövüyor, bir yandan da sözde onu soyunduruyorlar. Elbiseler parçalanıp her parçası bir yana atılıyor. Ortalık yırtık elbise parçalarıyla dolmuş, kana bulanmış. Az ilerde ise yüze yakın insan, eli arkada bağlı, yüzüstü yatırılmış, yanyana dizilmiş insanları andırıyor. Hepsinin üstünde tek tip mavi elbiseler.

Beni de aynı işlemden geçirip onların yanına götürdüler. Yerde yatan insanları daha yakından görünce daha çok irkildim. Çoğunun ağzından burnundan kanlar akmış, yerleri boyamış. Gözleri kapalı, ölüler gibi sessizce duruyorlar. Gördüğüm manzara beni daha da kötü etkiliyor.

Beni de yüzüstü yatırdılar ve ötekilerine yapılanları bana da yaptılar. Kıpırdayacak hal kalmayınca dayağa son verip gittiler.

Koğuşun tümü oraya geldikten sonra, yaklaşık bir saat süreyle bizi öylece bıraktılar. Bu arada hastaneye kaldırılanlar olmuş. Baygın arkadaşlar kendilerine gelince hepimizin kollarından tutup kaldırdılar. Önce nereye götürülmemiz gerektiğini biraz tartıştılar, sonra koğuşu olduğu gibi hücrelere koymaya karar verdiler.

Hücrelere götürülürken de hep dövüldük. Yol boyu yanyana dizilmiş gardiyan ve subaylardan herbiri tekme ve coplarla saldırıyor, küfürler yağdırıyor. Sonunda bizi zaten tıklım tıklım olan hücrelere zorla tıkıştırıyorlar.

Bütün bunlara rağmen, bize yapılanlar diğer koğuşlara yapılanların yanında hafif kalıyor. Bizden sonra geriye kalan son koğuş işkenceye alınıyor, böylece tüm cezaevi elden geçirilmiş oluyor.

Biz hücreye konduktan bir süre sonra, çoğunluğu yaşlılar ve hastalardan oluşan koğuştaki tutuklulara da ana koridorda bize

yapılanlar yapılıyor. Ardından onları da getirip bulunduğumuz hücreye (buraya 36. Koğuş adı veriliyor) sokmak istiyorlar. Hücrede zaten ayakta duracak yer bile kalmadığı için buna tepki gösteriyoruz. Bunun üzerine işkenceciler yeni bir operasyon başlatıyor.

Bir ara kesilen hoparlörler sonuna kadar açılarak marş söyleniyor. Kapalı bir spor salonunu andıran hücrelerin önündeki boşluğa açılan hoparlörlerden çıkan ses insanı çıldırtacak dozajda. İki kulaktan birden beyine demir bir şiş sokulmuş gibi oluyor. Başımız bin parçaya ayrılacak sanıyoruz. Aynı anda hücre avlusundaki yaşlı ve hastaları gözlerimiz önünde dövmeye başlıyorlar. Üzerimize kilitlenen hücrenin demir parmaklıklarının arkasında çırpınarak işkencecileri lanetliyoruz

Dışarda dayak devam ederken yangında kullanılan su hortumlarını üstümüze çeviriyorlar. Hem bize, hem dışardaki tutuklulara iki saate yakın su sıkıyorlar. Sonra çekip gidiyorlar.

Biz içerde, son getirilenler dışarda üstümüzdekileri çıkarıp sıkmaya başlıyoruz. Yerlerde su birikmiş, duvarlar bile ıslak. Hücrede battaniye filan yok; olsa da zaten bu durumda bir işe yaramaz. Kendi halimizden çok hücre avlusundaki yaşlı ve hastaları düşünüyoruz.

Gece bastırıyor. Herkes soğuktan titriyor. Yerimizde zıplayarak ısınmaya çalışıyoruz. Hücre kapıları kilitli olduğundan avludakiler tuvalet ihtiyaçlarını karşılayacak yer bulamıyor, ister istemez bir köşeyi tuvalet olarak kullanmaya başlıyorlar. Bu köşe bizim hücrenin hemen karşısına düşüyor.

Geceyi ayakta geçirdik. Zaman zaman dışardakilerle konuştuk, onların avluda volta atışlarını seyrettik.

Üstümüzdeki elbiseler ancak birkaç gün sonra kurudu. Buna rağmen yatmak mümkün değil. Bazen takatsizlikten çıplak betonun

üzerine uzanırdık. Ama yere gelen yanımız bir dakika bile dolmadan buz keserdi. Diğer yanımıza dönerdik. Ve dakikayı doldurmadan kalkardık. Uyku yoktu.

Avludakilerin de durumu buydu. Üstelik onlar fizik olarak daha da zayıf ve dayanıksızdılar. İlaçları da kendilerine verilmiyordu. Sonunda onlar da "35.Koğuş" adı verilen diğer bir hücreye konuldular.

Gardiyanlar tutuklulara en çirkef küfürleri savuruyor, canları istediğinde hücreden çıkıp dövüyorlardı. 15-20 kişiye günde iki kepçe yemek veriyorlardı. Kimi gün de hiç verilmiyordu. Birinci katın dışındaki hücrelerde su akmadığı için, onların su ihtiyacı gardiyanların keyfine kalmıştı. Gardiyanlar çoğu kez su vermedikleri için de üst kattakiler aynı zamanda susuzluk çekiyorlardı. Sıkışıklıktan kimi hücrelerde oturmak için bile yer yoktu. Sigarasızdık. Sonuna kadar açılan hoparlörlerin sesi çıldırtıcı idi. Hergün birçok arkadaş hasta düşüyor, kanama ya da krizler geçiriyordu. Bunlarla da ilgilenen yoktu. Kir ve bitlerden boğuluyorduk. Hergün, daha önce elden geçirilmiş koğuşlardan hücrelere yeni insanlar getiriliyordu. Ve getirilirken bir kez daha işkence ediyorlardı.

Avukatlara görüş yasaktı, mahkemelere genellikle ara verilmişti. Tek tük mahkemeye götürülenler için ise gidiş geliş ayrı bir işkenceydi. Daha hücre çıkışında vurmaya başlıyorlardı. Kimi zaman, bununla yetinmeyip sinema salonunda falakaya yatırıyorlardı. Yol boyunca arabada da dayak devam ediyordu. Hatta tutukluları kan ve dayak izleriyle mahkeme önüne çıkarmaktan çekinmiyorlardı. Hakimler bu tür görünümlere alışıktı, olan biteni biliyor ve aldırmıyorlardı. Onlar da bu sindirme çarkının bir parçasıydılar.

Yargıçlar cezaevindeki gelişmelere paralel olarak daha da sert-

leşmişlerdi. Kimseye cezaevindeki koşullar ve işkence ile ilgili olarak söz hakkı tanımıyorlar, konuşmakta ısrar edenleri solundan çıkartıyorlardı. Bazen de işkencecilerin ağzıyla konuşuyor, "siz hala uslanmadınız mı?" diyor, cezaevinde yapılanları savunuyorlardı.

Bu dönemde tutuklulara maddi olarak da büyük zararlar verildi. Pekçok kişinin saati, ayakabısı, elbiseleri kayboldu, paraları çalındı. tutukluların pekçok eşyası yırtıldı, ezildi, ıslatılarak küflendirildi. Gardiyanlar işe yarar şeyleri yağma ettiler.

Tutukluların ayakkabılarıyla dolaşan çok gardiyan gördük. Bazen tutuklunun biri, gardiyanın asker elbisesi altında yakası görünen boğazlı kazağı göstererek, " işte benim kazağım!" diyordu.

Koğuşlarda olduğu gibi hücrelerde de tek haber kaynağı hastaneden geri getirilen tutuklulardı. Baskın ve işkenceler sırasında yanmış veya yaralanmışlardı. Hastaneler, bu türden yüzlerce insanla dolduğu için, elden geldiğince onları başlarından savıyorlardı. Bir kısmı da ölüm orucuna girip belli bir aşamadan sonra orucu bırakanlardı.

Hastaneden dönenlere en başta sorulan, ölüm orucundaki insanların durumuydu. Gazete haberlerinden, fısıltı gazetesinden ailelerin girişimlerine, kamuoyundaki tepkilere ilişkin haberler geliyordu.

Oruçla gelen ölüm zor bir ölümdü. Her gün, her saat kişiyi ölüme biraz daha yaklaştırır. Yaşanan her an ölümün hesabına yazılır.

Oruçlular, tüm cezaevi, onların yakınları, dışardaki duyarlı insanlar hesap yapıyor: "Bugün ölüm orucunun 30.günü. Bugün 36. gün. Ölüm orucu 41.gününde... 50. güne girdiler!"

Şubat ayının son günleri. Ölüm orucundakiler ölümün

eşiğinde. Önce fiziksel işleyiş yavaşlıyor. Duyu organları fonksiyonlarını yitiriyor. Göz kararıyor. Işıklar sönüyor. Kuruyan hayat kaynakları, çırpınan son canlılık belirtileri...

Orhan Keskin ölüyor. Cemal Arat ölüyor.

Kanlı Ocak 1 Mart'ta bitiyor...

Yıllarca süren baskı, işkence ve zulmün, yıllarca süren planlı bir soykırımın son büyük atağı oluyor Kanlı Ocak. 3 Ocak'ta başlayıp 1 Mart'ta biten toplam 58 gün süren bu kanlı terör dalgası, 5 Nolu'daki toplu katliamda bir dönüm noktası oluyor.

Hasat: Binlerce yaralı, yüzlerce sakat, hasta; beş can; yanmış, talan edilmiş koğuşlar...

5 Nolu, "1 Mart öncesi" ve "sonrası" olmak üzere ikiye ayrılmalı. 1 Mart'ta, 5 Nolu'nun tarihinde bir sayfa -tümden olmasa bile- kapanır, yeni bir sayfa açılır.

Bugün bir bütün olarak 5 Nolu, kendi destanını yazacak Homerous'ları bekliyor...

Ölüm orucu ve eylem bittiği halde hücreler dağıtılmadı. Sağda solda kalan bir kısım eşyalarımız verildi. Yemek bir miktar artırıldı. Kaba işkenceye ara verildi. Marş ve yürüyüşten -sözde- vazgeçildi. Sigara serbest bırakıldı.

Hücrede yer darlığı, kir, hastalıklar olduğu gibi sürüyordu. Geceleri hastaların çığlıklarıyla uyanıyordu. Kimse tedavi için revire ya da hastaneye götürülmüyordu. Gündüzleri, hücreler bölümünde yüzlerce insanın içtiği sigara dumanından nefes almak güçleşiyordu. Mahkemeye çıkanlar savunmalarını yazamıyor, görüş süresi çok kısa tutuluyordu.

21 Mart'ta hücredekilerin bir kısmı koğuşlara dağıtıldı. 25 kişilik koğuşlara 60 kişi kondu. Böylece koğuşların da hücreden pek farkı kalmamıştı. Koğuşlarda adım atmak güçleşmişti. Ancak

yanüstü yatarak herkese yatma yeri sağlanabiliyordu. Havasızlıktan bunalıyorduk.

Koğuşa gelir gelmez tekrar, havalandırmada yürüyüş yapmamız ve marş söylememiz istendi. Bunu rededince havalandırma yasağı kondu.

Böylece yeni biçimde bir işkence dönemi başlamıştı. İnsanlar koğuşların pis havasında istiflenmişti. Gazete, televizyon yine yasaktı. Yemek son derece azdı. Açlık alabildiğince sürüyordu. Hastalıklar ilerliyor, insanlar bunalıyordu. Bir banyo dönüşünde, tedavi edilmeyen bir arkadaşımızı kendini asmış bulduk.

Havalandırmaya çıkabilmek için çabalarımız sürüyordu. İdareyse her keresinde yürüyüş ve marşı karşımıza çıkardı. Son derece zor ve sıkıcı bir dönem yaşadık. Ağustos ayı sonuna kadar, 5.5 aylık süre havalandırmaya çıkarılmadık. Ama direniş öncesi iki aylık dönem ile direniş ve hücre dönemi de eklenince toplam süre 10 aya ulaşıyordu.

Ağustos ayının son günlerinde havalandırmaya çıkarıldık ve böylece bu engeli de aştık.

1984 AĞUSTOSUNDAN SONRA

1984 Eylül başından itibaren, düzenli olmasa da tüm koğuşlar havalandırmaya çıkarılmaya başlandı. Bu arada çok kalabalık olan koğuşlarla bir kısım tutuklular başka koğuşlara aktarılarak sıkışıklık hafifletildi. Yemek bir ölçüde artırıldı. Yine son derece sistemsiz ve gardiyanların keyfine bağlı kalsa da koğuşlara gazete verildi. Eskiden varolan ama el konmuş, tutuklulara ait televizyonlar koğuşlara dağıtıldı.

Ama cezaevinde hiçbir zaman gerçek anlamda asgari insani koşullar yaratılmadı. Bundan böyle de kaba dayağın yanısıra, birçok baskı ve sindirme yöntemine sistemli olarak başvuruldu.

Tutuklular tek birgün dahil yarına kaygısız bakamadılar. İdare tutuklularla ilişkilerinde sürekli bir gerilim politikası uyguladı. Okumaya ve diğer ciddi uğraşlara kendilerini vermesinler diye zoraki sorunlar yaratıldı ve bunlar tutukluların gündeminde tutuldu. Eski işkenceli günlerin geri gelebileceği duygusu, tutukluların başında Demoklesin kılıcı gibi sallandırıldı. Ama diğer yandan, başta tutuklu aileleri olmak üzere, kamuoyunu yanıltmak için olmadık yollara başvuruldu, tutukluların " içerdeki mutlu yaşamına" ilişkin senaryolar düzenlendi.

İdarenin her tutumunda eski dönemden kalma izler görülüyordu.

Normalde koğuşların her keresinde kırk dakika olmak üzere günde iki kez havalandırmaya çıkarılması gerekiyordu. Oysa bu bilinçli olarak aksatılıyor, mahkeme, görüş günleri, personel yetersizliği gibi sudan gerekçelerle bazan haftalar boyu havalandırmaya çıkarılmadığımız oluyordu. Tatil günleri ve bayramlarda havalandırma otomatikmen kalkardı. Daha önceki dönemde, cezaevi mevcudu iki kat daha fazla iken, tutuklulara işkence etmek için onları 6-8 saat havalandırmaya çıkarmak için zaman ve personel bulabilen idarenin, şimdi ileri sürdüğü gerekçeler tümüyle gerçek dışı ve bahaneydi. O zaman mahkemelerde daha yoğundu. Gerçek şu ki idare için havalandırmanın hiçbir çekiciliği kalmamıştı...

Görüş esnasında Kürtçe konuşmak yasaktı. Buna uymayanları görüş kabininden zorla çıkartarak türlü hakaretlerde bulunurlardı. Birçok görüşçü, Türkçe bilmediği için, bu nedenle tek kelime konuşmadan görüş yerini terketmek zorunda kalırdı. Tutuklu için de zor bir durumdu bu.

Aramalar yine onur kırıcı biçimde yapılıyor, bu yüzden idareyle tutuklular sık sık boğaz boğaza geliyorlardı. Haftada bir kez tutuk-

luların havalandırmaya çıkarıldığı saate, 10-15 gardiyan sözde arama için koğuşa girerdi. O zor koşullarda nice çabalarla yıkanıp temizlenmiş yatakların üzerine ayakabılarıyla çıkar, onları altüst ederlerdi. Bütün elbise ve eşyalar karıştırılır, dağıtılırdı. Yabancı dil öğrenmek ve benzeri çalışmalar için kullanılan kağıt ve defterler toplanıp götürülür ya da yırtılırdı. Birçok eşya ezilir, tahrip edilirdi. Değerli eşyalar çok kez çalınırdı. (Bir arama sırasında, arkadaşlardanr birinin koğuşta unuttuğu saat kabyoldu. İlk söylendiğinde kimsenin saati görmediği ileri sürüldü. Bunun üzerine idareye haber verdik ve bu işin peşini bırakmayacağımızı söyledik. Bir süre sonra gardiyanlar saati getirip geri verdiler.) Arkadaşların elişi, resim ve benzer çalışmalarını tahrip ediyorlardı. Bu konuyu idareye defalarca götürdüğümüz halde, bir türlü önü alınamadı.

Günlük gazeteler ya bir gün gecikmeyle gelir, ya da hiç gelmezdi. Başta Cumhuriyet olmak üzere, birçok gazete, içerdikleri haberelere göre içeri alınmazdı. Dışarda serbestçe alınıp satılan dergilerin hiçbiri getirilmezdi. Roman ve diğer yayınlar için sonsuz derecede uzun bir yasak yayınlar listesi oluşturulmuştu. En sıradan, kendi halinde hikaye ve romanlar bile bu yasak listesine takılırdı. Ama çoğu kez, o listede yazılı olup olmadığına bakmadan gönderilen yayını geri çevirir, daha doğrusu depoya atarlardı. Tutukluların çalışmak istedikleri okul ders kitapları bile bu yasak barajına takılıp kalırdı.

Havalandırmaya aynı anda çıkan farklı koğuştan insanların birbiriyle konuşmaları, hatta bakışmaları yasaktı. Bu yüzden insanlar sürekli gerilimli anlar yaşarlardı. Görüşe veya mahkemeye giderken yanyana düşen veya karşılaşan ayrı koğuşlardan insanlarında birbirleriyle konuşmasına hatta selamlaşmasına izin verilmezdi. Buna uymayanlara hakaret edilir, hatta dayak atılırdı. Tutukluların

birbirinden tecrit etme politikası sistemli biçimde uygulanıyordu.

İdareye verilen dilekçelerin çoğu işleme konmuyor, yanıtsız bırakılıyordu. En basit işlemlere bile son derece ilgisiz kalınıyordu.

Yerel mahkemeye, ya da yargıtaya gönderilen dilekçeler çoğunlukla yerine ulaşamazdı. İdare bu tür dilekçeleri kendi ölçülerine göre değerlendirir, göndermeye uygun olup olmadığına kendisi karar verirdi. Birçok dilekçeye "içinde suç unsuru var" deyip el konuyor, böylece tutuklunun yargılanma sürecine olumsuz etkiler bulunacak keyfi müdahaleler yapılıyordu.

Banyo, aldatmacanın dışında birşey değildi. Bazen iki koğuşu birlikte banyoya götürüyor ve bu esnada, ayrı koğuştan insanların birbirleriyle konuşmasına fırsat vermemek için gerekli hertürlü tedbir alınırken, onlara banyo olanağı sağlamak için gerekenler yapılmıyordu. Örneğin sıcak su çoğu zaman ya hiç akmaz, ya da gelir gelmez kesilirdi. Böylece tutuklular köpükleriyle kalır, soğuktan hastalanırdı.

Yemek eskisine göre miktar olarak biraz artmıştı, ama nitelik olarak bir değişiklik yoktu. Yemekler kalitesiz ve besin değeri düşüktü. Midelerin doldurulması esas alınıyordu. Yılın 12 ayı boyunca yalnızca iki-üç çeşit yemek çıkardı. Ve her yemek, koca bir mevsim süresince hergün verilirdi. Dışardan yemek getirmeye yakınlarımızın gönderdiği yemeklere izin verilmediği gibi, kantine de istenilen türde yiyecek getirilmezdi. Ayrıca görüşçülerin yatırdıkları paraya sınır konarak bu konudaki olanaklarda kısıtlanmıştı.

Cezaevinde sağlık ve tedavi sorunu aynen devam ediyordu. Son dönemde, mahkumiyet süresini bitirip çıkanlar ve diğer tahliye olanlarla cezaevi mevcudu azalmış, 1500'e kadar inmişti. Doktor sayısı bile yalnızca birdi. Onun görevi ise hastaları tedavi etmek değil, idarinin bir kısım sorunlarının çözümüne yardımcı olmak,

işleri kitabına uydurmaktı. Revire giden hastaların çoğu, doktor tarafından, "durumunuz ciddi ve ağır değil" gerekçesiyle geri çevriliyordu. Ancak ölmek üzere olanın doktora çıkması anlayışı egemendi. Böyleleri için ise doktorun yaptığı, ya onları hastaneye sevketmek ya da doğrudan öbür dünyaya göndermekti... Hastaneye sevk kararı verilen kimi hastaların ise, buna rağmen aylarca koğuşlarda bekletildiği oluyordu. Bulunduğum koğuşta doktorun sevk kararına rağmen 6 ay bekletilen bir hasta vardı.

Cezaevindeki diş doktorunun yaptığı ise yalnızca diş çekmekten ibaretti. Diş dolgusu, tedavisi, yapımı tümüyle ona yabancı işlerdi. Yaşanan onca işkenceler ve kötü koşullar insanların dişlerinin durumunda da somut olarak yansıyordu. 25 Yaşındaki genç insanlar bile ağzında, çürümüş, çekilmiş dişlerin yarattığı koğuklar doğal bir manzara idi.

İlaçların hastaların kendisinde, koğuşlarda bulundurulması yasaktı. Bunlar, sözde sıhhiyeci bir gardiyan tarafında dağıtılıyordu ve zamanında hastaya ulaşıp ulaşmaması çoğu zaman onun keyfine kalmış bir işti. Örneğin günde üç kez gözüne ilaç damlatılması gereken bir hastaya, gardiyan yalnızca bir kez vuruyor, hasta gözüne ilacı damlattıktan sonra şişeyi alıp geri gidiyordu.

30-40 kişilik koğuşların yalnızca bir göz tuvaleti ve bir tek lavabosu vardı. Traş olma, bulaşık ve çamaşır yıkama tümüyle bu daracık koğuşlarda yapılırdı. Koğuşlar havasızdı.

Çay büyük naylon bidonlarda veriliyordu. Onu plastik bardaklarda içiyorduk.

Eylül-Ekim aylarında daha havalar sıcakken kaloriferler yakılıp söndürülüyor, bu ani ısı değişiklikleri birçok insanın hastalanmasına yol açıyordu. Kışın buz gibi soğuğunda ise kaloriferler yanmıyordu.

İdare tutukluları itirafa zorlamak için birçok yola başvuruyordu.

Hergün, değişik makamlarda, itiraflarla ilgili özendirici broşür ve bildiriler getirilip dağıtılırdı.

Ağustos 1984 sonrası ortaya çıkan ve eskisiyle kıyaslanınca oldukça farklı ve "yumuşak" saydığımız bu durum, yine de 5 Nolu'nun yalnızca bir yüzünü oluşturuyordu. Hafifleme sadece "eski koğuşlar" da olmuştu. Oysa 5 Nolu kendi içinde ikinci bir cezaevi barındırıyor gibiydi. Yeni tutukluların konduğu hücre ve koğuşlarda ise, işkenceler eski günlerdeki gibi sürüp gidiyordu.

Yeni gelenler ayrı koğuşlara konuyordu. Onları, işkencelere karşı direnmiş, koşulları bir ölçüde hafifletmeyi başarmış deneyimli tutuklulardan uzak tutuyorlardı. Bize eskiden ne yapılıyorsa yeni gelenlere o yapılıyordu. Dayak ve işkence onlar için günlük yaşamın bir parçasıydı. İçerde ve dışarda sürekli marş söyletiyor, eğitim yaptırıyorlardı. Görüşe, banyoya, revire, mahkemeye "nizami" yürüyüş ve marşlarla götürüp getiriyorlardı. Onlar, koridorda veya başka yerde eski tutuklularla karşılaştıklarında yüzlerini duvara çevirip gözlerini kapamak zorunda idiler. Bazen de koridorda ve benzeri yerlerde gözlerimizin önünde dayak yiyorlardı. Kendilerine çok az yemek veriliyordu.

Yeni gelen ve eski tür uygulama ve işkencelerin tümüne tabi tutulan tutukluların sayısı hızla artarak eski tutukluların sayısına ulaştı. 14, 15, 20, 21, 22, 23, 28, 29, 32 ve 33. koğuşlar yeni tutuklularla dolduruldu.

Biz eskiler, kendimizin görece olarak "rahat" durumuna rağmen, yeni getirilenlere yapılanlardan büyük rahatsızlık duyuyor, acı çekiyorduk.Eskiler koğuşlarında oturur, havalandırmada volta atarken bir duvar ötemizde, başka insanlarımıza en acımsız işkenceler yapılıyordu. Kulaklarımızı işkence ve dayaktan inleyenlerin çığlıkları dolduruyordu ve bu da bizim için bir tür işkenceydi.

Bu ikili uygulama 1986 yılının başına kadar devam etti. Bu tarihte, bu koğuşlara yapılan işkencelere de son verildi. Ancak eski ve yeni tutukluların birbirinden uzak tutma politikasını sürdürdüler.

1986 başında ağır, toplu fiziki işkenceler son buldu, ama 5 Nolu'daki, herbiri gene de bir işkence niteliğinde olan genel insanlık dışı koşullar son bulmadı. Bir tedirginlik ve kaygılı bekleyiş sürüp gidiyor. Kimse bugün kesilen toplu fiziki işkencenin de yarın yeniden başlamayacağından emin değil. Çünkü cezaevi dışındaki en hafif bir gök gürlemesinin cezaevine bir kasırga biçiminde yansıdığı bir ülkede yaşıyoruz. Eskiden Viyana veya Paris'te bir Türk elçilik görevlisi öldürüldüğünde, bunun hıncını cezaevindeki tutuklulardan alırlardı. Bugünde öyledir.

Bugün Türkiye ve Kürdistan'da toplum, yüzeydeki tüm sesiz görünüşüne rağmen dipten dibe dalgalanan bir denizi andırıyor. Durum, fırtına öncesi bir sesizliğe benziyor. İçerdeki insanlar ise umutlarını daha çok dışarıya, dışardaki demokratik, hümaniter güçlerin çabalarına bağlamış bulunuyorlar.

5 Nolu çok boyutlu bir prizma gibidir. Sadece 1982 yılında toplu yakma ve ölüm orucu ile 1984 Ocak olaylarında toplam olarak 13 kurban verildi. Ancak bunlar yalnızca sözkonusu eylemler sırasında verilen kurbanlar. Değişik şekillerde doğrudan ve dolaylı katledilenlerle birlikte, 5 Nolu'da 1980 yılından bu yana öldürülenlerin sayısı yüzü geçiyor. Bunun onlarca katı ise bedence veya kafaca sakat edildi. Sadece 5 Nolu'da onbinlerce insan işkence tezgahında geçirildi. Bu insanlar işkence laboratuvarlarında denek olarak kullanıldılar. Burada bir ülkenin ve bir ulusun direnişi ezilmek, yok edilmek istendi.

Bu, sözkonusu prizmanın bir boyutudur. Diğer yanda yiğitliğin ve ihanetin, direnç ve teslimiyetin, kollektivizmle bireyciliğin, kararlı

bir politik tutumla maceracı ve günübirlik yaklaşımların, inançla umutsuzluğun atbaşı yarıştığı bir meydandı 5 Nolu. İnsanlarımız burada ve diğer cezaevilerinde, geçtiğimiz yıllar içinde büyük bir deneyim kazandılar. Bu zengin deneyimi gelecek kuşaklara aktarmak için, prizmanın tüm diğer boyutları da yazılıp belgelendirilmelidir.

Burada insanlar zulüm çemberini kırabilmek geriye kalanlara bir parça soluk aldırmak için seve seve ölüme gittiler. Yirmi kişi bir sigarayı paylaştılar. Açlıktan bir deri bir kemik kalmışken, bir kaşık yemeği birbirlerine ikram ettiler. Bir yatağı birkaç kişi paylaştılar. Çıplak beton üzerinde soğuktan donmamak için sırtsırta verip, birbirlerine sokularak ısındılar. Yalnızca farklı ve dışardayken birbirleriyle kıyasıya çekişmiş politik örgütlerden insanlarla değil aynı örgütten, politik çizgiden insanlarla da, böylesine amansız koşullarda günlük yaşamda uyum sağlamak gibi güç bir işi öğrenip becerdiler. Umudu ve sevgiyi korumayı besleyip büyütmeyi başardılar. İnsanın yaratıcı gücü bu koşullarda bile ölmedi, alttan alta taşın altından güneşe uzanan ot gibi, fırsat bulduğu her alanda filizlendi. Hayal gücü işledi. Bu cehennemi koşullarda Hügo'nun "93"ü üzerinde ateşli tartışmalara giriştik. Kimimiz "Guernica" ile ilk kez tanıştık. Yürek ve kafa, pırıltılarını, öğrenme şevkini burada da yitirm[illegible] işte, en olmadık anda, biri diğerine fısıltıyla soruyor: "Pencere sözcüğünün önüne" le "mi yoksa" la "mı gelir?" Biri, satrançtaki hamle için konuşuyor: "Bu kasparof çıkışı oldu".

5 Nolu, bir ulusun bir tarihsel döneminin öyküsüdür de.

İÇİNDEKİLER

Yayınevinin Önsözü
İlk Baskıya Önsöz

1. BÖLÜM
Gözaltına Yolculuk ... 11
Soruşturma Günleri ... 15
Esas Duruşta Uyku ... 21
Boğuk Ses ... 23
İşkencede Bir Kadın Sesi ... 37
Sana Bir İfade Hazırlayacağız! ... 43
Nöbetçiler Eğleniyor ... 46
Umutla Umutsuzluk Arasında ... 48
Sevinç Denen Şey ... 52
Gözlerim Güneşi Görüyor ... 55
Yine "Disko" Dolmuşu ... 62
Gül Rengi Yarası Kabuk Bağlamadan ... 72
Tek Parmak Üzerinde ... 77
"Halep'e Varmışsındır..." ... 80
İşkenceci ... 83
Gözaltına Dönüş ... 86

2. BÖLÜM
Bu Acı Gelecek Kuşaklara Kalacak ... 90
Amaç Neydi? ... 94
5 Nolu Cezaevi ... 97
Karşılama ve Hücre ... 98
19 Kişilik Hücreler ... 106
Her Gün Gibi Bir Gün ... 111
5 Nolu'da Yaşam ... 125
Eğitim: Marş, Yürüyüş, Kitap Okuma ... 128
Havalandırma ... 131
Bir Voleybol Oyunu ... 133
Sağlık ve Beslenme veya Sistemli Yok Etme ... 136
Gazete Sigara ve Görüş Günleri ... 144
Aramalar ... 147
Mahkemede ... 149
Çocuklar, Kadınlar, Hastalar ... 152
İspiyoncular, "İnfaz Mangaları", İtirafçılar ... 154
Bir Beyin Yıkama Yöntemi ... 157
Gardiyan Daima Haklıdır ... 158
Bazı Yürüyüş ve Sürünme Türleri ... 160
Bir Çay Ziyafeti ... 166
Bu Noktaya Nasıl Gelindi ... 168
Ağırdan İnen Eğri ... 174
Kanlı Ocak ... 176
1984 Ağustos'undan Sonra ... 200

